

ТРАНСКРИПТ ВИДЕО СНИМКА ОКРУГЛОГ СТОЛА МАТИЦЕ СРПСКЕ
одржаног 17. новембра 2017. године

Модератор:

- Даме и господа, поштовани чланови, пријатељи и гости Матице српске, добар дан и добродошли у Матицу српску на округли сто "Косово и Метохија јуче, данас, сутра". Задовољство нам је да поздравимо Његово Преосвештенство епископа бачког господина Иринеја, генералног секретара председника Републике Србије господина Николу Селаковића, државног секретара за науку у Министарству просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије проф. др Владимира Поповића, помоћника министра правде Републике Србије господина Владимира Давидовића, директора Канцеларије за Косово и Метохију господина Марка Ђурића и директора Канцеларије за координационе послове у преговарачком процесу са Привременим институцијама самоуправе у Приштини господина Драгана Владисављевића.

На почетку, у име домаћина, обратиће нам се председник Матице српске проф. др Драган Станић. Председниче, изволите!

Драган Станић:

- Ваше Преосвештенство, поштовани представници државе Србије, именовани сте појединачно, добродошли у Матицу српску. Поштовани учесници овог нашег изузетно озбиљног разговора, поштовани матичари, поштовани представници медија, даме и господа, окупили смо се данас у Матици српској да поразговарамо о теми "Косово и Метохија - јуче, данас, сутра". Тема је, колико важна, толико и болна, стога није ни мали број оних који мисле да тиме не треба ни да се бавимо, те да препустимо да се одлуке великих сила и центара политичких моћи донесу и без изјашњавања нас којих се то најдиректније тиче. Важно је одмах на самом почетку рећи да сваки учесник данашњег разговора репрезентује само и искључиво самога себе и сопствено схватање друштвено одговорног мишљења, говорења и деловања. Ми овде не проговарамо у име некаквих организација, удружења, партија и слично. Ми овде не проговарамо ни у име Матице српске која нам је пружила место на коме можемо слободно да говоримо и одговорно размењујемо мисли. Стога ништа од ставова које будемо износили молим да се не приписује ником до искључиво нама који те ставове износимо. У организацији овог скупа одлучили смо да позовемо оне српске писце, научнике, културне раднике који су јасно исказали свест о значају Косова и Метохије у српској прошлости, садашњости и будућности. То су, махом, чланови Матице српске или сарадници њених публикација и програма за јавност. Многи интелектуалци, нажалост, због ограничености времена, због њихове тренутне одсутности или заузетости, нису данас са нама, али се искрено надамо да ће ти људи бити у прилици да на неким другим местима кажу оно што би у оваквој прилици могли и морали да кажу. Истина је да су многи од њих већ одавно, у новинама, часописима или књигама, јасно исказали свој став о проблемима Косова и Метохије. Важно је знати да за овај разговор "Косово и Метохија јуче, данас, сутра" не постоје никакве полазне основе, а ако бисмо морали да их некако назначимо, онда бисмо морали рећи да их треба препознати искључиво у свему ономе што Косово и Метохија значе у српској, балканској, европској и светској историји и култури. Исто тако не постоји никаква обавеза да своја мишљења овде изречена морамо доводити до некакве заједничке платформе овог скупа. Од овакве размене мишљења не очекује се никакво даље заједничко, поготово не политичко деловање. Истовремено, учеснике овог

разговора ништа не спречава да се ангажују на начин на који мисле да треба да учине. У сфери културе, сигуран сам, учесници овог разговора сусретаће се у разним приликама кад се тема буде даље претресала. Данашњи наш разговор не подразумева никакву заједничку полазну основу нити крајњу исходну тачку. Овим скупом ми, пре свега, желимо да, из перспективе различитих струка, и индивидуалних схватања кажемо штошта корисно за будуће дана када ваља учинити неке важне кораке ка постепеном политичком решавању овог проблема. Унутрашњи српско-српски дијалог о Косову у Матици српској се води откако је установа формирана 1826. године, а у српској култури се он води још од 1389. године. И последњих деценија, а нарочито година, у Матици српској је објављен веома велики број књижевних, научних, религијских, филозофских текстова који су захватили у то културолошко бесцен-благо како је на Косову стварано. Посебно је на страницама летописа Матице српске било посебних рубрика, па и читавих тематских бојева, којима је овај најстарији светски књижевни часопис који континуирано излази близу 200 година, што је светски феномен, посветио дужну пажњу сложености питања које Косово отвара. Због свега тога, овај данашњи скуп је за Матицу не само тренутна нека обавеза, него и трајна преокупација која неће престати ни у будућности. Ако је Косово за нас Србе моменат када се, симболички говорећи, из историје ушло у вечност, онда на сличан начин сваки припадник српске културе мора осетити налог, како историје, тако и вечности, како конкретних људских дешавања, тако и богатства духовно-историјскога значења. Градећи са свим тим догађањима близак, интиман однос, човек српске културе и самог себе и културу којој припада уздиже до места на којој се узвишени смисао пројављује кроз наше временито, крхко и пролазно постојање. Даме и господо, готово сам сигуран да не морам овде присутне посебно подсећати на то да култура дијалога у Матици српској налаже да све разговоре, укључујући и оне о најнепријатнијим могућим темама, јесмо у стању да изведемо мирно, рационално и аргументовано. Острашћеност, било које врсте, ништа нам неће помоћи у покушајима да сагледамо могућа решења проблема, а уколико би се неуравнотежена острашћеност појавила, постала би озбиљна сметња за артикулацију ваљаних ставова. Стога вас молим да се, уз пуну посвећеност, искреност и отвореност разговора, држимо и господствене, витешке уздржаности и да при том имамо на уму да се све може рећи тоном и начином ваљаног аргументованог мишљења. Уз помоћ изграђене културе дијалога, уверен сам да можемо доћи до ставова, предлога и решења која ће учинити да Косово и Метохију кад-тад вратимо у надлежност српског народа, који се духовно уздигао баш на том пољу, те који је тим уздицањем, уздигао и ово место. Питање Косова је за нас питање будућности. Нека нам Бог буде заједно са нама и нека нам да снаге да се са том будућношћу суочимо. Молио бих Његово Преосвештенство, владику бачког Иринеја, да нам се обрати и да нас благослови.

Владика бачки Иринеј:

- Уважени господине председниче Матице српске, уважени представници државног врха Србије, господо академци, професори и сви остали учесници овог разговора, чланови, сарадници и пријатељи Матице српске, госпође и господо, браћо и сестре, ја сам у овом последњем периоду, и опростите што ово кратко излагање почињем заменицом "ја", био у прилици да реагујем на неке ставове, па и нападе на Српску православну цркву због њеног погледа на болну рану Косова и Метохије. Наравно, као и овде данас, одговарао сам оно што сам осећао и мислио, у своје име, без икакве инструкције, без икаквог званичног црквеног покрића, али сам био свестан, и то желим и сада да нагласим, да кад

год неко из наше цркве, да кажемо, ето, од свештеника парохијског, па до патријарха, на ову тему говори, увек ће постојати неко унутрашње сазвучје, нека спонтана и унапред зајемчена солидарност, једномисље о оном што је главно. У неким детаљима, споредним стварима, биће можда неких разлика, финеса, али у оном што је суштинско, неће бити. Зашто то говорим? Зато што желим да вам пренесем своје скромно лично уверење да ће се исто десити и у овом свенародном или свесрпском дијалогу, који се на разне начине, институционално и неинституционално, у ствари, непрекидно води, као што је господин председник рекао, од Косовске битке до данас, а водиће се и докле год буде српскога народа и српске државе или српских држава. То је трајна тема наша и није питање само географије, политике, међународних односа и томе слично. Дакле, као што верници наше цркве, а то је и већина, огромна већина нашег народа, имају, у суштини, исти доживљај овога проблема, ја верујем да ће и наша стварна, а не самозвана, духовна, интелектуална, научна, уметничка, културна елита, такође на крају искристалисати један став који ће, у суштини, бити једнозначан, ако не и једногласан, и који ће одржавати саборно осећање и становиште читавога нашег српскога народа, не само грађана Србије, него овај дијалог се тиче и свих Срба, чак и оних који жива на Новом Зеланду. То право им нико не може одузети. Дакле, хтео бих, пошто временски оквири, с правом постављени, обавезују и мене да не будем преопширан, од свих ствари које бих могао да кажем на ову тему, а опет нескромно ћу рећи да сам, као млад монах, своје прво место службовања имао управо у Метохији, потом у Црног Гори, и да од тада, па до данас је то и једна од централних тема мога сопственога живота и размишљања, да сам пола Метохије прошао пешке јер покојни владика Павле, потоњи патријарх, није ни дозвољавао да кад се неко заустави и хоће да нас повезе да користимо такве услуге јер је имао своје аскетске разлоге кад каже: "Само пешке и молитe се Богу." Дакле, то питање, питање Косова и Метохије, суштинско питање које треба посматрати управо у овом кључу како га је поставио господин председник са надом у будућност и Бога, пре свега, има разне димензије о којима се може говорити, ја ћу се ограничити само на неке за које мислим да нису, можда, довољно заступљене у нашем јавном дискурсу, па можда ни у овом дијалогу који, и овако и онако, са иницијативом државе или без ње, траје и трајаће. Почео бих са питањем назива. Ми смо олако прихватили да се тај део наше отаџбине назове Косово и Метохија, по своја два главна саставна дела, да се рашчлани на две речи. Међутим, те две речи, у добром совјетском маниру, који је био и манир наших комуниста, ако се може присвојни придев "наш" и именица "комуниста" довести у неку кохерентну смисаону целину, је брзо постао Космет, као и све друге рогобатне скраћенице те идеологије и њене епохе, па је једно време, сувише дуго време, био главни термин. Ако бисмо пратили штампу деценијски дуго, видели бисмо да се већина користи термином "Космет", мали број изразом "Косово", скоро нико изразом "Косово и Метохија". Задржавање последњих година појма "Косово и Метохија" је значајан корак у исправљању ове наше српске непромишљености јер они који су мењали историјске вековне термине и уводили нове, нису то чинили случајно, већ плански, рачунајући на циљ који ће постићи, који су у великој мери постигли. Имао сам прилике да у једној публикацији видим велики број старих карата тога нашега краја, те наше српске земље. Ни на једној карти, ни на старим аустријским картама и другим картама, се та област која је тада још била у саставу Отоманског царства (неразумљив део) што је био и други термини, превод израза који је и код нас био владајући, ако не и једини, и где је спадао и један део данашње Македоније, како је данас знамо. Да је тај назив опстао, слика код оних који сада хоће да они одлучују без нас о том делу српске земље и о том броју највећих српских светиња које се тамо

налазе, морала би бити друкчија. Ја сам уверен да већина тих који одлучују, или мисле да смеју да одлучују уместо нас, појма немају ни где је то, а камоли откуда уопште тај проблем. Чак бих мислио да већина њих сматра да је то нека албанска територија коју су Срби у међувремену заузели, слично тумаче и питања везана за Босну и Херцеговину, за данашњу Хрватску и сва друга у нашој околини. Али, да су били суочени са чињеницом да нема Србина који друкчије зове ту област осим Стара Србија, морали би да неки, макар мали закључак из тога изведу. Та игра називима није ствар само Косова, то је била нека општа политика, чини ми се, срачуната на слабљење српске свести о целовитости своје земље или својих земаља и свога народа. Навешћу као пример и реч "санцак". Шта значи "санцак"? Не значи ништа. То је у турско време, у турској администрацији, био Новопазарски или Јенипазарски санцак, један од многих санцака у империји, а сама реч санцак не значи ништа. То је исто са нашом овде облашћу, овим делом Србије. Војводина, као Војводина, никад није постојала у време Аустрије где је и створена, него као Српска Војводина, као српски ентитет унутар аустријске, а касније аустроугарске државе. Сада кад је тај српски предзнак избрисан, нимало случајно, ми можемо да се питамо да ли је то војводство Лихтенштајн или Монако или неко војводство у Пољској... Шта је то? Шта значи "војводство", "војводина"? И тако бих могао да набрајам и друге ствари, и из искуства других народа који су прошли сличан историјски експеримент. Ја сматрам да наша стварна, а не самозвана елита, треба постепено да враћа у употребу, паралелно са називом Косово и Метохија, који не смемо скраћивати на "Косово", а још мање на "Космет", да враћа у оптицај и јавни дискурс и израз "стара Србија". Можда то изгледа као детаљ неважан и да нећемо имати неке практичне предности, али ја нисам у то уверен јер експерименти са језицима и терминима су се и до сада показали као важни у, нарочито, пропагандним ратовима који су се водили и који се воде. Друго што би нагласио јесте да у нашем дискурсу, поред разних димензија болног и трновитог проблема са којим смо дужни да се носимо, има много драгоцених сазнања, ставова али недовољно је, чини ми се, заступљено осећање заветног идентитетског карактера тога проблема, о чему сам такође понешто одмуцао и претходних дана у јавности. Многи чак данас радије говоре о косовском миту него о косовском завету. Наравно, мени, у крајњој линији, не смета назив мит, многи наши стварни интелектуалци разумеју да мит није никакав омаловажавајући пежоративни назив нити указује на нешто сумњиво, легендарно, бајковито, него, у ствари, мит значи исто што и завет само другим речима. Пре свега, већ у Илијади и одисеји митос је исто што и логос и да не наводим примере из грчког језичког наслеђа до данас, (неразумљиво) реч је реч, исто је као и (неразумљиво). Дакле то је логос, а логос у себи садржи смисао (неразумљиво). Ипак, традиционални термин који нам је тако присан и близак и има ту најдубљу унутрашњу ноту да изазива треперење наших душа и срдаца је ипак "завет". Та димензија није довољно, чини ми се, наглашена и треба да се замислимо над чињеницом да је то, у ствари, главни садржај, главна вредност те територије и да не кажем њеним губитком, она не може бити изгубљена ако ми то не урадимо да је изгубимо, али ето њена привремена или краћа или дуготрајнија окупација, отуђеност итд. контрола страних сила или побуњених локалних Арбанаса. И то је сад тема за називе и рат називима, како је од Арбанаса и Арнаута преко Шиптара дошло до Албанаца итд, а сами себе никада не зову Албанцима него само Шиптарима, тако да тај заветни карактер те земље и све те светиње на малој територији преко 1,500 цркава и црквишта и других светиња и само српске тамо и постоје, нема арбанашких. И што има то је турско, Синан-пашина џамија је турски споменик, нема арбанашких споменика осим можда неке ситне зграде, кула неких тамо

по селима. Дакле, мислим да треба придати важност том елементу. Духовна подлога свих збивања у историји једнога народа је она која даје смисао тим збивањима и која омогућује да не буду заборављена и да буду доживљена као света обавеза за будућност о којој нам је говорио господин председник. Желео сам ето и вас овде да то што верујем да вам је познато колико и мени али ипак да подсетим да је та димензија веома важна. И трећи елемент који бих сад овде поменуо јесте дефетизам и, како би човек рекао, потпуна безвољност апатија, Руси имају леп израз "пораженчество", једног дела наше јавности, на сву срећу не преовлађујућег дела, који заступају, наизглед прагматичну, а у ствари потпуно неодговорну позицију, самоубиствену позицију, то је изгубљено, ево, већ две деценије немамо никакво државно присуство тамо, немамо контролу, та нека резолуција Уједињених Нација то не значи за нас ништа. Најбоље је да се ми тог баласта ослободимо. Сви смо ми овде присутни такве поруке и чули и прочитали много пута. Али то је, чини ми се, још много већи промашај, а реч грех у свом изворном значењу значи промашај и обрнуто, него ови претходно поменути, зато што, као прво, чињеница такозваног реал-политичког стања на терену, како обично људи кажу, и када траје не двадесет година, него два века или два миленијума, не одлучује исход. Бој не бије свијетло оружје, него срце у јунака. Навешћу вам два-три примера које такође сви знамо. Пример јеврејског народа. Пре скоро две хиљаде година Јерусалим и његов храм који је био духовни центар и стожер тог народа су разрушени. Име Јерусалим забрањено. На његовим рушевинама је основан римски град Aelia Capitolina. Ниједан Јеврејин није имао право да станује у том граду, па ни у Палестини, него су расељени у свим провинцијама царства. Какве су они могли наде имати да ће Јерусалим поново једног дана бити оно што је био, њихова престоница, њихов главни град и центара њиховог историјског бића и живота? То се остварило после скоро две хиљаде година, али захваљујући томе што су они и у оним условима које сам наговестио сваке године за Пасху једни друге поздрављали речима "догодине у Јерусалиму". Зашто ми не бисмо могли бар једанпут, ако не сваке године, рећи "догодине у Призрену", "догодине у Пећи"? Зашто не бисмо могли да уместо да се мериторно и на неки начин пресуђујуће неки људи изјашњавају да треба заборавити, отписати баласт, а да никада нису крочили на ту земљу? Или ако јесу, није их се много коснуло. Зашто не бисмо могли да нешто научимо из огромног искуства тог великог историјског народа, јеврејског? Или, ево, свежији пример - Кипар. Кипар је прошао горе него ми на Косову и Метохији и то захваљујући истим великим силама због којих смо и ми прошли како смо прошли. Да је Турска окупирала и цео Кипар, резултат би био исти, зато што је великим силама запада Турска важнија него неки Кипар или чак него Грчка. Пола тог острва, отприлике пола, мало мање од пола је тако страдало да у року од годину-две дана не постоји готово никакав траг вишемиленијумског присуства грчког живља тог острва. Цркве, чак историјски манастири светога апостола Варнаве, оснивача цркве на Кипру, све цркве су или порушене и обесвећене, претворене у друге објекте, духовно, сакрално, (неразумљиво) благо продају по свету, па онда богатији кипарски Грци иду па то поново купују што нађу ако нађу, али нико на Кипру, ја сам често тамо, имам много пријатеља, никада ниједном човеку нисам рекао: "Дај да то заборавимо, па нека Турци држе то пола, бар ми ово пола па живећемо." Никада нисам ни од кога од њих такође чуо да говоре о турском Кипру, или о турском делу Кипра. Једини израз који употребљавају јесте "така теховена", окупиране територије, окупирани делови наше отаџбине. Да ли ми тако говоримо. Ми често у нашим медијима наилазимо на ословљавање Тачија, Харадинаја и осталих вођа криминалних кланова као да су у питању нормални државници, као неки природни партнери за разговор са нама. Ја сам

захвалан овде присутнима, господину Селаковићу, Марку Ђурићу, што не само што не подлежу том греху, промашају, него се активно и боре против њега, као и сви савесни Срби. Чак и овде на то ме управо малочас пред почетак подсетио господин Ђурић. Није ни наша позиција у Аустроугарској империји била блистава, па ипак, огроман историјски и духовни напор Српске цркве и српског народа, а међу првима и Матице српске је омогућио данашње стање да имамо некадашњу српску Војводину под Аустроугарском, данас као интегрални део Србије, при чему поново кажем из идеолошких антисрпских разлога је задржан тај осакаћени назив, Војводина, само Војводина. Тих примера бисмо могли наводити веома много. Укратко речено, Косово и Метохија је за нас света земља као што је и за Јевреје и за Хришћане, па и Муслимане Палестина света земља, због светиња тамошњих. Исто тако Пећ или Призрен би могли да се зову том неком кључу макар у уметничком дискурсу, макар у неко слободнијем казивању, не може званично наравно, и да се означе као што је и овде Атина, српска Атина била књижевна лепа ознака за Нови Сад, или српски Сион за Карловце итд. Тако исто могло би се неки пут казати српски Цариград или српска Света Софија, или неки сличан назив који би у нама одржавао, неговао незаборав, историјско сећање и одговорност за садашњост и будућност. Нада, кажу, умире последња. Ја мислим да нада не умире никада, само у будућем царству божијем се каже у светом писму Новог завета да је нада вера и љубав а света тројствена јединствена врлина заувек у историји присутна, али да ће на крају се све претворити само у љубав, у будућем царству божијем. Тако, дакле, ми од наде не можемо одустајати, нити од схватања да косовски завет није ништа друго до историјска и духовна примена идеје Новог завета на наш народ, његову историју, његово биће, његову историјску судбину. Ако је то тако, ми нисмо сада, хвала Богу, ни у положају Јевреја после освајања Јерусалима и разорења храма, ни у положају наше браће кипарских Грка, ни у положају многих других, Јермена, Курда итд. Напротив, ми нисмо потпуно усамљени, ми смо криви, искључиво ми, односно наша одређена елита која је о томе одлучивала, што се међународно становиште о овом питању не налази у Савету безбедности, него у онима који су организовали и остварили окупацију те наше заветне земље. Они треба да помогну у решавању проблема, који су они већ решили са свог аспекта. Не говорим то као политичка личност, то нисам, никада икада у животу говорим само у политичким терминима, него увек као о пројекцији духовне реалности, много дубље, много пресудније и много дуготрајније од било каквих геополитичких или сличних процеса. Ми дакле, ако имамо неке велике и моћне силе које сматрају да треба заувек отргнути Косово и Метохију, или стару Србију, од Србије и српског народа имамо исто тако истовремено велике силе које исто тако имају огроман утицај и без којих се не може донети ниједна одлука те врсте, то су Русија и Кина, и ми у тим условима сад на позив неких дефетиста међу нама треба да кажемо изволите пријатељи, суседи, Албанци, Шиптари, Арнаути како год, узмите на поклон, ко нама даје такво право. Ако бисмо то урадили, то не би био само добровољни трајни самоубиствени губитак Косова и Метохије, него губитак Србије и српства као целине. Постали бисмо уместо Срба нека врста модерних курдских номада у Европи. Не дај боже да се то икада деси ни у помислима а камоли у реалности. Оппростите што сам био мало преопширан.

Модератор:

- Хвала, Ваше преосвештенство. Са нама је данас и господин Марко Ђурић, директор Канцеларије за Косово и Метохију, и молимо га да нам се овом приликом обрати. Изволите.

Марко Бурџ:

- Ваше преосвештенство, поштовани господине генерални секретару председника Републике, господине председнице Матице српске, уважене даме и господо, када је далеке 1826. године у Пешти основана Матица српска, а онда и 1864. године пресељена у Нови Сад, њени утемељивачи и чланови нису могли знати да ће за нешто више од пола века моћна царевина у којој су тада живели, престати да постоји, а да ће се овај Нови Сад, ова српска Атина, наћи у границама српске државе. Они су се, међутим, надали да ће се то једнога дана догодити и предано су радили на томе да тај дан дође што пре стварајући одговарајуће друштвено расположење. Самостална српска држава проистекла је из војних и дипломатских победа српског народа јужно од реке Саве, али је њен опстанак на политичкој карти Европе био могућ захваљујући чињеници да су просветне и културне институције попут Матице српске благовремено почеле да стварају административни апарат, те културну и научну инфраструктуру што је Србији омогућило да за само неколико година из феудалног прерасте у модерно и функционално друштво. Почињем овим кратким историјским освртом како бих нагласио значај данашњег скупа и тежину речи које ће на њему бити изговорене. Као што је говорио велики владика Петар Петровић Његош, нада нема право ни у кога до у бога и усвоје руке. Тако и ми данас у Србији немамо право да се надамо да ће нам питање Косова и Метохије решити неко други, да ће се тим питањем бавити неки други народ, неке друге културне и интелектуалне јавне институције осим оних наших. У томе и јесте вредност и квалитет иницијативе коју је покренуо председник Александар Вучић, да се кроз унутрашњи дијалог саберемо и окупимо око бављења овом темом. Налазимо се у институцији насталој на иницијативу неколико далековидих родољуба која је самим својим постојањем потврда да се велики национални пројекти могу реализовати само најширом друштвеном иницијативом и руковођени најчистијим осећајем оданости своје народу и држави. А има ли у овом тренутку важнијег националног питања од Косова и Метохије. Претходници славне мисије Матице српске и савременици њених раних дана доживљавали су стару Србију и Војводину као интегрални део српског националног простора. Од Јована Рајића, преко Јована Стерије Поповића, на овом простору поницали су национални радници, бардови српства, који су у српској националној свести и култури градили, учвршћивали континуитет савременог нововековног српства са средњовековном српском државом. Тај континуитет је до данас нераскинут. Није случајно владика Његош као најзначајнији проносилац косовске идеје у српској мисли и култури био дародавац и члан Матице српске. Зато је Матица српска иако територијално везана за северне српске крајеве у вредносном и ако хоћете идеолошком смислу једнако косовска колико и војвођанска институција. Можда је чак и више косовско-метохијска јер Косово и Метохија јесу били и данас јесу ново везивно ткиво нововековне српске националне идеје. Помињем данас далековидост и родољубље наших предака јер за њих није било нерешивих националних проблема и неостваривих националних идеја. Будућност српског народа и државе за наше претке је била идеја водила, ствар свакодневне и политичке и стваралачке праксе. Отуда ми је као човеку коме је допала част да учествује у логистичкој помоћи овом унутрашњем дијалогу необично важно што смо данас овде у овом Пантеону српске науке и уметности где је косовско метохијска идеја цветала и расла. Унутрашњи дијалог о Косову и Метохији смо започели и водимо га са надом да ми, што би рекао Милан Ракић деца овог века нисмо лошији људи и мањи родољуби, да нисмо мање вредни и способни да се носимо са националним проблемима

и изазовима, него што су то били наши славни преци, при том проблеме са којима се ми данас носимо заиста можемо да кажемо да нису мањи у поређењу са проблемима и претходних генерација, па и оних са којима су се суочавали наши сународници у време освета модерне српске државе. Сигуран сам да би оснивачи Матице српске Јован Хаџић, Ђорђе Станковић, Јосиф Миловук или Петар Рајић презриво или са неверицом се насмејали када би видели дефетизам са којим се многи у нашем друштву данас односе према питању Косова и Метохије. За људе њиховог формата и кова навикнуте да стварају и живе велике и амбициозне планове то напосто не би био изазов мањи од изазова за који можемо да кажемо да је достојан њиховог времена, рада, труда и прегалаштва. Верујем и знам да у српском народу има и мудрости и снаге и одлучности да се Косовом и Метохијом бавимо на одговоран и успешан начин како та земља нашег заједничког искона и заслужује. Са великим нестрпљењем очекујем да чујем ставове неких од најмудријих српских глава о овом одсудном питању. Хвала.

Модератор:

- Хвала господину Ђурићу, у наставку прелазимо на радни део округлог стола. Првом седницом председаваће професор доктор Драган Станић и академик Миро Вуксановић. Након полчасовне паузе по завршетку прве седнице предвиђена је друга седница којом ће председавати проф. др Јован Делић и професор доктор Валентина Питулић. По завршетку свих излагања планирана је полчасовна дискусија и завршна реч.

Драган Станић:

- Даме и господо, поштовани учесници овог разговора, дужни смо извињење због овог кашњења на почетку, није баш Матичин обичај, али ванредне су околности, интересовање медија је било толико да смо морали том интересовању да удовољимо, зато ћемо одмах кренути на овај наш радни део, као што знате излагање ће ићи азбучним редом презимена учесника данашњег разговора, имамо укупно двадесет и шест учесника и у овом првом делу ће говорити њих дванаест. Временско ограничење постоји на десет минута да би смо данас сви стигли да обавимо онај део посла који смо планирали. Без великих, онда, речи најављујем професора доктора Зорана Аврамовића, социолога културе а и професора који је везан за Косовску Митровицу, господине Аврамовићу изволите.

Зоран Аврамовић:

- Захваљујем ваше преосвештенство, драге колеге и пријатељи, ја ћу у наредних десет минута да кажем нешто о томе шта би могло да се уради за Косово и Метохију или Србија и Косово и Метохија после 1999. године и 2008. године. Овај дијалог подразумева три нивоа мишљења и деловања. Идејно теоријски, дакле мишљење о решењима и последицама и ми припадамо овом кругу питања, други ниво је политичко одлучивање и трећи ниво је правна конструкција нормативног поретка. Основни приступ морао би да буде јединствен. Косово и Метохија је део Србије. НАТО је отео покрајину и нема ни говора о признавању ове покрајине и ту постоје бар, постоји више разлога али довољно је да укажем на ток историје, историја увек доноси нешто ново, ми не знамо шта ће бити за десет година, за двадесет година, а други аргумент је тај политички цинизам запада који је увек против силе у политици, а силом се отима Србији један део територије. Али, у српском јавном мишљењу постоје три приступа Косову и Метохији, један се залаже за српско Косово и Метохију а то је у ствари идеја о подели, постоји наравно мишљење да

и Албанце треба да укључимо у овај проблем а онда је реч о целини Косова и наравно постоји једна рекао бих политичка фуснота, то су неке политичке странке, мале странке и неколико невладиних организација које се залажу за издвајање. Две важне напомене о порукама које се шаљу из иностранства и дела наше јавности. Прва одмах треба одбацити идеју о коначном решењу проблема Косова и Метохије. Постоји бар пет разлога због којих инострана игра са коначним решењем статуса није изводљива. Први је историјска свест о овом делу Србије, нешто што се вековима таложило у свести народа немогуће је избрисати, како на дугу стазу тако ни напрасно донетим одлукама, у то смислу језичка акробација у стилу окренимо се будућности и оставимо прошлост су психолошки, социјално и културно немогуће ствари. Други разлог је карактер насталог стања на Косову и Метохији који сада треба решити, садашње прилике настале су као последица незаконитог бомбардовања Србије али то не треба да заборавимо и оружаног устанка косовских Албанаца 97. и 98. године против своје државе. Трећи разлог је суштински за идеју правичности. Када међународна заједница под знацима навода универзализује косовско метохијски случај у смислу да све мањинске заједнице у државама света добију право на своју државност онда Срби не би могли да стављају приговоре правног карактера. Четврти разлог о статусу Косова и Метохије не суде само Срби већ једнако и инострани фактор и косовски Албанци помогнути Албанијом и пети разлог, мислим да је то и најважнији, евентуално признање Косова и Метохије а води дуго трајућим сукобима међу Србима и то је тешко предвидети какви би то сукоби били. Друга напомена косовски Албанци и већи део Европске уније и Америке наступају са тезом да је Косово реалност. Може ли српска страна да је оспори? Отвара се питање значења појма, реално није проста перцепција, у оно што видимо увек је мање или више уплетена наша мисао, жеља или воља а потом и језик којим саопштавамо садржај опажања. Друго питање тиче се још важније ствари. Шта све улази у круг реалности? Реално је и оно што представља важећи нормативни поредак било које установе, другим речима ако је овакво стање на Косову и Метохији данас реалност то је још и више Устав Републике Србије, међународно правне норме или та Резолуција 1244. Сад бих овде указао на пет најважнијих институција у борби за Косово и Метохију. Дакле, прво шта може да учини држава? Када кажем држава, ја мислим наравно на институције државе али и опозицију, мислим и на власт и на опозицију. Насушна је потреба да се обави једна врста подела посла у јавном суочавању са новим околностима поводом косовског изазова и у складу са тим одређивање правца стратешког деловања. Увек ће постојати разлика између оних који политички делују и оних који политички мисле. Два питања. Која је полазна тачка Србије слична за све политичке странке и личности? Друго, у којој мери су они сагласни у идејама о пореклу, развоју и могућим исходима борбе за Косово и Метохију? Шта се очекује од државе? Да исправи оно што се исправити може, на првом месту повратак исељених, то је нешто што је тешко разумети. После 2000. године тај процес је стао. Зашто? Ако Срби нису могли да се врате у своје станове и куће могли су да се изграде нека нова насеља, као, рецимо, имате пример источног Сарајева, дакле то је једно питање које апсолутно заслужује одговор и не може се објаснити тај нехај према повратку исељених и друго питање је већ поменуто тешко оствариво, али враћање Косова и Метохије под окриље Уједињених нација то је нешто што није смело да се деси, треба мислити о томе али није реално. Даље, држава треба да ради на што ширем консензусу, пример су овакви разговори, да борба за националне и државне интересе буде изнад партијских и ту су потребни јавни разговори о овом проблему, тај партијски интерес то је, још је Слободан Ивановић добро уочио, је врло јак и често јачи од националних, да се

маргинализују странке које подржавају НАТО отимање Косова и Метохије, то значи да не треба да улазе у неке веће коалиције и треба да се бори за антрополошку компоненту државе а не само за институције, нама су потребни квалитетни људи у држави и лојални, то се не дешава увек. Да активно наступа према про-албанским државама у Европи и свету. Не треба подвлачити чињеницу о живим деловима западне политичке јавности који су увек против српских интереса и права. Српска државна мудрост, при чему не мислим само на делујуће функционере, већ и на све политички образоване личности изван институција власти, треба да пронађу решење или неку врсту тактике за државну политику према понашању Америке и Европске уније у односу на Србе и Републику Србију. Ти преговори са, не треба бити у институцијама па видети да у овим преговорима са Албанцима увек стоје иза њихових леђа неко из Америке или неких држава Европске уније и да анализира друштвене и политичке процесе у албанском становништву на Косову и Метохији, чињеница да се тамо празне села и смањује наталитет, то је нешто што такође треба анализирати. На другом месту по важности ових институција је црква, то је једина установа која кроз историју духовно и национално интегрише све Србе и сваки дијалог о Косову и не само о Косову мора да укључи и цркву. На трећем месту су интелектуалци. У борби за Косово и Метохију не учествују сви српски интелектуалци, неки су на првој линији а неки су на страни противника, борба патриотских интелектуалаца је углавном ентузијастичка, појединци се појављују у јавности са својим позитивним националним гледиштима а и на мање више успешан начин их аргумендују. Шта ради организовано друштво и држава? Да ли држава треба да помогне њихово организовано деловање? Наравно, посебно када је реч о научној и стручној полемици са гледиштима која долазе са запада. Бројни страни научници пишу лажи под фирмом струке. На тако нешто треба одговорити. Држава треба да преко института финансира истраживања страних публикација о Србији и Косову и српском народу. Ми немамо атомску бомбу али ваљда имамо памет. Мислим да је то Хјум рекао да влада онај који овлада и јавним мњењем.

Драган Станић:

- Још један минут за вашу орјентацију, опростите.

Зоран Аврамовић (наставак):

- Па ево ја још имам две институције, то су медији, дакле то је, такође, једно важно питање, када је НАТО бомбардовао Србију, тада је постојала висока сагласност између влада и медија, не знам зашто тога нема бар у некој мери код нас, мислим да је проблем данас што је продро медијски капитал на српско медијско тржиште и наравно знамо које су последице, које последице следе из тога и на крају имам образовање. Образовање је такође један важан део борбе за Косово. Сигурно ће доћи до захтева да се запад, ви знате да се ти садржаји Косова и Метохије некако избаце или маргинализују у образовним програмима и, наравно, то је нешто што не сме да се дозволи. И на крају само имам закључак: Косово и Метохија ће још дуги низ година и деценија бити нерешено питање за све оне који хоће да га отму из уставно правног састава Републике Србије. У таквим околностима Србија и српски народ треба да се припреме за деловање дугог трајања. То значи да све кључне установе и организације државе, цркве, медија, образовања и патриотских интелектуалаца морају да рачунају на мудру борбу за Косово и Метохију. Највећи српски непријатељ биће наша малодушност и неорганизованост а не моћ нама несклоног иностранства а то је основни разлог да се на организован начин ангажују сви

они јавни делатници који могу да помогну у борби за српску правду у чијем је средишту Косово и Метохија. Ево хвала.

Драган Станић:

- Хвала најлепше. Оппростите због ових упадица, немојте се љутити на председавајуће, али морамо се држати просто тајминга да би смо стигли данас сви да урадимо свој део посла. Остаје наравно оно што смо обећали и приликом разговора и припремања овог скупа, зборник ће бити објављен у којем ћете моћи заиста интегралну верзију свога текста да дате у пуном обиму онако како ви сматрате да треба. Хвала на разумевању, молио бих сада професора доктора Бранка Баља филозофа, политичког филозофа и човека који ради на Економском факултету Новосадског универзитета.

Бранко Баљ:

- Поштовани епископе Иринеју Буловићу, поштовани представници Републике, односно државе Србије, поштовани председнице Матице српске, колеге и колегинице, Матица српска у којој се налазимо обавезује нас да мислимо, говоримо и деламо у сагласности са традицијом, садашњошћу и будућношћу ове установе која од свога постанка до данашњег дана водила рачуна о интегралним српским интересима, односно о свим димензијама бивствовања српског народа. Проблеми између Срба и Албанаца трају више од стотину година и поред низа уступака који су учињени од стране Србије и као такви нису до дана данашњега решени а како време иде и поред западњачког уцењивачког потенцијала односно њиховог, њихове моћења моћи, неће ни ускоро бити решени. Наиме од Призренске лиге преко Краљевине Југославије до владавине КПЈ и СКЈ који је подарила аутономију Косову и Метохији па све до појаве Слободана Милошевића и сатанизације како њега тако и српског народа уз свесрдну помоћ Словеније и Хрватске и сукоба на Косову и Метохији те Вокерових безвредних лажи које су биле увод у бестијално бомбардовање Србије и њених грађана од стране НАТО-а па до план Мартија Ахтисарија и речи Ричарда Холбрука које вредни навести из интервјуа које је наш лист Политика пренела. На питање да ли верујете српским лидерима Холбрук је одговорио: "Они спадају у велике лажове савремене историје" а на остала два питања пут Косова ка суверенитету ће проћи кроз више фаза и како може да се убеди Београд да призна независност Косова Холбрук је одговорио: "Кључ за то има Европска унија. Она мора јасно да стави Србима до знања да могу да бирају или да иду у правцу Брисела или да задрже Косово. Ове две ствари не иду заједно. Европска унија би требало да спозна своје велике могућности утицаја и да их се не одрекне тек тако". Завршен цитат. То је довело до признања независности државе Косово од стране многих земаља запада ... САД-а и Европске уније, тако да речи америчког специјалца које нису никакав изузетак него сведочење о континуираном притиску и уцењивању Србије и српског народа који треба за резултат да има да се Србија лиши, одрекне петнаест процената своје територије и свога животородног мита о Косову и Метохији. Потребно је истаћи да свако ко говори о митској слици а да при томе мисли на Косово и Метохију треба да зна да се не ради о мртвом миту него се ради о животородном миту који је у темељу српског идентитета. Уосталом мит има више својих филозофско политичких а поготово социолошких функција. Реч је дакако сам о интересима моћних који се представљају да трајно моће у моћи. Једном реченицом исказаном пред Србију запад имплиците и експлиците поставља врло бројна ограничења и изазове. Наведимо неке. Санкције запада, односно САД и ЕУ према Русији, које би требало и Србија да следи, под два напети односи између Европске

уније и Турске, под три појављивање проблема између САД и Немачке, под четири сумњичав однос запада према Кини, те добри односи Србије и Кине су под сумњом. Под пет, све земље Балкана су чланице или на путу да постану чланице НАТО-а, па зашто би Србија била тај изузетак, под шест, Економски Србија је највише упућена на Европску унију. Под седам, Већина чланица ЕУ односно Запада је признала Косово и Метохију као самосталну државну творевину и Србија треба да нормализује односе са Косовом и Метохијом укључујући чланицу Уједињених нација Уједињеним нацијама када Косово испуни по њима минималне услове. Под осам, изражена сумња од стране Запада према српским односима, Србије и Републике Српске и тако даље. Свако ово ограничење представља штап у рукама Запада према Србији. Међутим, ако је то већ тако, да ли то значи да Србија има право на своје интересе које Запад сада предочава као видљиве. А то је чланство у Европској унији под претпоставком суштинског признања Косова као државе. Неспорно је да Србија у политичком и економском смислу усмерена ка Европској унији. Међутим, под диктираним условима ограничењима Србија неће реализовати своје државне и националне интересе те сходно томе Српско питање на Балкану остаје отворено и на даље рањиво као у идентитетском тако и у територијалном смислу. Под неулибералном парадизном кретања улога капитала у Војводини, аустријско-немачки и мађарски капитал, те у јужној Србији и Рашкој турски капитал, под своје ноге бациће и политику и право и морал а може да подстакне промене у идентитетском смислу. У осталом то се догађа на глобалном нивоу и спушта се на ниво неразвијених или полуразвијених држава у економском смислу. Будући да се ради о нелибералној, читај, неколонијалној похлепи са природним ресурсима и људским потенцијалима за који они говоре такође да су ресурси. У све то позиција српског народа у Босни и Херцегови, само је делимично решена Дејтонским споразумом који је дерогиран преносом многих овлашћења са Републике Српске на Босну и Херцеговину. Руководство Србије, по мишљењу по игри Запада и Истока својим представљањем мора да купује време. Имајући на уму да на Запад нема ваљаног разумевања за српске државне и националне интересе а да Исток, Русија и Кина на нивоу Уједињених нација у економском смислу такође нису неактуелне, а што се Русије тиче у идентитетском смислу наш народ је врло близак Руском народу што све говори да ту постоји озбиљна воља за разумевањем наших интереса. У осталом не треба сметнути са ума, да је Исток односно Русија битно утицала на формирање европског идентитета. Неспорно је да Србију и српски народ Западни задњих 27 година благо речено врло цинично третиран. Чији потез поред неправедности огледа се у ширењу својих интереса у распону геополитичких до религиозних на начин демострирања моћи које препуно уцењивачког потенцијала. Онда мом мишљењу једини излаз станује у јасном адресирању интереса Србије и српског народа. То је дакако, говор о српском Косову и Метохији што може да личи по мом суду да сви помало изгубимо а да и понешто и добијемо и под Б. Као паралелно. Отварање питања Републике Српске у смислу још интезивнијег и чвршћих веза са Србијом ако не и потпуних. Први корак од стране Србије био би легално легитиман захтев да се сва овлашћења која су дата Републици Српској а потом пренета на ниво Босне и Херцеговине врате Републици Српској тим пре што је Србија једна потписница Дејтонског споразума. Јасно је да Запад неће дочекати са одобравањем и разумевањем. Али исто тако јасно да Запад није у позицији као 1989. године, године пада Берлинског зида, као што је јасно да Запад није цео свет и ако се и даље према њему односи како на империјалан тако и на хегемонијалан начин. Ово говорим из следећег разлога. Ако Србија пристане на нормализацију односа са Косовом по диктату Запада

укључујући и столицу Уједињених нација, Србија ће у догледно време бити сведена на београдски пашалук, имајући у виду своје расконичке елите, пре све политичко економске ако се томе придода одлазак младих и школованих људи из Србије у свет још у демографску ситуацију, онда говор о проблематичном опстанку наше народа и државе може заиста постојеће ствари Хвала Вам на пажњи.

Драган Станић:

- Захваљујем се професору др Бранку Баљу, молио би сада професора Филозофског др Слободана Владушића који је и проучавалац књижевности и есејиста али и романописац, књижевник. Изволите.

Слободан Владушић:

- Ваше преосвештенство, даме и господо, моја основна теза коју ћу изложити у наредних 10 минута, јесте да Косово није само питање политичке дискусије него и питање, дискусија такозваних приватних живота. Започео бих своја размишљања о Косовском завету реченицом која на први поглед нема никакве везе са овом темом. На једном месту професор Славко Годић каже да су писци некад имали судбину а данас само каријеру. И заиста онај ко би тврдио да су Црњански, Антић били успешни, то значи да су имали каријеру. То би толико поједноставио њихове личности да оне више не би биле ни вредне памћења без обзира на њихову такозвану успешност. Овде се већ надзире основне разлике између судбине и каријере. Каријера постоји само у једном времену, у садашњости. Каријера не може да преживи смрт каријеристе. Јер постоји сећања на неку каријеру из прошлости. Она увек присутна само овде и само сада. Зашто је то тако. Ево одговора. Правити каријеру значи радикално прихватити правила садашњости. Каријериста свесно подешава свој живот у складу са захтевима тренутка. Он се одриче прошлости, ако је она у несагласности са садашњости. Тако долазимо до парадокса каријере. Са једне стране каријера обезличује особу. Са друге стране каријера једном броју обезличних особа за награду даје извесне привилегије чиме се такозвана успешна особа привидно разликује од такозваних неуспешних особа. Они каријеристи завиде или им се диве али му никада нису близу. Каријериста је дакле, остаје заробљен у садашњости. Прошлост је за њега и терет и мука и сметња која се ваља ослободити зарад каријере. Будућност опет за каријеристу не сме да постоји, јер будућност схваћена као нешто супротно од садашњости своди рачуне каријере, показује, све колико је коштала каријера и шта је за каријеру жртвовано. А пошто је за будућност каријера ништа, јер каријера у будућности не постоји, онда перспектива будућности показује шта је све вредно дато за једно ништа. Зато каријеристи одричу постојање будућности, они сањају и желе једну вечну непромењиву садашњост. Запитајмо се, ко је човек заробљен у садашњости. Одговор је кратак, то је роб. Роб је наиме онај који нема ни претке, ни обреде а самим тим ни прошлост. Роб је онај који нема ни будућност, јер ни један његов гест, ниједан његов чин не може да прекорачи границе садашњости. Да би роб заувек остао, роб, он се дресира тако што у њега уграђује воља за каријером, воља за низом робовских привилегија, помоћу којих се споља, између робова праве привидне разлике. Те разлике аутоматизују робове и чини их неспособним да заједно покушају да промене свој заједнички робовски статус и тако упадну у историју у будућност. Изнутра гледано све те привилегије су темпоралне и привремене и они који су успели и они који нису успели а желели су да успеју, остају заробљени у садашњости. Насупрот таквом каријерном робу стоји личност која има судбину. Али, шта је судбина? Структурно

гледајући судбина је прича која повезује прошлост, садашњост и будућност. За старе Грке, судбина је хибрис, трагично кривица записана као пророчанство које се нужно испуњава у будућности. Међутим, постоји нешто што се зове модерна судбина. Она није пророчанство које се нужно испуњава у будућности, већ опклада која се може испунити у будућности. Судбина је прича које долазе из прошлости, а која претендује на будућност. Због тих претензија, она је увек на неки начин усмерена против садашњости. Она негира све о садашњости. Судбина показује да садашњост није хомогена, већ да је промењива, превртљива. Обрти људске судбине изражавају променљивост садашњости према судбини која претендује да се оствари у будућности. Имати судбину, значи прихватити мит, прихватити завет који долази из прошлости као опкладу за будућност. На тај начин онај који има судбину живи у сва три времена. У прошлости у садашњости у будућности. И тај неко је, управо зато што живи у сва три времена, личност, а не роб. Личност је спој биографије и библиографије која у судару са садашњицом тежи да сачува своју судбину као опкладу за будућност. Некада то чини гласно, некада то чини тихо, али то увек то чини истрајно. И није нужно упоређивати личност и тражити шампиона судбине између њих. Довољно је закључити да личности имају своју судбину и да та судбина може да изазове зрачење личности међу савременицима, али и зрачење у времену када личност није међу живима. И тако личност за разлику од каријеристе може да постоји у садашњости и будућности а може да образује и заједницу ближњих које деле исту судбину. У каквој су вези косовски завет и личност која је одређена судбином као опкладом за будућност? То је питање. Ево једног могућег одговора. У првом реду, јасно је да Косовски мит данас не може да буде судбина каријериста робова, јер они немају ни прошлост, а немају ни будућност. Косовски мит може да буде само судбина личности. То је зато што је и сам Косовски мит настао као опклада за будућност у тренуцима када је његове креаторе садашњост желела да увери како не постоји будућност, него само каријера. Он је све ондашње Србе ставио пред кључно питање, то је питање разликовања личности од робова каријериста. Личности су креирали мит, креирали су завет као судбину, као опкладу за будућност, док су каријеристе пожурили наравно да промене боје. И не само то, косовски мит је прича о одлуци да се буде личност а не роб, каријериста или вазал. То је прича о судбини цара Лазара који бира опкладу за будућност уместо робовања садашњице. Он губи садашњост, али добија будућност. Како то знамо. Како знамо да он добија будућност? Па једноставно, тако што ми из сада учествујемо у том миту, у том завету, а учествујемо тако што одржавамо као опкладу за будућност. Препричавамо га, модернизујемо, тумачимо и тај начин у, на око херметички затвореној садашњости, отварамо простор слободе за оно што ми желимо да буде прошлост и садашњост и будућност. Одржати Косовски мит као опкладу за будућност не значи, међутим, само учествовати у миту на описани начин Ово излагање је показало да је мит судбина које може да поседује само личност а не каријериста. Садашњост чије је стигао мегалополис настоји да пороби Србију тако што ће припаднике српског народа као и грађане Србије претворити у робове каријера. То није спорадичан нити природни процес, то је политичка одлука која се систематски спроводи у дискурсима који претходе политичком дискурсу. Пре свега, у дискурсу такозваног приватног, обичног живота, малог човека оптерећеног својим малим, финим, ситним пословима којима ми треба да се бавимо јер је то политика. Не, то није политика, то је приватни живот. Како се приватни живот човека споља организује, тако да он неприметно постаје роб каријере, он више не може ни да доспе до личности, ни до политичког дискурса, ни опкладе за будућност у виду Косовског завета. Управо зато, настојање да се косовски мит одржи

као опклада за будућност. Претпоставља и то да се борба пренесе у дискурс такозваног приватног живота у коме се решава питање да ли ће човек постати личност или остати роб каријере. Да би се у таквом дискурсу могли деловати биће потребно да личности обликују заједницу оних којих имају исти циљ, а то је одржање Косовског завета. У колико у томе не буду успели плашим се, да ће то значити само једно. Да нису били личности, јер само људи који су косовског завета желели да направе каријеру. Хвала лепо.

Драган Станић:

- Хвала професору др Слободану Владушићу, сад би молио академика Мира Вуксановића, књижевника, управника, дугогодишњег управника библиотеке "Матице Српске" и сада управника библиотеке САНУ-а, изволите.

Миро Вуксановић:

- Ја знам, добро сам упамтио поглед мајке док је причала о прогону из Метохије. Отац је био мобилисан 1941, имали су два сина, старији је био болестан и непокретан, млађи није био још проходао. Носила их је уз Руговску клисиру, па преко голометног Чакора. Имала је само завежљај који је остао, који је узела бежећи од ножа и пушке. Видела како Шиптари узимају све што је оставила у кући и око куће. Видела је како кућу обузима пламен. Цело метохијско село којем су биле насељене српске породице нестало је у једном дану. Кад год чујем име одметнутог дела Србије, силом наденуто, помислим на сиротињски бег у кланцу и помислим на метох партијаршије, на сваки метох, свих 1.350 светих места, онамо, где потомци оних који су родитељима спалили кућу и одузели имање стварају своју државу на српској земљи. Помислим и на пријатеља кога више немам, на песника Момира Војводића, који је био у истом збегу Погорелаца, који је о томе састављао антологијске сонете. Толико на почетку о нашем почетку, да би се видело овако у примеру, зашто не можемо мирно да говоримо о Косову и Метохији у билом којем добу. Не знам како су могли да пристанемо на подвалу, на оно о чему је говорио преосвећени владика и да све чешће јавно уместо Косова и Метохије говоримо туђи назив који бежи од "метоха", од имена за имање које је припада српском православном манастиру. Пуне су средњовековне хрисовуље њихових имена. Само у једној, Краља Милутина највећег задужбинара Немањићког, за његову Бањску, има их неколико стотина, а свако име малих места је српско. Према томе, прво морамо да се држимо правих имена, да редовно говоримо и пишемо Косово и Метохија. Да не прихватимо подвалу, као што смо раније без остатка, примили да кажемо Албанци за своје становнике који себе зову Шиптари или реч "иредента" када су се побунили ко зна који пут и затражили да узму свој, одувек наш део земље. Или као што редовно сада говоримо за Прешево, Бујановац и Медвеђу да је то југ Србије, а није, југ Србије је онамо под Призреном некад Савским српским градом где је данас мала Милица једино српско дете. Погрешно именовање доноси погрешно мишљење, нагоди да подсвесно примамо туђу лукавост као правило које примењујемо. Морамо, дакле, све да називамо правим именима, изворно, прецизно и јасно. Као што је баш тако, на почетку познате расправе о Његошу, Андрић исписао осамљену реченицу "Ова је драма почела на Косову" и јесте, то знамо и потврђујемо историјски чињеницама. Тачно је да су Срби страдали на пољу Косова 1389. и да је то почетак страдања које траје. Тачно је такође да смо пре 628 година на пољу Косову изгубили, али је такође је тачно да Косово и Метохију нисмо изгубили. Тамо су и данас Срби, српски духовни културни споменици, куће и имања. Тамо српско

име најдуже и најупорније одолева злу и злим приликама. Његош у "Вијенцу" има стих: "О, Косово, грдно судилиште". Знао је трагични јунак косовске мисли да је грдно нешто ружно, ружно да не може бити ружније, опасно и наопако, као што је знао да је "судилице" име за трагичну судбину, за пресуду донету без правде и правичности, као што је знао да ће такво крваво место да буде спржено ватром, као содом, па је то и казао песничком клетвом, заклетвом и заветом. Иво Андрић је осамио Његошев стих: "Нека буде што бити не може". Рекао је узбудљивим начином да тако страшну лозинку није нашао нигде у светској литератури и да смо под таквом девизом водили све ослободилачке покрете од Карађорђа до наших дана. Тако је Андрић писао 1934. али су наши дани увек исти. Морао је овако лично данас писац да говори у задатој невољи јер такво лично није приватно, оно је метафорични пример који може на свој начин да каже сваки Србин. Свакоме је понеки предак нестао на Косову и свакоме је горело нешто његово у Метохији и морао је писац да опомене себе и друге колико је опасна игра речима без покрића и на превару наметнутим именима и морао је из српске књижевности да узме макар два имена и само три примера да би и тако пожелео да буде што бити не може. А све да би на завршетку на светлост изнео своја основна становишта, забринута и тврда, дозивајући сложеност, поправке и допуне и у четири тачке чији је распоред равноправан. Прво, Србија и не сме и не може да призна да је њен део, Косово и Метохија, постао самостална или било каква држава Косово. Србију таквом природном поступку штити свака држава која није признала насилно одвајање Косова и Метохије. Увек треба помињати да су такве државе Кина, Русија, Ватикан, неколико земаља Европске уније и десетине држава из других делова света. Друго, Србија мора да учини све што је као матична земља дужна да Срби на Косову и Метохији живе и раде слободно, да имају све што имају људи који су своји на своме. Треће, Српска православна црква, све националне научне, културне и просветне установе у Србији дужне су да изучавају, штите и обнављају српске споменике духовности и културе на Косову и Метохији. И четврто, Србија ће и даље да буде под притисцима, претњама и уценама, али мора наћи довољно снаге, мудрости и вештине да се одупре, али никад нагло, главом у зид, на своју штету, већ да упорно стоји на две ноге које се зову истина и памет. Хвала лепо.

Драган Станић:

- Хвала академику Миру Вуксановићу и констатујем да се заиста држимо времена, чак су неки и уштедели мало. Идемо заиста добрим темпом, хвала вам и проблемски се то разлистава на један заиста добар начин. Молио бих сада професора доктора Славка Гордића, професора меритуса Филозофског факултета у Новом Саду, књижевног критичара, есејисту, проучаваоца књижевности и такође прозног писца да нам се обрати.

Славко Гордић:

- Ваше преосвештенство, поштовани председниче Матице српске, уважени високи званичници Републике Србије, колегинице и колеге, даме и господо, белешка коју ћу прочитати настала је, написана, 04. новембра ове године и, с обзиром на свеопште убрзање стварности, могућно је да неће сви ови искази погодити у жижу актуелности. Наслов сам овако срочио "Пет подсећања". Државници, дипломате, правници, економисти могу и морају више знати и умети од нас неупућених у посебна знања и умења. То је једна неспорна истина о подели рада. Постоји међутим и друга, друкчија с нагласком на позвању, пре него ли на посебном знању. Она се тиче интелектуалаца и стваралаца. Интелектуалаца који се, у сартровском смислу речи, баве и оним што их се

не тиче. Стваралаца којима је, по поетско парадоксалној дефиницији Марине Цветајеве, живот специјалност. Уколико, дакле, себи поласкамо сврставањем у једну или обе ове скупине следоваће нам и право изјашњавања о недомисливо важном и сложеном питању које данас притискује као мора ову земљу и овај народ. Под један, живимо у пост секуларном времену и можемо без зазора и бојазни опет рећи да је Косово и Метохија наша света земља. То па најпре значи да није реч о пукој територији те да отуд не може бити говора ни о подели територије ни о размени територија, историчари, има их и овде, историчари би боље од мене знају о Метерниховој славној изјави како је Италија само географски појам, што му Италијани никада нису опростили, мада је у часу изрицања ова изјава прилично добро описивала фактично стање. За нас никад Косово и Метохија не сме бити само географски појам и то би био први обавезујући аксиом за четири групе преговарача из прве реченице овога записа. Под два, да практичари и прагматичари, који се по правилу диче једносмерним реализмом овакве своје орјентације, имају аверзију према историји и да су склони да рачунају време од скоро или чак од своје инаугурације у јавне посланике, позната је и обесхрабрујућа чињеница. Само бих их подсетио у контексту наше теме да су, не тако давно, по статистици из 1889. Срби чинили више од пет шестина становништва Косова и Метохије. Рекох не тако давно, тада су Шантић, Дучић и Ракић већ били младићи, да је најстарији од њих имао срећу, или несрећу, да дочека 1941. не би се могло рећи да је променио светом у високим годинама. Није, дакле, 1889. тако далека, него су сурови и бројни насилни изгони и страдања која отад до данас тако и толико променише поменуто демографску слику. Под три, срачунато и истрајно изругивање дела српске елите с митом и митском свешћу не би смело завести данашње и сутрашње актере у решавању косовско метохијског питања. Мит је неретко постојанији па и стварнији од стварности па и њено битно одређење и да нема Његоша, Андрића и Зорана Мишића знали бисмо и осећали како је косовски завет или косовско опредељење у темељу нашег идентитета и нашег цивилизацијско културног обрасца. Читајући у рукопису књигу недавно преминулог Милана Радуловића посаветовао сам аутора на насловну ознаку "Српски културни образци" преиначи из плуралне у сингуларну. Тако је и учинио јер, како и казује његова књига на делу је српски културни образац чија је суштина светосавље и косовски завет док су друге форме тек његови хибридни и симбиотички варијетети и ова је истина обавезујућа осим ако не желимо да порекнемо себе саме. Под четири сада застајем на врло осетљивом питању, питању цене и жртве. Част свима који су похитали са изјавама како ми немамо деце за нове ратове и да их имамо боље је да не буде ратова, боље живети са проблемима него их оружјем решавати па ипак морам да се запитам колико је упутно охрабривати противнике "предусетљивим" ставовима из којих произилази да су наш интегритет, суверенитет и слобода ствар нагодбе макар по једној полуреченици Жоржа Батаја: "Начело овог стварног света доиста није разум, већ нагодба разума са самовољом потеклом из насиља". Подсећам да је логика и етика албанских сецесиониста потпуна супротност нашем миротворству. Цитирам: "Када косовска страна помиње силу и прети насиљем ако не добије уступке долазите у ситуацију да је лакше платити него страховати", каже један високи представник такозване међународне заједнице - новине од Митровдана, од пре неколико дана. Враћам се сада Шантићу. Мада се општи ред ствари а поготово наша спремност на жртву умногоме разликују од ситуације пред Балканске ратове и Велики рат. При томе песма о којој је реч - "Сеоба" из 1902. није у ближем тематском сродству са проблематиком којом се овде данас бавимо, ипак подсећам на поенту те песме. Каже Шантић: "Не идите браћо од роднога прага јер мученој земљи мученика треба, треба

мушке снаге и витешких рука, треба Обилића и слободних глава, треба ваше смрти и вашијех мука". Девет година доцније 1911. Тин Ујевић ће написати: "Тај последњи окрутни стих, то несмиљено треба, треба смрти, треба мука, треба мученика, то је велика ријеч далеко од обичних расплаканости отаџбинских стиховних јеремијада, велика ријеч коју је требало казати и то управо данас! То је благословљена велика безобирна ријеч добачена поносно попут заповједи која истиче нужност жртве и налаже безувјетност пријегора херојскога. Смисао је дакле његове, Шантићеве патриотске поезије", наставља Ујевић, "проповједање срчаности, неустрашљивости, не плачимо, боримо се, како је и његова вјера слобода и домовина, његов је морал енергија мужа". Толико о давно прошлом времену Шантића и Ујевића или можда фокнеровски речено, све што је прошло није и мртво, није чак ни прошло. Под пет, независно од тог исхода интерног дијалога који тече Матица, Академија, Српска књижевна задруга, високошколске институције и друге адресе са којих долазимо имају и прилику и обавезу да промишљено и истрајно негују свест о историјском, сакралном и културном значају и значењу Косова и Метохије како у текућем тако и у будућем времену. Није време за одмор од епопеје како је у једном друкчијем часу Станислав Винавер видео и поздравио Бранислава Нушића и његово дело. Бригом за књигу, за дух медијских садржаја, за наставне планове и програме, за идентитетски одговорно усмерење научних и уметничких пројеката и удружења а посебно живим присуством на Косову и Метохији оних међу нама којима то здравље допушта може се много постићи. Додуше оно што могу центри изврсности увек је бар на први поглед не само друкчије него и мање од оног што могу центри моћи, али да парафразирам једног честитог Енглеза: "Семе је увек скривено и увек ситно, али је семе."

Драган Станић:

- Хвала професору Славку Гордићу, прецизно временски морам рећи. Молио бих сада професора доктора Јована Делића, професора Филолошког факултета да нам се обрати а пошто нас господин Никола Селаковић... а враћате се. Изволите.

Јован Делић:

- Ваше преосвештенство, господо председавајући, представници државе, даме и господо, говорићу о легитимитету и косовском завјету. У уводном монологу у Горском Вијенцу, на Ловћену у глуво доба ноћи, док свака спава владика Данило успоставља европски, балкански и национални историјски контекст догађаја пред којим се налази. Његов садашњи тренутак је с краја 17. стољећа а владика осјећа да је тај тренутак у директној историјској вези с преломним догађајима што су се збили од друге половине 14. стољећа. Ако се има у виду да је Његош ове стихове написао и објавио прије 170 година, онда је јасно да је размак између првих догађаја који се у уводном монологу спомињу и времена настанка тога монолога безмало шест стољећа. Догађаји у свјетској историји су и онда као и данас у непосредној вези па се како би Исидора рекла у поезији снажно осјећају потреси вјекова. Владичин монолог је дуг, има 88 стихова, али сажима стољеће, нудећи застрашујућу визију историје без права и правде од 54. до 58. стиха сажета је окупација Србије. "Мала ли је жртва сва Србија од Дунава до мора сињега? На трон сједиш неправо узети, поносиш се скиптром крвавијем". Трон српски је неправо узети и њиме се влада скиптром крвавијем. Владика, дакле, оспорава легитимитет туђинске власти на неправо узетом трону отетом крвљу и насиљем или можда бомбама с уранијумом. Борба за слободу као највећи израз човјештва код Његоша има свој легитимитет и своје право, неправо узето тражи да се право врати, да се поново успостави космичка историјска

равнотежа, а легитимитет се памти стољећима и успоставља последице пола миленијума ако се сачува историјско памћење и сам легитимитет. Чување легитимитета значи оспоравање права историјском разбојништву и насиљу над историјом и народима. Мало је шта ново под капом небеском. Највећу опасност владика види у новој тактици демонског месије који нуди привилегије и удобан живот купујући тиме идентитет својих противника. Дobar и удобан живот се скупо плаћа па им поче демонски месија лажне вјере пружати посланице. Владика нема ништа друго да супростави осим завјета предака и косовску жртву односно косовски завјет, косовски мит или, како би Иво Андрић рекао, косовску мисао: "Су чим ћете изаћ' пред Милоша и пред друге српске витезове који живе докле Сунце грије?" Али косовски завјет не нуди ни посланице ни шаргарепе ни бољи живот, ништа од овоземаљских предности, а ваља живјети на земљи, тога су свјесни и Његош и његов владика Данило и Вук Мићуновић, још више Мустај кадија и његови људи. Његош даје снажну и мудру критику косовског завјета управо из перспективе Мустај кадије, много прије наших савременика, једног од најубедљивијих јунака "Горског вијенца" мудар, образован, сјајан бесједник који просипа медене ријечи, један од најбољих ликова "Горског вијенца". Мустај кадија ће опоменути мало људство, настојећи да га приведе разуму и памети, бољем животу. Његов дуг одговор војводи Батрићу претвара се у монолог, односно у критику косовског завјета, хришћанства као депресивне и репресивне религије и химну Стамболу каква је на српском језику није написана. Мустај кадија је изразито модеран мислилац и савремени критичари хришћанства и косовског завјета само понављају његове идеје и не знајући да то чине. Пошто је прво одбацио сваку помисао на повратак старој вјери, хришћанству, кадија показује вјерност чистој вјери прихваћеној већ двјеста година, а онда и показује свечев аргуменат сурове силе. "Што ће слабо раскршће липово пред оштротом витога челика? Светац прави махне ли топузом од удара земља му заигра како права поврх воде тиква." Затим прелази на критику косовског завјета и хришћанства односно православља. "Мало људство, што си заслепило? Не познајеш чистог раја сласти, а бориш се с богом и људима без надања живиш и умиреш. Крсту служиш а Милошем живиш! Крст је ријеч једна сухопарна, Милош баца у несвјест људе, ал' у пијанство неко прећерано". Боље и ефектније критике хришћанства и косовског мита ми не знамо, а написао је онај ко и крст и Милоша и косовски завјет највише уздигао, Његош. Мало људство нема никаквог изгледа, рационално гледано, у судару са најмоћнијом царевином. Пет стотина момчади и још два пута толиком колико их помиње Вук Мићуновић храбрећи владиком смјешна је чињеница у односу великих бројева, уз то мит и религија заслепљују човјека, па и он не умије рационално да мисли и да прихвати рај на земљи, другу вјеру, и да, која доноси удобан живот, (неразумљиво) сласти. Такав живот који воде Црногорци је без надања у знаку митског слепила и репресивне и депресивне религије каква је хришћанство, дакле аскетизам итд. Милош је синегдоха косовског завета и од њега се губи способност рационалног расуђивања, пада се у несвест и занос, односно у пијанство, у неко прећерано. Критичари косовског завјета, после Његоша нијесу рекли ништа ново нити тако брилијантно. А како су ову мудрост прихватили Његошеви Црногорци, циничном захвалношћу и још већом одлучношћу на одбрану. Кнез Јанко ће рећи, подижући свечано капу, театрално, наравно и комично: "Ефендија, овако ти хвала, лијепу ни ишчита предиком: што тражили оно смо и нашли!". Дајући критику косовског завета из перспективе Мустај кадије, Његош је унапред обеснажио све будуће критике тога завјета, а саму ту критику обеснажио једним комичним и ефектним гестом кнеза Јанка. Дакле, ваља очувати легитимитет на оба косовска трона, државни и црквени, на Призрен и на

наравно Пећку патријаршију и остати достојан завјетник косовског завјета који, колико ми је познато, никад ни према коме није био агресиван већ искључиво одбрамбени и искључиво хришћански и новозавјетни. Хвала.

Драган Станић:

- Хвала професору др Јовану Делићу. Сад бих замолио академика Мира Вуксановића да преузме вођење.

Миро Вуксановић:

- Молим професора Ђорђа Ђурића. Ђорђе Ђурић је професор Филозофског факултета у Новом Саду, историчар, секретар Матице српске.

Ђорђе Ђурић:

- Ваше преосвештенство, господо председавајући, господине генерални секретару председника републике, даме и господо, као генерални секретар Матице српске у организацији ових послова имао сам задужење да контактирам колеге историчаре. Разговарајући са једним који данас није овде са нама, који ми је сугерисао да ми као историчари немамо шта да кажемо о Косову и Метохији, о оваквој врсти дискусије која се тиче садашњости и будућности, омакло ми се да му кажем да ми јесмо историчари али јесмо и људи. То да будемо људи ме је определило да данас говорим. Бројне су изреке о користи и штети историје за човека које указују да нема много користи од учитељице живота, као на пример она која каже да нас историја учи томе, да нас историја ничему не учи, или она да се ништа не мења тако брзо као прошлост. Јасно је свима да не постоји примењена историја. Међутим, зачуђујуће је колико сличности можемо наћи не само у процесима, већ чак и у догађајима из прошлости са онима којима смо савремени. Пример за то су деценије са почетка 20. века и почетка 21. века. За Србе је 20. век почео превратом у коме је владара убила његова војска и то њен најелитнији део, гардијски официри. Спољна политика је дошла под утицај сила ондашњег запада, Француске, Британије и Русије, а амбасадори ових земаља су се често мешали у унутрашње послове. Истина онда је руски амбасадор био доминантан у Београду. Уведен је парламентаризам по узору на запад. Српско друштво и поред убрзане модернизације и реформи у многим сегментима није било спремно да преузме тековине парламентаризма. Тако је због немогућности да се у Скупштини формира стабилна већина у периоду од 1903. до 1914. године смењено чак 17 влада. Прављене су и растуране политичке коалиције, често се ишло на изборе, чак пет пута у овом периоду. Политичке странке су пребегавале демагогији и оптуживале једна другу за издају националних интереса. Бројне афере везане за концесије, склапање зајмова, куповину топова и наоружања, корупцију у државној управи и војсци потресале су јавност и рушиле владе. Као средство притиска на Србију велике европске силе су користиле такозвано завереничко питање, заправо официрско питање. Силе, пре свега Енглеска, тражиле су од српског краља да најпре официрима завереницима из 1903. буде суђено, а потом да буду уклоњени из његове околине. Краљ и владе су се дуго опирале овим захтевима, а ово такозвано завереничко питање решено је тек 1906. године када је Никола Пашић уз велике новчане отпремнине уклонио ове официре са двора и из војске. Србији су уведене санкције које су се онда звале царински рат и трајале су пуних 5 година. Када је октобра 1908. године Аустроугарска прогласила анексију Босне и Херцеговине, покрајина на коју је Србија полагала историјско и природно право, будући да су Срби тамо били апсолутна већина, у Београду је дошло до масовних демонстрација.

Паљене су Аустроугарске заставе, држани су патриотски говори, чак је дошло и до мањег напада на персонал Аустроугарске амбасаде, ондашњег посланства. Српска јавност је била огорчена овим актом који је представљао грубо кршење међународног права које је почивало на Берлинском уговору из 1878. После пола године дипломатске борбе српска Влада је напуштена и од последњег савезника, Русије, и морала је да се помири са овим чином и да потпише експлицитну изјаву у којој прихвата анексију. Било би наравно неозбиљно на основу ових неколико препознатљивих аналогичних између времена од 1903. до 1914. и времена столеће касније извлачити закључке, међутим очигледно је да се неки историјски процеси на макро плану понављају и да се на сличан начин одражавају на мале државе. Отуда би можда требало имати у виду и неке моделе одговора на кризу из прошлости. Два историјски различита примера одговора на кризу и њихових резултата су врло упечатљива. Први је био поступање Србије у време анексионе кризе, а други је 27. март и априлски рат 1941. године. Анексиона криза била је највећи изазов за очување самосталности Србије још од Берлинског конгреса. Поред политичког притиска претила је и реална опасност од војне интервенције Аустроугарске која је лако могла довести до губитка независности Србије. Такође, овај спољно политички удар био је велики тест за политички систем парламентарне демократије, али и читаво српско друштво. У таквим околностима створена је влада четворне коалиције, која је формирана управо на врхунцу ове кризе и трајала је од фебруара до октобра 1909. године. На њеном челу се налазио Стојан Новаковић. У Скупштини је иза ове Владе стајало 159 од 160 посланика. Она је успела да одржи стабилност и одложи сукоб са несразмерно моћнијом Аустроугарском. Захваљујући мудрости и искуству и одговорности Новаковића и осталих страначких првака, пре свега Николе Пашића, избегнут је рат који је Аустроугарска свесно провоцирала. Србија није запала у дубоку кризу и саморазарање. Само коју годину касније Босна и Херцеговина су се нашле у саставу нове државе. Други лош пример био је 27. март и априлски рат. Одговор на кризу 27. марта несумњиво је био патриотски, али политички систем се потом распао. Уследила је трагедија. Државу је разорила спољна сила, али српско друштво се дубоко поделило и скоро до данас није обновљено јединство. Још увек трају сукоби између четника и партизана. Оно што криза око Косова и Метохије за Србе, оно што је криза око Косова и Метохије за Србе није само питање територије, оно што је још већи изазов уколико би дошло до евентуалне корекције граница или не дај боже до одрицања од територије је како би држава и друштво преживели удар и сачували стабилност и капацитете за опстанак. Из два речена примера порука би могла бити да мора постојати јасна представа о томе на чему држава почива. У првом случају у време анексионе кризе то је било јасно, у овом другом, у априлском рату не. То јединство се може постићи подстицањем патриотизма. Последњих деценија смо дошли у ситуацију да се они који на ово укажу и који ово кажу буду нападнути или исмејани. У остварењу овог циља националне институције Српска православна црква, војска и наравно Матица Српска и низ других институција имају посебну улогу и оне ће по својој природи деловати. Резултати се не виде одмах, али и не пропадају брзо када се изграде. Јавност не би смела да пристане на наметање тезе да нам не треба историја, да смо оптерећени прошлошћу, да само митомански народ, да је косовски завет митоманија. Митоманија је заправо прича о будућности која нам се нуди као лажна алтернатива ономе што јесмо. Хвала вам.

Миро Вуксановић:

- Хвала професору Ђурићу, ја се загледао у сат, да му не бих узео који секунд. Сада ће говорити др Бојан Јовановић, научник, етнолог, песник. Изволите, колега Јовановићу.

Бојан Јовановић:

- Ваше преосвештенство, уважени представници државе Србије, поштовано представништво, колегинице и колеге, ја ћу вам нешто рећи о неким нелогичностима, противречностима, које прате разговоре о Косову и Метохији. Имајући дакле у виду првенствено значај ове теме за нашу културу, за наш садашњи политички тренутак и указати, заправо, да те противречности су свесно или несвесно у функцији нечега што нису национални интереси Србије. Настајући као део интегралног српског етничког културног и духовног простора, Косово и Метохија су у оквиру тог интегритета и добили изузетан значај за националну свест и културни идентитет Срба. У неповољним историјским околностима то подручје је постало мета агресивне албанске популације која га се, стављајући се на страну окупатора, постепено освајала. Иако су сви окупатори и све идеологије, под чијим је окриљем успевао великоалбански национализам историјски поражени резултати тог национализма су остајали све док западне силе и НАТО пакт подржавши албански тероризам у борби против српског становништва и регуларних српских и војних снага нису омогућили Албанцима да прогласе сецесију овог дела српске територије. Узроци данашњег стања Косова и Метохије су дубоки и недовољно познати онима који настоје да га адекватно сагледају и пронађу прихватљиво решење. Покушаји тих сагледавања и тражења решења карактеришу битне недоследности и противречности. Зато би и смисао овог нашег ангажмана био да најпре схватимо овај замршени и у чвор везан косовско-метохијски проблем а потом да га објаснимо тако да у постојећи хаос различитих идеја, предлога и мисли унесемо неки ред. То омогућава да сагледавањем проблема у ширем контексту избегнемо теснац у којем мимоилажење постаје драматично и неминовно води до поновних трагичних сукоба. У одсуству стрпљења и потребе за дугом посвећеношћу решавања овог проблема и долазе идеје да овај проблем, овај чвор треба пресећи. Ништа погрешније од тога јер се ниједан проблем који је настајао годинама и вековима, не може решити брзо и лако на овај начин. Када кажемо да овај проблем треба најпре расветлити, разбистрити, онда имамо првенствено у виду однос према најнејасноћама и парадоксалностима и противречностима које свесно и несвесно скривају праве намере или их недовољно јасно истичу. Све што су албански терористи, сепаратисти учинили Србима и Србији на Косову и Метохији да би етнички очистили ово подручје и прогласили сецесију било је и јесте у функцији великих сила запада и НАТО пакта. У том смислу сваки разговор, преговор, договор Срба и Албанаца који би довео у питање резултате те велике инвестиције запада у независно Косово није могућ. Запад не жели и не признаје било какав договор који не би био у складу са његовим интересима. Могуће је дакле у садашњој констелацији политичких снага само да Срби и Србија буду у функцији тог пројекта, да прихватају ултиматуме под окриљем наводних договора, све док се тај пројекат не разложи и не престане историјски да важи. Свака данашња расправа о Косову и Метохији је под озбиљном политичком сенком већ започетих разговора Србије са властима самопроглашеног Косова у оквиру Бриселског споразума условљено преговорима Србије са Европском Унијом око приступања овој организацији. Уколико је завршетак преговора са Косовом предвиђен као међусобно правно обавезујуће признање две стране, онда и унутрашњи дијалог треба да буде у тој функцији или да се он оспори. Видећемо ускоро да ли најављене промене Устава Србије имају за циљ да

промене правни однос према Косову и Метохији као саставном делу Републике Србије, или ће у новом Уставу ова српска покрајина остати у њеном саставу. Проблем Србије у досадашњем односу према Косову и Метохији, у досадашњим разговорима са тадашњим властима, у досадашњем односу према међународној заједници је у недоследности односно неприципијелности. Поставља се питање да ли заиста Србија сматра Косово и Метохију својом територијом, својом покрајином, а самопрокламовану државу Косово фиктивном, лажном и недостојном признања или се то само декларативно истиче, а стварно мало по мало откида од сопствене суверености и уступа тој новопротеклованој држави. На примеру уступања позивног телефонског броја, допуштења учлађења у међународне организације, при чему је понашање наше делегације приликом учлађења Косова у Међународни олимпијски комитет, у најмању руку било срамно, и низ других уступака, постављају питање ове доследности. Иако пристајање на овај преговарачки процес подразумева и одређену прагматичност у политичком понашању, низ учињених учињених уступака се већ претвара у принципијелност српског уступања. У том смислу и одлагање формирања Заједнице српских општина једно је дуготрајајуће понижење у коме су Срби и Србија изложени након низа учињених уступака другој страни. У том смислу ово што је већ, о чему је већ било речи, ја ћу само поновити дакле идеје које долазе не само од стране међународне заједнице већ и од стране неких наших угледних интелектуалаца, да ово окупирано подручје треба ампутирати, да је дошло време да се Србија одрекне овог дела свог подручја, поштујући како се истиче реалност, захтева дакле једно преиспитивање. Када се говори о реалности, о чему је Зоран Аврамовић већ указао, ја ћу само подстаћи дакле, ту се истиче један архаични принцип, принцип по коме су, како се каже, да оно чије су овце, да је његова и планина, међутим овде би требало да се истакне да је наш принцип реалности принцип права то је оно што важи у модерном друштву, у савременом свету и управо они који заговарају тај принцип реалности да би требало да се, с обзиром на фактичко стање, Србија одрекне тог дела подручја, треба подсетити да су започињали и били спремни да крену у рат управо онда када су једне друге овце биле пуштене на Фокландско острво, а читава једна армада била покренута да се то острво поново врати под суверенитет Велике Британије. О тим недоследностима дакле кад је реч о нашем односу према Косову...

Миро Вуксановић:

- Прошло је десет минута, а ви издвојте оно што је најбитније, Бојане, молим Вас.

Бојан Јовановић (наставак):

- Дакле, да је то карактеристика и за неке иностране ауторе који су благонаклони према нама попут Мартина Хајперца, који у својој књизи "Мачијато дипломатија", с правом говори о Косову као погрешном кораку историје, где је реч о мафијашкој држави и да је шокантно и страшно то што Европа мора да сарађује са таквим људима који су на њеном челу. Он не пропушта прилику а да не укаже да је кључно питање Србије и Срба у односу према Косову не њихово признање, не признавање Косова и Метохије, већ прихватање тог губитка. Уколико је проблематична скаламерија коју називамо Косово, као држава настала отимачином дела територије једне суверене државе, што потврђује и важећа Резолуција Уједињених Нација, онда се дакле постава питање како прихватити ту крађу, тај лоповлук као губитак. Да ентузијазам и добра воља по неки пут недостају, нису довољни, и да је потребно знање говори на пример и последњи филм који је снимљен о Косову, "Косово - моменат у цивилизацији", иако са племенитим намерама али са једном

јасно нетачном поруком која говори о Србима као етничкој групи, не могу се Срби на Косову и Метохији изједначавати и о њима говорити као етничкој групи. Етничка група је нешто потпуно друго, и другачије, и статус етничке групе је различит од статуса нације, националне заједнице чија су права знатно већа од права етничких група. Са политичког аспекта, етничке групе се разликују од нације по томе што немају суверенитет. Срби на Косову и Метохији имају тај суверенитет. На крају бих само указао да оно што је карактеристично тренутно за Косово и Метохију да без обзира на постојање институција, да имамо пуно разлога за наду, да постоје људи који интензивно раде, да се баве Косовом и Метохијом, да се баве својом културом, својим идентитетом, али да се бројне књиге и монографије објављују ипак у оквиру приватних иницијатива. Мало је познато да су бројни појединци посвећени изради тих монографија својих завичаја и да објављују вредне и значајне књиге. Поменућу ту Станислава Којића, поменућу Ђорђа Јефтића и друге...

Миро Вуксановић:

- Колега Јовановићу, има још 18 људи да говори, имајте то у виду.

Бојан Јовановић (наставак):

- Завршавам, дакле, да је потребно да се и тај рад, дакле, који долази са стране тих појединаца стави у неке оквире, а да њихово бављење културним наслеђем заслужује сваку пажњу. Хвала.

Миро Вуксановић:

- Хвала Бојане. Извињавам се што сам морао тако да... Правила су правила и требало би да важе за свакога. Има реч др Милош Ковачевић, професор Универзитета лингвиста.

Милош Ковачевић:

- Ваше преосвештенство, поштовани представници власти, Владе Републике Србије, шта један филолог уопште може да говори о Косову. То је једно од централних питања. Може да говори о Косову више него било ко, ако се говори о Косову као културном идентитету српскога народа. Али, вјероватно може да говори и из једног другог аспекта о коме је говорио владика Иринеј, а то је да све што постоји у једном народу заправо јесте одраз његовог језика, све препознајемо у његовом језику. Друкчије речено, уколико у једноме народу постоје десемантизовани термини, односно термини који показују губљење властитог народа на властитој територији, онда морамо да се запитамо шта су заправо критеријуми идентитета тог народа. То се односи у првоме реду на, узмимо сад на неколико битних ставки које се тичу односа према српском идентитету у последњих 100 година, посебно у времену од владавине друга Тита и партије, па до данашњег времена. Ево о чему се заправо ради. Ако кажете Косово и Метохија, па кажете Космет, па кажете послје тога Косово, и сведете све онда изгубите Метохију, односно изгубите и Косово, јер сам назив Косово у ономе "К" и "М" које сад читамо само "КиМ" заправо у самим новинама, сам назив Косово постаје централни дио јер је први дио тог акронима, а онај други дио потпуно се губи. Да се то најбоље види, исти је случај кад имате "БиХ", друкчије речено Босну и Херцеговину. Погледајте заправо шта се у Босни ради. Говоримо само о Босанцима, о Бошњацима, о босанском језику. Је ли се икад ико запитао заправо да је то Босна и Херцеговина, па БиХ, па Босна, па Босански језик, заправо је ли се ико запитао па где је ту Херцеговина? Херцеговина је са Светим Савом, војводство

Светог Саве, а Свети Саво очито не одговара Босни и Херцеговини. Ако не одговара Свети Саво, онда не одговарају ни Срби. С те стране заправо увођење самога босанског језика значи истовремено негирање и Срба или српског удјела у самој Босни и Херцеговини. Исти је случај са Косовом и Метохијом. Ако ви кренете даље, кренете у Вуков Тршић, видећете нешто што се дешава у сред Србије. То је још горе од Косова и Метохије и Босне и Херцеговине. Ви знате да је сва Европа била задојена српском идејом преко Вука Караџића и народних пјесама, а у сред Тршића налази се музеј који се зове "Музеј језика и писма", да ли кинеског, јапанског, енглеског, друкчије и писма, друкчије речено сви покушаји, чак са владама претходним да се врати име које је било, Музеј "Вуковог језика и ћирилице", друкчије речено и српског писма, не рађају плодом јер то не одговара, очито не Влади Србије, него не одговара онима који би да избаце српски културни идентитет заправо код самих Срба. Друкчије речено, они који су тражили 2001. године и успјели чак, јер сам тад писао не знам колико текстова, па се тад ни влада баш много није ни трзнула поводом тога, да се у Влади Србије укине назив наставног предмета Српски језик и књижевност и преведе у Језик и комуникација, па је чак било и образложење и донесено на одлуци Владе, и донесена таква одлука на одлуци Владе, морамо се заправо запитати шта је стајало иза тога, а иза тога је следило образложење тадашњег министра, и то дато у НИН-у који можете и данас прочитати. Образложење је било Европи не одговарају српске народне пјесме, српска традиција, друкчије речено, све што је везано за српски језик и српску традицију то Европи не одговара таман онако као Аустроугарској није одговарала ћирилица 1916. године, јер једино што је био захтев и једине новине које су биле у Београду то су биле Београдске новине, би знате Орешковић их је водио, биле су на латиници. Једини захтев који је Србима био испостављен био је да могу у Европу уколико напусте ћирилицу. Е сад, ово све заправо има везе са овом десемантизацијом. Какве везе ово сад има са самим Косовом? Косово је заправо колијевка српске културе, и то колијевка не само српске културе. Ако је колијевка српске културе, она је колијевка заправо и српске књижевности и то модерне књижевности зато што се она налази као критеријална вододелница наших народних пјесама. Они који су били у Њемачкој, или предавали на универзитетима, професор Делић, посебно, заједно са још некима одлично знају да је десет година 19. века европске књижевности било предодређено као српски удио у европској култури. Хајде нађите сад један мјесец који ће бити српски удио, оно највредније што има европска култура. Е сад треба заборавити и тих десет година које је Гете готово нама испословао. Треба заборавити тих десет година и треба заборавити Косово. Ако заборавите Косово, заборавите главни класификациони критеријум културни. Имате косовски циклус, ви добро знате шта њега чини. Њега чини косовски завјет и ако имате косовски завјет онда имате нешто што као завјет не смијете нити можете напустити, јер ако то напустите ви онда заправо напуштате сами себе, јер ништите властити критеријум око кога се окупљамо сами сабор. Ако имате критеријум косовског циклуса, онда морате имати предкосовски циклус, јер ако имате предкосовски циклус онда морате да кажете да ми не почињемо борбу са Косовом, него је борбе било и прије Косова, али је Косово вододелница, јер постоји и посткосовски циклус у који заправо онда улази све до ове револуције Рамкеове, односно до пјесама за ослобођење Србије. Ако ћемо да заборавимо Косово онда морамо да заборавимо и преткосовски и покосовски, али онда морамо да заборавимо и данашњу Србију, јер она је директни продукт заправо ослободилачких ратова и циклуса који се тичу ослобођења Србије, који је директно проистекао из онога што јесте косовски завјет. Зато се заправо морамо само запитати, искрено, онако како

пише на порталу цркве, да ли данас, погледајте сад, ја сам преписао то са портала кад је, каже се овако, косовско опредељење за нас православне Србе у 21. веку веће је и теже него ли што је било прије 800 година. Зашто је веће и теже, па лако се опредељивати између алтернативе. Имате царство небеско и царство земаљско. Између двога увјек морате да се опредјелите за једно, а око чега се ми данас опредељујемо. Заправо ако се онда опредељујемо као што се Лазар опредељивао, онда се опредељујемо, заправо хоћемо ли да будемо Срби или нећемо да будемо Срби. Хоћемо ли да имамо државу или нећемо да имамо државу. Ако нећемо да имамо државу, онда можемо да поништимо културни идентитет, а ако држава неће да има нас, то је други велики проблем. Онда држава неће радити као што никад није ни радила, заправо, као што никада није радила, да направи на пример над национални пројекат, који ће бити годишње презентован свугдје у Европи, Косово као културни идентитет Срба, који ће бити сваке године заправо, не са учешћем људи који раде у Косовској Митровици, него заправо са учешћем свих оних који могу презентовати Србе и њихову истину, јер нико не може презентовати истину онако како се презентује научним чињеницама из различитих аспеката унутар једнога пројекта или једног дугогодишњег, једног дугогодишњег претпоставимо научног скупа чије би седиште било једне године у Београду, да видимо да смо сви Косово. Једне године на Филолошком у Београду, једне године на Филолошком у Крагујевцу, наредне године на Филолошком у Нишу, а онда у Новом Саду и у Косовској Митровици, па ако се онда везујемо као интегративним фактором, као што нас везује на пример ћирилица, интегративним фактором, и ако ћемо да изгубимо Косово, изгубимо ћирилицу, заправо шта онда ми хоћемо. Ја морам да кажем, јер су овде представници власти, ми смо једина држава на кугли земаљској која има неке ствари које су нам подметнуте и онда их читамо тако како хоћемо. То одлично знају ови који овдје седе. Ми смо једини народ на кугли земаљској где наш Уставни суд каже да постоји јавна употреба писма. Термин јавна употреба, сваки правник зна, не постоји ни у једном уставу на кугли земаљској. Не постоји као термин, а ми због тог термина не можемо да вратимо дигнитет ћирилице, само због тог термина, ни због чега другог. Онда се морамо питати заправо да ли је српско право стварно српско право, или је то право исто онакво какво је музеј за језик и писмо. С те стране ја једино што бих и да нисмо ми безгрешни, то је јасно, као народ нисмо безгрешни. У тој грешности правимо неке од страшних грешака које су други народи правили. Живјети на Косову и Метохији исто је као живети у Сенти или Суботици, језички, јер ако хоћете да живите у средини у којој већину, на пример јужно од Ибра, чине Албанци, ви не можете живјети ако не знате албански језик, нити они с вама могу живјети ако не знају српски. Друкчије речено, ви морате као што Албанац који ће доћи у Лепосавић мора да зна српски, тако Србин који живи, на пример ајде да кажем, у Истоку, мора да зна албански, мора. Једноставно мора или ће живјети у енклави. А енклава значи ропство, с друге стране то је једно од правила филологије. Ако то правило не испоштујемо онда ми нећемо моћи ни онима којима се обраћамо, а обраћамо се њима јер с њима морамо да живимо, не можемо их негирати. Ако не можемо ни њима представити ово што је владика рекао. Они културних вриједности на Косову немају. Све културне вриједности су наше. Али како то да им кажемо ако им не знамо казати. Зато држава мора урадити све да очува заправо саму себе, а очувавајући саму себе она мора да очува национални идентитет који се темељи на културном идентитету. Хвала пуно.

Миро Вуксановић:

- Хвала лепо колеги Ковачевићу, који је у првом делу говорио о Косову и Метохији а у другом делу Косово, и ако дозволите да само дам допуну, у Тршићу је Вукова кућа, Кућа писаца, а Музеј језика и писма. Значи, оно што се сматра да је Вуков језик за музеј, допуњавам само оно што је Ковачевић рекао. Говориће др Милош Ковић, професор Универзитета, историчар. Изволите, колега Ковићу.

Милош Ковић:

- Просвећени владико, часни оци, уважени чланови Владе Србије, даме и господо, колегинице и колеге, ја ћу говорити о ономе о чему сам до сада већ писао на страницама *Политике*. Испред мене су ти текстови, зато не замерите што ћу говорити, просто да не бих понављао оно о чему сам писао ја ћу говорити. Дакле, имам ово написано али ето желео бих да то што желим да кажем, кажем. Осим тога накнадно сам у ствари разумео да учествујем у унутрашњем дијалогу о Косову и Метохији. Дакле, ово што ћу рећи у складу са оним што је већ речено, нека буде схваћено као мој лични став и моје лично мишљење, које наравно никога не мора да обавезује. Дакле, када смо већ, када смо се нашли у оквирима унутрашњих дијалога о Косову и Метохији, морам да кажем да ми, у ствари, немамо јасну полазну тачку. Шта је став оних који покрећу унутрашњи дијалог. Имамо неколико врло значајних изјава које су дате успут, на конференцијама за штампу, другим поводима, које су давале *en passant* или гредом како би то рекли моји Мачвани. Сада не морамо да цитирамо, између осталог са највишег места у држави речено је да, изражено је задовољство зато што ћемо кренути у разговоре да се ослободимо наших митова, лажи, да је на Косову све наше, али и лажи да тамо нема ништа наше. То је 29.10.2017. Или изјава да се само на највишем месту брине за сваку црквену заједницу, али да нам је посао да бринемо о земаљском животу, а о неком небеском нека брину неки други. То је 02. јун 2017. То је поводом расправе која је отворена о Уставу и о Косову. Дакле, то не обухвата расправу о Европској унији. Та ствар је изгледа неупитна. Такође оно што је узгред речено то је подршка неким уваженим јавним личностима, нашег јавног живота који су изразили мишљење да ми немамо довољно живота да би бранили Косово, да је наша врховна вредност живот наше деце и да је насупрот томе албански народ изразио жељу и вољу за национално једињење. Имамо јавно исказану подршку именом и презименом личностима које су давале такве изјаве. То нам све стиже са највишег места. И коначно стално поновљене изјаве о томе да је наш приоритет будућност наше деце. Дакле, ослобађање од митова и будућност наше деце. Сваки разговор, по мом мишљењу, и сваки унутрашњи дијалог о Косову и Метохији би требало да обухвати неке четири групе питања и могао би да се одвија на нека четири нивоа, то је само онако један предлог, оквир. Дакле, први је, наравно, косовски завет. Други би био разум, историјско искуство, познавање међународних односа, неки кажу да су међународни односи наука, то се студира, за то је потребно неко знање. Трећи је питање основног морала, иако морал не можемо да одвојимо од завета, али питања смисла националних заједница, то је питање будућности наше деце. Да ли Срби на Косову и Метохији имају деце или немају, можда? Шта је са будућности њихове деце? И, коначно, четврто јесу економска питања, која се врло често ставља на прво место, ја би то ставио на последње. Дакле, Косовски завет 600 година, прочитајте само те култне списе како то зове историја књижевности Ђорђије Трифуновић је то тако назвао, од 1390. до 1420. је све речено имате 10 култних списа, прочитајте, то је ово, то је косовски завет, само прочитајте патријарха Данила III, његово "Житије кнеза Лазара", то је косовски завет а онда кроз 600 година да не набрајамо све ситуације, прилике и 1690-ту, 1912, 1914. и 27.

март 1941, патријарх је поздравио 27. март позивајући се на царство небеско. Дакле, опредељење за правду, небеску правду насупрот сили, и данас опредељење за подвиг насупрот хедонизму и материјализму данашњице, због тога је косовски завет данас субверзивна идеја првог реда, о чему је говорио Слободан Владушић, и због тога покушавају да нам га сада ишчупају из душе. Али, кажем, о косовском завету су говорили компетентнији од мене, речи ћу нешто и о овом другом нивоу а то је разум, то је реалност позивамо се на косовску реалност, шта је косовска реалност, каже се да у овом тренутку косовска реалност то да је 200.000 Срба побијено, протерано, опљачкано и да на Косову имамо окупационе трупе, при чему се избегава да се каже да је то окупирана земља. То је у овом тренутку можда реалност, али за 10, 20, 30 година можда неће бити. Дакле, ово подразумева, имплицира, ако ћемо учено да кажемо, да верујемо Френсису Фукујами, да живимо у крају историје. Ми смо мало старији народ, чак и од тог нека буде дозвољено да то кажем Фукујами, Фукујамине прхваћене нације, да би поверовали у такво нешто. Па, случајно припадамо народу који је као и остали балкански народи, као и албански народ, видео долазак и одлазак многих царева, а случајно или не случајно, урушили смо нека царства и урушили смо заједно са својом балканском браћом, Турско царство и срушили смо Хабзбуршко царство судећи по речима немачког цара Вилхелма II, то је онај његов запис, "Срамота", каже, "српска војска је", каже "решила Први светски рат" непосредно после пробоја Солунског фронта. Да верујемо немачком цару, он је, ваљда, знао о чему говори. Дакле, пропашће и ово царство. Шта је реализам, да препустимо Косово и Метохију великој Албанији? Или да поделимо Косово и Метохију? Претпостављам да је то идеја о којој данас разговарамо, да ће се о томе разговарати - поделимо Косово и Метохију, и одломимо први камен у тој лавини стварања велике Албаније. Шта је рационална перспектива? Да ли неко мисли да ће се албански шовинисти и албански исламисти, јер то су сада исламисти, задовољити делом Косова? Да ли ће се задовољити Косовском Митровицом? Дакле, где ћемо бранити животе наше деце? На Косову пољу или у Прешеву или у Нишу или у Новом Пазару или овде, овде у Војводини? Како ћемо, како једна држава - ослоним се на теорију реализма која је доминантна у англосаксонској теорији међународних односа - како једна држава брани животе своје деце? Тако што ће са највишег места бити речено да је нама највиша светиња живот наше деце? Или, као што је претходна власт говорила о томе, како се ми нећемо, министар одбране претходне власти каже: "Ми се нећемо служити силом на Косову и Метохији" или тако што ћете да одвраћате противника, одлучношћу, верношћу косовском завету, снагом ваших оружаних снага, јачина ваше економије, како то ради јеврејски народ? Овде је поменуто, дакле шта је реализам у овом случају. Окренимо се Балкану ако будемо помагали стварање велике Албаније, шта ће бити са Црном Гором, ако нам је стало да... пазите Европска унија нам стално шаље поруку да ово треба да урадимо због стабилности, стабилнократија, то се тако зове. Шта ће бити са Црном Гором? Иако нисмо дужни да бринемо о Црној Гори, неко ће и то рећи. Шта ће бити са Македонијом? То је сасвим извесно шта ће бити са том земљом. Шта ће бити чак и са Грчком, чак и са Грчком која је формално у НАТО пакту? Је ли то допринос стабилности Балкана, то што ћемо ми први да дозволимо стварање велике Албаније? Ако ћемо да говоримо о осталом, враћам се поново на будућност наше деце, то је тај можда неки, то је условно речено трећи ниво. Да ли заиста мислимо да Срби на Косову и Метохији немају децу? Ако се не варам Грачаница је општина са највећим природним прираштајем, ево ту је господин Ракочевић, па нека потврди или не, ово што сам рекао. У Републици Србији, имају ли они децу, или можда они нису грађани Србије? Хоћемо

ли да спасемо живот своје деце тако што ћемо ту децу да предамо великој Албанији? Неки од вас су врло добро упућени у питање положаја и статуса Срба у Републици Албанији. Разговарајте са Србима у Скадру, нека вам покажу своје личне карте да видите шта пише на њима. Где су Срби у Албанији, где су? У северној Албанији, Враки, село, то је будућност Срба Косова и Метохије у будућности, у оквирима велике Албаније. То! Немојмо да ту имамо никакве дилеме, о онда кажем питање где ћемо се бранити, не само од албанских шовиниста, него кажем и од ислама, где су границе исламске државе, где?

Миро Вуксановић:

- Кратко помените још две тачке што сте...

Милош Ковић:

- Хвала. О економији нећу, нећу много, дакле, економско питање - рудна... само ћу да закључим, да не би било да сам само критиковао, шта чини по мом мишљењу? Дакле, рудна богатства, економија, кључно - под хитно се обратити Европској унији и рећи да за нас прикључење Европској унији није више приоритет. Тако ћете непријатељима одузети уцењивачки потенцијал. Врло јасно нам је сада речено, шта стоји у оном унутрашњем оквиру о прикључивању Европској унији - свеобухватна нормализација односа Србије и Косова. То не морате називати признање. Дакле, под хитно, не мора то да води до конфликта, само то више није приоритет Републике Српске, питање Европске уније, то је питање свих питања, свих питања. Вратити се на основни правни оквир, то је Резолуција 1244, једини правни оквир, с свим што у њој стоји. Ослонац су земље БРИКС-а овде је то поменуто, већина човечанства није прихватила, становника планете земље, није прихватила, и није признала ту сецесију Косова и Метохије. Довољно је да поменемо Русију и Кину које се овде помиње, поменути, да не помињемо овде земље БРИКС-а, ниједна није признала Косово. Дакле, није све изгубљено. Замрзнути конфликт, замрзнути конфликт, до тренутка у коме ће ситуација спољно политички положај Србије бити бољи. Хитно прекинути са интегрисањем Срба Метохије и Косова у систем Косова. Дакле, не суспендовати наш Устав, судство, прекинути суспендовање наше полиције, Срби су натерани да узимају лична документа Републике Косово, то мора да се прекине. Заједнице српских општина ако то добијемо, то ће изгледа овде бити слављено као велики успех. Па идите у Вуковар и источну Славонију или Западни свет, па да видите шта је заједница српских општина, то је гето. То је једна зграда на периферији Вуковара одакле се емитује српски радио програм. А у подруму се одигравају трибине. То је Заједница српских општина. То. За то се ми, изгледа, данас боримо. Хитно, наравно, повећати присутност Србије на Косову на све начине о којима се обично не говори, овде има људи који то знају врло добро, знају како се то ради, то је куповина имовине, то скуп људи са којима тамо може да се ради, дакле, под хитно појачати и повећати подршку, односно присуство Републике Србије на Косову, а кажем и Метохији, а зна се како се то ради. То су ствари о којима се не говори јавно. Хвала лепо.

Миро Вуксановић:

- Хвала професору Ковићу, говориће господин Драгољуб Којчић, политиколог, публициста, директор Завода за уџбенике Републике Србије. Изволите, колега Којчићу.

Драгољуб Којчић:

- Ваше преосвештенство, уважени представници државе Србије, остали драги учесници овога скупа, ја ћу морати да у ходу мало да ревидирам своју првобитну намеру какве поруке да поставим, зато што, иако имам преко 60 година, могао сам, и требало је да претпоставим да ће неке од мојих теза, наравно, бити речене, јер говорим тек на половини. Али, због тога имам привилегију да можда неке ствари откријем спонтано, управо кроз ток претходних дискусија. Мислим да треба бацити посебно светло на сам овај институт који се зове дијалог. Постављам питање: Када смо ми последњи пут имали дијалог о било чему? Пазите, озбиљно је питање, ово је методолошко питање. Ја ћу вас подсетити, задњи пут пре 19 година био сам учесник једне сличне конференције која је одржана у Београду у Удружењу књижевника Србије и у дворани "Боро и Рамиз" у Приштини. Био сам учесник тога. Било је и неколико владика. Нека ми опрости преосвећени владика Иринеј, не могу да се сетим да ли је он био али, рецимо, неки су били. Дакле, то је био последњи скуп на коме овако екстензивно и овако, рекао бих, са осећањем за фаталност исхода, третирао ово исто питање. Такође, не могу, а да не поменем да се никада није у нашој јавности озбиљно дискутовало, рецимо, о Григорију Божовићу као симболу једног случаја нашег односа према сопственој историји. Е ту се крију, да кажем, први проблеми барем када се тиче модерног времена за интерпретацију ове теме којој смо данас посветили дан. Проблем што је, када је у питању сукоб на Косову и Метохији, имамо две непомирљиве силе, које једна другу не могу да сусретну и да крену у покушај једног озбиљног дијалога. Међутим, да видимо а шта је можда предност у томе са становишта Србије? Са становишта наших институција власти, наше културе? Ја се иначе слажем да је ово, колико је то питање територија, толико исто тако питање културе, језика и духовности, и то не само зато да ли ће се српски говорити на Косову и Метохији, да ли је тамо Пећка патријаршија, Грачаница или неке друге српске светиње и сакрални објекти, него је питање колико ће ти пунктови идентитета утицати на онога ко можда никада није био и никада неће бити на Косову и Метохији. Хвала, господине Ковачевићу, мислим, разумео сам ја вас и да управо ће то, да то се угради у онога ко данас можда живи у Сенти, у Кикинди, ко данас живи у Приједору, ко данас живи у Вуковару или било где, на крају у Стокхолму или у Чикагу, Дакле, питање је веома озбиљно, али где у овом тренутку, рекао би једна врста епохалне предности Србије? За то ми је потребно један кратки мали увод да направим. Постоје догађаји који мењају историјске циклусе. Рецимо један онако драстичан, драматичан са огромним последицама, видљивим последицама - Француска револуција. Свакако да ми атентат у Сарајеву није био без својих цивилизацијских и епохалних последица. Али бомбардовање Србије и потоње признавање Србије од неких земаља можда у овом тренутку није тако видљиво по својим последицама колико оно заправо јесте по својим последицама, јер то јесте вододелница једне цивилизације која је трајала, макар привремено, ако хоћете, од Повеље Уједињених нација па до 1999. јер тиме је згажен поредак, с друге стране да ми данас заправо представљамо живи пример народа над коме је направљен експеримент *in vivo*. Молим Вас, нема потребе да ја вас усмеравам на аналогију. Али, ми смо као народ буквално били у реторти, и народ над којим је извршен тај експеримент. Потпуно је јасно, ја не морам да се позивам на структурализам у филозофији или неке друге теорије и да вам кажем да када се некада контрадикције или нагомилане супростављености заиста доведу до свог усијања, онда имате само две могућности, исто би рекао вододелница то је обичан израз, имате само две могућности: или ће свет да се распадне или ће да пронађе модус свога опстанка. Први пут, шта мислите, како год ми говорили, како год субјективно, понекад мало и са неким страстима

гледали, рецимо, на Бриселски процес и тако. Па шта је то у својој основи? Па, то јесте управо куповина времена да дође до ревизије онога што представља архитектуру цивилизације, света у коме живимо, па и у правничком смислу. Наравно да то није лако, није довољно да само изађе представник једне државе или једнога народа да каже шта мисли и да ће одмах сви да прихвате. Јер је дуго спровођена та деконструкција у међународним односима, и дуго је аморал или неправда, како год хоћемо, постајало фундамент на коме почива све и на коме се креира будућност тог света. Међутим, хајде да замислимо да направимо један ментални експеримент. Па шта би било, рецимо, да је поднета једна иницијатива да се Дан Сребренице прогласи за Дан геноцида да је било пре 15 година? Овако би прошло! Овај пут није прошло, мења се нешто, ја не кажем да смо ми пресудни фактор, али наш случај и то је тачно, већина човечанства узима, пазите, пре свега човечанства које не чита само једне новине или гледа само једну телевизију и човечанства који би део пристајања на сагласност за све свињарије које се раде у свету. Не, пазите, ипак постоји и озбиљна интелектуална јавност свуда у свету. Нема потребе да је сада помињем. Нема их као у време Вијетнамског рата или, рецимо, Раселовог суда, не толико, али ипак има и нараста. Нараста критичка свест према томе шта се радили јер је у питању будућност света. Извините, па читајте новине! Сваки час чујете, ми ћемо вас за један дан да сравнимо са земљом. Једни друге, једни друге. Дакле, то је та тачка усијања из које се може изаћи само интелигентном, мудро и правом политиком. Бранећи себе, Србија *de facto* данас брани моралне принципе будућег свега. Ми можда тога нисмо довољно свесни, јер смо у својим да кажем, понекад политичким, некада и политиканским, или што неко рече Владушић, овај, каријеристичким острашћеностима, спремни да поништавамо баш све, али Србија има шансу и Србији је створена шанса. Сасвим другачија би била ситуација данас да се одлучивало о дефинитивним исходима односима Срби-Албанци, генерално на Косову и Метохији, да се одлучивало пре 15 година. Зато ради се нешто озбиљно, међутим, оно што би ја волео да поентирам као део пошто сам био учесник свих тих процеса и, наравно, а пре свега мислим Републику Српску, добро је то да се повезује као јединствени блок тема, ја ћу подсетити да заиста на огромном простору од Босне и Херцеговине, па, ето, до граница са Македонијом, више нема српског језика у великој већини, нема трагова српског сакралног, духовног, црвеног присуства и нема живе душе. На нама је да процес постепено обнављамо са оним средствима која су реалистична у датом временом тренутку. Ја сам сигуран, да у овоме сукобу који личи на навлачење конопца у коме нема нерешеног резултата, или падне једна или друга страна. Друга страна нама жели, допустите још један филозофски израз, размишљао сам док сам седео, да ли да кажем поништење, уништење, деструкцију. Не, има један добар израз, неантизацију, да не постоји, ми се заправо суочавамо са овом ситуацијом, да са једне стране, противничка страна нам жели ту неантизацију и ризик да унутар самог нашег националног корпуса такође се у тој врсти дефетизма, депресије, неверовања у себе, неразумевање овога што је Марко Ђурић рекао да је ово град трансценденталног оптимизма, да бар овде кад дођемо видимо да историја ради и ради увек за онога који је упоран и праведан, који је у сагласности са дубоким логосом света. Брзо прође 20 минута. Ево, завршићу само са тиме. Само да не будемо сами, себи опасност. Зашто? Није ствар да изгубиш део идентитета, губимо га током живота, већ да не изгубимо право на идентитет. Бићемо достојни предака и још више потомака ако не губимо право на идентитет. Ми се кроз овај дијалог, господо, боримо за право на идентитет, а остало ће бити техникалије и како ће се разрешити питање на Косову и Метохији.

Миро Вуксановић:

- Хвала господину Којчићу и дванаести говорник у првој седници је професор Часлав Копривица, дакле, професор Универзитета, филозоф, философ. Добро, одмах сам се поправио ево сад ћемо чути како Часлав о томе мисли. Изволите.

Часлав Копривица:

- Захваљујем. Председниче Матице српске, ваше преосвештенство, колегинице и колеге, даме и господо. Оно што слиједи не би се требало сматрати прилогом некаквом дијалогу о Косову и Метохији јер све што треба да кажемо и мислимо о Косову и Метохији и ми већ знамо одавно, јер то знање није наше, знање овога нараштаја већ од вајкадашње, заветно знање. Онај ко то знање нема, ко не зна неколико једноставних ствари томе није ни мјесто овде. А једини српски унутрашњи дијалог о Косову и Метохији, не рачунајући дијалог о техничким стварима које некада могу бити болне и зачкољичасте, дакле једини такав дијалог који није нечасно водити био би онај дијалог који би се водио у Генералштабу када за то куцне час. Ја с тога, уз настојање да у складу са своји моћима још мало освјетлим оно што је одавно посвјетљено властитом непатвореном свјетлошћу, ја овде нећу разговарати већ ћу на свој начин изговорити, поновити косовску заклетву. Шта је значење косовског завјета, шта је заправо то завјетно у њему? То је трострука обавеза која, у крајњем, није само обавеза, већ нешто што се враћа и што ће се вратити оном нараштају који га поново, као они из 1912. године, испуне. Најприје, то је обавеза према бесмртном делу косовских јунака. Косовска битка није тек повјесни догађај, већ је оно крајње ријетко собитје којим су се дотакли неповратно, заувек преплели поље догађаја, димензија временитости и пространство недогађања. Наиме, тачка увјек једнаком и непромјењљивом остајуће вјечности. Зато Косовска битка није тек ствар повјеснога памћења, питање чувања традиције што се, као обавеза, начелно односи на цјелокупну нашу прошлост, нарочито на ону вриједну упамћивања и угледања. С Косовском битком, међутим, у повјести је искован архетип који увелико надилази подручје пуког повјесног дешавања, поставши нешто што важи и надаље, дјелује као трајни уздах. Архетипови су, знамо, ствар вјечности, онога што је обично одмакнуто од текуће стварности. А наш узор збио се једном у времену давши нам трајни ослонац, опомену и путоказ за узорно бивање, на начин оних који дођоше на Косово поље Видовдана 1389. године. Зато смо обавезни и обавезани својим косовопољским прецима, духовним и крвним. Ту обавезу осећало је свако српско покољење послвије Косовског боја, а према њему се односило онако како су им прилике допуштале, било у виду епског жала за изгубљеним царством, било призивањем заветног повратка, било непосредним спремањем за одлазак тамо куда одувјек се знало, како рече књаз Никола, "Једном морам оружано поћ". Тај оружани повратак на поље од оружја поново нам предстоји. Свако наше напуштање Косова, само физичког Косова, значило је да га напушта и наше оружје, као што и сваки наш повратак мора бити с оружјем, а вјероватно, нажалост, као и у прошлости, помоћу оружја. Наш архетип што је пре изузетак међу народима има своје мјесто. Зато је наш завјет да се увјек изнова враћамо том мјесту, да га бранимо, чувамо и у сјећању и у стварности. Ако се когод ини и народни, иноетосни некад физички буде, ако га буде физички држао каљајући својим уљеским присуством на нашој светињи не само спомен на њу, већ доводећи и у питање то што заправо јесмо и што, након свега, вазда треба да можемо бити. Зато је косовски завјет, иако не искључиво и само, завјет сталног ослободилачког враћања на завјетно поље уз наду да ће један повратак бити последњи, без нових потоњих напуштања. Они који бијаху и остајаху против нас, чак и

они некако осећаху духовну снагу наше светиње и зато вазда и изнова тамо слаше своје хорде и ордије, постављаху своје таборе и логоре не би ли нам пуком физичком тварју, лишене савезништва духа, а камоли части, отели оно не физичко што је укопано у памћењу саме вјечности. А Косово је била светиња и да тамо нема ни једне цркве нити црквишта, да је само гола ледина, то је светиња под отвореним небом зато што је косовска чистина, чистообразна чистина, већ више од 6 стољећа обречена небесима. Због свих оних који Косово и Косовско поље оплакиваху и жаљаху, који српски стег и српску трубу на њему сањаху и на концу побадаху (неразумљиво), због Шакабенте, Његоша и Ракића, због имених и безимених, и ми данашњи дужни смо и онима који у дугом распону између Видовдана 1389. и данашњега дана одуживаху свој дуг светом завјету. Наш дуг је дакле макар двострук и дуг косовопољским прводстојницима и дуг свима онима који прије нас знаваху за своју косовску удуженост и не бјежаху од ње, већ напротив из ње из својег дужничког узвраћања црпљаху своју снагу и силу текући тиме свој лик и образ. Коначно, када свој дух и душу поново управљамо Косову, не само данас и овде, јер завет живи живот завета само ако је он свакодневна мисао а не повремена помисао. Дакле, сада када се поново пресабирамо са собом и са Косовом, не можемо, а да не освјестимо да смо и даље обавезе према Косову и Метохији и стога што смо обавезни самима себи. Наиме, после свега и, баш зато прије свега, Косово то јесмо ми. Ми с тога треба да бирамо пошавши од тога архетипа који није скован само од нас него и путем нас, тачније путем оних који прије више од шест стољећа учинише избор који нам трајно оста за углед. Архетип, међутим, није само оно из чега се јесте, већ ништа мање оно из чега се гледа и мисли. То је божанствени Платон први обзнанио својим свеначелом добра. Причати, пјевати, сањати, думати и тако даље о Косову то значи јасно гледати, видети, а значи и ако треба склањати мрене и тмице са жуте мрље нашега духовида. Његош није постао трагични јунак косовске мисли тиме што је нешто суштински ново својим духом саздао већ само с тога што је осјетио моћ архетипа, то је зато што је докучио, дообличио своје и наше бивање у дугу према Косову. Он је томе, том својем искуству, само дао израз и тиме на ово обесмртио оно што већ бијаше бесмртн, али то није само понављање, потврђивање предања, већ је Његош својом службом косовском завјету показао како он дјелује, каква је његова снага, шта он јесте, дајући на тај начин један од највеличанственијих прилога светом предању служења завјету и завјетном реализму. Од њега Косовски завјет - архетип - дуг није могуће читати, слушати немајући на уму баш њега, Његоша. Тиме је он дао још један нови узор или, ако хоћете, мета-архетип потоњем косовском одужништву. Само оно у нама што је јаче од нас може бити извор наше снаге, надљудско понајвећма је људско. Један од најупечатљивијих доказа да Његош ништа није учицао у Косовску мисао, већ да је само оно вјечно, неуништиво и, наравно, нелично и непроизвољно у њему пронашло неупоредивога сновообзнанитеља, налазимо у пјесми коју су његови муслимански савременици из Босне пјевали при својем походу на Косово 1831. године, цитирам: "Ми идемо на Косово равно, гдје нам стари славу изгубише, стару нашу славу праћедовску и ми ћемо на пољу Косову ил' изгубит вјеру и јунаштво или ћемо, ако Алах даде, душманина свога побједити и у Босну вратити се славно", Леополд Ранке "Србија и Турска у 19. вјеку". Узгред, као што се лако може чути, пјесма је спевана у српском десетерцу. Дан прије боја босанско муслиманска војска се као и Лазарева скоро четири и по столјећа раније помолила и завјетовала. Бој се додуше није одиграо на Косову пољу већ код Штимља и то не 28. већ 18. јуна. Србо муслиманска војска је, надахнута Лазаревим узором, побједила турску. Иронија је да су један од главних повода за побуну

мухамеданских Срба против Порте били њени, дакако нашим побједама изнуђени, територијални и правни уступци православним Србима, прије свега онима у Србији. И тако они којих као муслимана не би било да није било Турака на Косову пољу 1389. године, молећи се истом богу као и Муратови завојевачи усмеравањем својих копаља и сабаља ка његовим наследницима на преокренут начин потврђују завјет Лазара и Лазареве војске. Не бијеш ли то још једна од трагедија косовскога предања, чак можда и вишега реда него она Његошева, ако је уопште допуштено степенати трагично? У сваком случају, косовски архетип толико је моћан, уједно, ма колико парадоксално звучало, и разоружавајући и наоружавајући, да дјелује чак и у супротној, дакле не Лазаревској већ Милошевско, не Лазаревско-Милошевској већ у србо-муслиманској парадигми. Ако су то осећали и знали Хусеин бег Радасевић и његова војска и ако је преверавање њихових предака било последица земна косовског пораза, како је могуће да данас могу да не осећају Срби непреокренутог регилијско културног предзнака? Ово је реторичко питање, одговор на ово немамо. Ваља нам с тога да поново разбистримо приказе и помрачине пред својим духовним видом и допустимо косовском архетипу да изнова прогледа из нас и са нама, онда ћемо знати шта да радимо. Хвала.

Миро Вуксановић:

- Захваљујем професору Чаславу Копривици, завршили смо прву седницу. Лепо је кад човек даје људима реч, али није баш пријатно када им упада у реч, али таква смо правила усвојили, немојте замерити. По програму је пола сата паузе, дакле у 5 до 3 настављамо са другом седницом.

(наставка)

Јован Делић:

- Бранко, је л' можемо да почнемо, је л' има још некога тамо? Је л' нам председник ту, где је? А, ево га, ту је! Добро је, онда крећемо. Даме и господо, колегинице и колеге, ја вас молим да наставимо са радом и да почнемо нашу поподневну сесију, другу сесију по реду и молим академика Миодрага Марковића да узме ријеч. Изволите, господине Марковићу.

Миодраг Марковић:

- Поштовани председниче Матице српске, уважени председавајући, драге колеге и колегинице, уважени гости, допустите ми да се овом приликом ограничим на само један мали део наше косовске муке и невоље која је у директној вези са научном облашћу којом се бавим, реч је о уметничком наслеђу српског народа на Косову и Метохији и његовом данашњем стању, заштити и бризи о њему, његовој угрожености. Добро вам је свима позната чињеница да су се Срби населили на Косову и Метохији пре више од 13 векова и да су тамо још од времена Стефана Немање непрекидно неговали стваралачку делатност из које је проистекло огромно уметничко наслеђе. То наслеђе је још од времена када је Свети Сава основао на подручју Косова и Метохије Липљанско-призренску и Хвостанску епископију имало врло јасан националан српски идентитет. Управо због тог јасног идентитета и националне одређености српска споменичка баштина на Косову и Метохији била је кроз историју често угрожавана и уништавана. Њено страдање траје вековима и увек и је у стопу следило судбину народа који га је створио. Оно се може пратити као нарочито интензивно од краја 17. столећа, а пошто није заустављено до данас јасно је да је реч о појави дугог трајања која мења само свој облик и интензитет и

ритмове, али никако не престаје. Крај прошлог и почетак овог столећа донели су нарочито брутално систематско уништавање српске културне баштине. Протеривањем српског народа и уништавањем његових споменика албанска заједница врши на Косову врши, у циљу привођења крају давно зацртане стратегије брисања трагова српског постојања на том простору, у складу са таквом политиком, онемогућује се институцијама Републике Србије, државе и цркве, да врше њихову конзерваторску заштиту, мислим на конзерваторску заштиту наслеђа и на крају сасвим парадоксално и цинично, страна која је одговорна за све те поступке, значи шиптарска страна кандидује се за чланство у УНЕСКО чиме би стекла право да она брине о српском културном наслеђу на Космету након што га је три века уништавала. У складу са том политиком и с том намером да се учлани у УНЕСКО, направљена је нова стратегија која се сада остварује на прикривенији начин него што је то било до недавно драстичним уништавањем и управо ћу том стратегијом да се данас позабавим. С намером да себе и средину у којој делује представи као тобоже савесне и компетентне и непристрасне чуваре укупне споменичке баштине на Косову и Метохији Министарство културе, омладине и спорта такозване Републике Косово недавно је објавило националну стратегију за културно наслеђе 2017. до 2027. године. На први поглед, могло би се учинити мање упућенима да је реч о стручно и коректно сročеном документу, заснованом на реалном сагледавању ствари и добрим намерама. Њен текст препун је допадљивих културолошких фраза и позивања на разне конвенције, декларације и препоруке УНЕСКО-а, срачунатим на стварању утиска о зрелости такозване Републике Косова за пријем у то међународно удружење. У том тексту дотично Министарство на више места истиче своју наводну опредељеност за промоцију културне разноликости, поштовања и заштиту наслеђа и културног изражавања заједница, то јест сарадњу са Српском православном црквом као и поштовање и заштиту наслеђа и културног изражаја мањинских заједница на Косову, то је био цитат. Када се, међутим, шире сагледа делатност Министарства о коме је реч и других косовских институција постаје кристално јасно како су њихови покушаји да се представе као вољни и кадри за старање о српском културном благу као благу засебне етничке и културне заједнице чије особености и домете уважавају, сасвим неискрени. На основу конкретних поступака и шире сагледане укупне делатности може се иза те вешто направљене маске разазнати њихово право лице односно прави однос и праве намере. Скренућу вам пажњу на неколико чињеница које откривају тај однос и те намере. Министарство Косова, стално ћу га тако звати да не губимо време са "такозвано", подразумева се, на свом званичном сајту, а то чине и друге институције косовских Албанаца готово систематски прикрива и кривотвори идентитет српских уметничких споменика. Обично се прећуткује да су ти споменици српски и квалификују се само ка средњевековни. Ту није реч о неколико изолованих случајних грешака, већ о плански усаглашено спровођеној стратегији према српском наслеђу. Прикрива се и кривотвори идентитет великих, као што су Богородица Љевишка или Грачаница, малих, као што су Ајновци, Ваганеш, црква Ваведења краља Марка Мрњавчевића у Призрену и недавно уништених споменика као што су Муштутиште и Речани, иако је захваљујући натписима и портретима ктитора беспрекорно јасно ко је створио те споменике и када. У публикацији коју вам је косовско Министарство иностраних послова препоручивало 1915. такозвану Републику Косово за пријем у УНЕСКО показано је одсуство жеље да се препознају јасна идентитетска својства старе српске уметности која се огледају јединственим стилским синтезама и особеној тематици, па се о њој не говори као о српској већ као о Балканској и Византијској уметности насталој у оквирима источних и

западних стилова. Придев српски користи се само да би се означило власништво цркве, рецимо када се помињу средњовековни споменици Српске православне цркве. Умањује се или потпуно потискује значај најбоље очуваног и највреднијег слоја средњовековних споменика управо зато што он припада културној историји Срба и настао је њиховом заслугом, акценат се ставља на потпуно измишљене или погрешно идентификоване и датоване слојеве који се представљају као илирски или римско илирски или дардански, при чему се Албанци неосновано проглашавају потомцима Илира и у новије време, откако је Ругова истакао ону заставу Републике Дарданије, као потомцима Дарданаца иако једини озбиљни аргумент у вези са тим то да се на албанском "дарда" каже крушка, да крушка се значи каже "дарда" и да је отуда та етимологија, такво је етимолошко објашњење Дарданије. Значи, у споменицима као што су Богородица Љевишка, црквама нашим најзначајнијим, Дечанима они траже тај слој испод темеља постојеће цркве који је, наводно, саграђен у контексту неке илирске државе или дарданске која је имала везу са Косовом, која ни у каквом случају таква теорија не може наћи оправдање научно. Министарство Косова и друге институције Косовских Албанаца драстично умањује укупан значај српске културне баштине приликом промовисања културних вредности на подручју Косова и Метохије и представља је само као један од многих по значају мање више изједначених културних сегмената који је у равни рецимо Бесе, тако на пример исту раван имају Дечани или опет Богородица Љевишка или Бањска као феномен Бесе. Неки уништени српски средњовековни споменици, попут Речана код Суве Реке, Богородице у Муштутишту, Светог Марка у Кориши и тако даље уопште се не обнављају јер нису ни приближно обезбеђени услови за повратак протераног српског народа у те крајеве. То јасно говори о томе каква судбина чека преостале српске споменике у етнички очишћеним срединама попут Призрена, али и другде где год буду, где год буде довршен континуирано спровођен процес прогона српског народа од стране Шиптара који су почели да пристижу у знатнијем броју на територију Косова и Метохије из северне Албаније тек у 18. веку. Све горе наведено као показатељ стварног односа институција Косовских Албанаца према српској културној баштини на Косову и Метохији морало би изазвати забринутост свих добронамерних у културном свету. Та забринутост постаје нарочито изражена када се узме у обзир чињеница да је Косову и Метохији страдало стотинак прворазредних и значајних споменика једног народа на начин и уз употребу средстава која су истражитеље могла лако довести до починилаца а где је пред косовским судовима тек у симболичном броју случајева утврђивана одговорност за почињено. Још више поражава податак добијен од служби Велике Британије да је таква одговорност утврђена само у малом броју случајева. Покрај рушевина споменика дакле и даље слободно са подсмехом на уснама мимоходе њихови рушитељи. Пролазе они и поред споменика који тек могу бити уништени тако да нама преостаје да нађемо начин на који ћемо се борити против такве ситуације у условима тренутне окупације наше територије. Овде могу само поменути неколико начина на који се ми као народ, наше државне институције, црква, наука и струка могу борити против овакве ситуације. С једне стране, наука мора и струка морају непрестано, не само приликом оваквих манифестација, округлих столова, изложби, указивати на значај уметничког наслеђа Срба на Косову и Метохији, за културну историју читавог српског народа и на његов српски национални идентитет. Осим тога, морамо обезбедити и помоћи нашим институцијама, политичарима да на релевантним местима, на надлежним местима добијемо природно право да бринемо о наслеђу које смо стварали вековима. С друге стране, морамо нешто предузети и да се побринемо за то наше наслеђе и у

условима док институционално му не можемо помоћи. Важно је, на пример, да га адекватно проучавамо, чувамо, да се боримо чак и против тих квази научних албанских теорија попут оне о Дарданији. Веома је важно да створимо дигиталне базе података, да заштиту проводимо тамо где можемо, систематичније, организованије него до сада, да нам се не би десило оно што се десило 1999. и 2004. године да буду порушени или уништени неповратно споменици као што је црква Светог Ђорђа у Речанима, или Богородична црква у Муштушту, а да ми немамо адекватну документацију, ни цртеже, фотографије фресака, ни архитектуре, бар да урадимо оно што је до нас. Хвала.

Валентина Питулић:

- Захваљујемо се академику Миодрагу Марковићу, а сада позивамо професора др Александра Милановића да се обрати.

Александар Милановић:

- Поштовани председнице Матице српске, поштовани председавајући, поштовани скупе, колеге и пријатељи, говорићу само као историчар српског књижевног језика и српског народног језика. Прескочићу све велике речи јер мислим да се ништа лепше о Косову и Метохији може рећи него како су то учинили Слободан Владушић, Миро Вуксановић или Јован Делић. Покушаћу, стога, само да дам неколико практичних савета за очување српског језика као круцијалног идентитетског фактора за Србе на Косову и Метохији, дакле без било каквог покушаја да извршим некакву елаборацију стања, узрока таквог стања, сви то овде у сали знамо. Мислим да је то у овом тренутку сувишно. Јако ми је драго што сам стицајем срећних околности говорио управо после академика Марковића и наше излагање ће се у пуној мери на неки начин допуњавати. Све оно што је он рекао о практично материјалној културној баштини, било да је она непокретна или покретна, на потпуно исти начин се може сагледавати када говоримо о нематеријалној културној баштини, где је језик заправо један од кључних, несумњиво кључних феномена. Дакле, ваља, потпуно се слажем, заштитити материјалну и нематеријалну културну баштину. Ваља, додао бих као некакву допуну свему што је речено пре који минут, извршити израду копија онога што се може учинити на нивоу копије, не зато да бисмо, да парафразирам оно што је рекао академик Вуксановић, правили музеје, него да бисмо правили галерије. Дакле, мени је јако жао што представника политике готово да више нема у сали. Мени је мало зачуђујуће да ми у рецимо Кнез Михајловој улици немамо галерију која би на неки начин репрезентовала нашу културну баштину Косова и Метохије. Не говоримо само о симболичким чиновима. Е, сада када пређемо са заштите, пописа, описа, дигитализације јединствене базе података, и ту ћу се потпуно сложити са академиком Марковићем, дакле потребна нам је база података, дигитализована и јединствена, ми их имамо као расуте целине, нема никакве координације на нивоу државе да се то доведе у везу. Ако, дакле, пређемо на ниво заштите језика Срба на Косову и Метохији, рећи ћу да постоји доста добар дијалектолошки опис, пре свега захваљујући Српској академији наука и уметности, пословима које углавном воде Слободан Неметић и Софија Милорадовић. Постоји доста добар опис ономастичке српске грађе на Косову и Метохији, пре свега захваљујући напорима Павла Ивића, Светозара Стијовића, данас Александра Ломе, опет све у оквирима Академије наука. Доста је добро истраживано и књижевно наслеђе. Ја морам похвалити један пројекат, данас готово заборављен, у питању је био пројекат књижевност старе јужне Србије до Другог светског рата. Иза овог пројекта стајали су Институт за књижевност и уметност, стајао је Балканолошки

институт САНУ, и научне величине као што су Владимир Цветановић, Александар Јовановић, Владимир Бован и сл. Погледајте чак и то одређење стара јужна Србија, дакле у складу са оним о чему смо говорили пре паузе, је л' тако?! Међутим, да се приметити, све ово стоји на неки начин расуто, све ово на неки начин стоји похрањено неким интерним базама података, чини се без довољно корелације и без довољно приступности све грађе и нашим између осталог политичким потребама. Када говоримо о ономе што би требало урадити још, а до сада није урађено, јако прецизно, поуздано анализирати језик Срба са Косова и Метохије, како у прошлости тако и данас, подвлачим тако и данас, када кажем језик Срба са Косова и Метохије мислим и на народни језик, мислим и на књижевни језик, дакле не само дијалектолошки опис на шта се најчешће сведе наше сагледавање функционисања језика у једној средини, него и књижевни језик, кроз који ћемо анализирати културу Срба на Косову и Метохији у прошлости и данас. Када о томе говоримо, публицистика, анализа језика дневних новина, часописа, радио емисија, телевизијских емисија, електронских медија, администрација, документа институција, сва друга документа државе и свих других институција са Косова и Метохије, научно наслеђе Срба са Косова и Метохије, било да се ради о научницима са овога тла или опет о научницима који су писали о Косову и Метохији. Потом, почећу од историје овог о чему је говорио академик Марковић, записи, натписи, како надгробни тако и ктиторски, писма приватна, писма службена, ако приђемо ближеј прошлости, рукописи, дневници, разгледнице, телеграми, филмски видео материјал. Ништа од тога није дигитализовано, ништа од тога није убачено у базе података, то стоји расуто. Када говоримо о надгробним споменицима, не само средњовековни, ови из 19. века, данашњи, нажалост хтели ми са тим да се помиримо или не све је то угрожена баштина, и ова савремена, и овај јучерашњи надгробни споменик, све се то мора сликати и све се то мора видео записима овековечити, све се то мора на одређен начин класификовати. Чини ми се да држава око тога тренутно не ради ништа. Можда грешим, Фолклор. Наравно кључну улогу дати овде институцијама, Српској православној цркви, факултетима на тлу Косова и Метохије, институтима, школама, наставницима и професорима, ђацима, да схвате значај језика као идентитетског фактора. Учинити све то како би политичари рекли видљивим у медијима, јер ништа од тога нема ако то не дође до сваког просечног конзумента медијског програма, ту се слажем са Зораном Аврамовићем с оним што је говорио на самом почетку. Наравно, инсистирати на примени Устава и Закона о језику на тлу Косова и Метохије. Дакле, држава мора обезбедити да се наш Устав и наш Закон о језику примене бар у институцијама које ми сматрамо српским институцијама на Косову и Метохији. И коначно, чему све ово да ми охрабriamo Србе на Косову и Метохији, да они имају неку врсту визије да ми о њима бринемо, да размишљамо, да не желимо да их пребацимо у музеј, него да имамо њих у виду макар на нивоу симболичких гестова. Пазите, ово звучи трагично, макар на нивоу симболичких гестова, јел које смо ми симболичке гестове до сада радили. Погледајте шта је радио Олимпијски комитет Србије, и за то нико није одговарао у овој држави. Долазимо, кад смо већ на плану ове спортске метафорике, долазимо у ситуацију да се као најпросвећенији део српскога друштва, када су Косово и Метохија у питању, показују Звездини навијачи. Дакле, мало је незгодно, је л' да су Делије испред државе. Када вратимо ово на ниво језика, ја мислим да сам дао неке од конкретних смерница, али и ово што је мој некакав лични вапај треба на неки начин и институционализовати и ја ћу баш на томе месту и стати. Хвала на пажњи.

Валентина Питулић:

- Хвала Александру Милановићу, на овим надасве важним и значајним у овом тренутку идејама, а сада позивам једну Призренку, др Александра Новаков, која ради у Матици српској, да каже своје излагање.

Александра Новаков:

- Поштовани председнице Матице српске, уважени председавајући, даме и господо. Корени данашњег косовског проблема сежу вековима уназад. Исламизовањем и албанизацијом српског становништва, стварањем такозваних Арнауташа, иселавањем Срба у великим сеобама, али и сталним притисцима, убиствима, раселавањем и арбанашким доселавањем. Огроман, неконтролисан прилив албанског становништва из Албаније, након Другог светског рата, били су само почетак завршетка једног процеса расрбљавања Косова и Метохије. Стицајем многих неповољних историјских околности, а пре свега гео-политичком судбином ових простора, Срби су на Косову и Метохији изгубили етничку већину, али Срби на Косову и Метохији имају историјска права, јер је то колевка српске државности, а не смеју ни да се одрекну својих основних људских права да живе без страха за живот и имовину и негују национални идентитет. Албанци се данас позивају на национално начело у захтевима да Косово и Метохија буде држава. Између та два начела, историјског и националног, данас се води борба. Међутим, да ли се то национално начело може применити када је етничка превласт постигнута злочином и терором, као што је овде случај. Крајем 19. века један од најважнијих задатака Краљевине Србије била је национална акција у духовном и политичком средишту средњовековне српске државе. Зато је у континуитету бринула о својим сународницима на Косову и Метохији, и без обзира на промене влада, па чак и промене династија, мислило се стратешки и постајао је циљ од кога се није одступало. На највишем нивоу, председници влада, министри иностраних дела, министри просвете, бавили су се проблемима свакодневног живота косовско-метохијских Срба. Срби на Косову и Метохији су се такође трудили да сачувају своју националну припадност, веру и језик. Водили су мирну борбу која је подразумевала отварање школа, оснивање књижара, штампање уџбеника као и рад црквено-школских општина. Помоћ Србије и њених конзулата у царству, али и руске дипломатије, била је неопходна и Србија је кроз културно-просветну акцију успела да њени сународници опстану и дочекају ослобођење 1912. С друге стране, елита државе Србије, српски интелектуалци не само да су подржавали рад српске Владе, него су непосредно помагали српску акцију. Срби нису наишли само на отпор турских власти и на непријатељско расположење арбанашког становништва, већ је тај простор био поприште међународних сукоба где су се укрштали с једне стране интереси Аустроугарске, с друге стране Русије. Но, упркос несавладивим препрекама од времена када је Влада Милутина Гарашанина донела општи план за очување и унапређење државних, црквених и народних интереса у Османском царству па до ослобођења Косова и Метохије, показало се да је организована акција делотворна. Склопљена је конзуларна конвенција са царством, отворени су конзулати, Срби су били организовани у школске општине, имали су своју политичку организацију, Народну скупштину, посланике у оба дома Османског парламента, постојале су три православне митрополије са Србима архијерејима. У Цариграду су излазили календар Голуб и Цариградски гласник. У Скопљу је постојала штампарија за уџбенике и листове. Нажалост, данас на Косову и Метохији нема штампарије, Срби немају штампарију. Објављиване су новине, отворен је велики број књижара. Међу најважнијим достигнућима Срба у Османском царству може се сматрати оснивање и рад Призренске

богословије, као и других српских средњих школа. Српска дипломатија је, корак по корак, остваривала своје планове, какве до тада није могла ни да замисли. Делатност и финансирање српске Владе у многим случајевима било је сакривено иза Фонда Симе Андрејевића Игуманова, богатог Призренца. Косово и Метохија су били у саставу српске и југословенске државе више од осам деценија. Положај између два рата је био нешто бољи, али након Другог светског рата несношљив, јер процес њиховог бројчаног привредног и политичког слабљења није престајао. Данас постоји непризната, нелегална албанска држава на Косову и Метохији и тамо Срби сада чине мањину, но Срби се уздају у државу Србију и од ње очекују помоћ, стога је неопходно смислити начин да им се помогне да тамо опстану и остану. У енклавама где живе, или тамо где их је већина треба их подржати у економском погледу. При том, не мислим да им треба дати субвенције и милостињу, већ треба осмислити начин да се улагањима омогући дуговечан, одржив привредни развој Срба. То је императив да би Срби тамо опстали. Позната је чињеница да се Французи након Француско-пруског рата када су Алзас и Логањ припојени Немачкој, на географским картама ту област означавали црним флором. Посебно су на томе инсистирали у школама и уџбеницима, да деца то запамте. Нису имали избора, као ни Србија данас, али су сећања на те своје области тако чували и сачували, и од 1870. и од 1940. Данас су Алзас и Логањ у саставу Француске, једне од најбогатијих регија, иначе насељене Немцима. То исто може и Србија, не мора да користи црни флор, али постоји толико других начина да се одржи, толико других начина да се одржи живо сећање. Важно је очувати српско културно наслеђе, о чему су моји претходници говорили. Црквено имање вратити православној цркви, откупљивати српске куће које се налазе на стратешки важним местима, поред цркава и манастира, посебно мислим на српске куће које се налазе у Призрену, у призренском старом језгру Поткалаја где се данас може живети. Такође је веома битно пописати задужбине имућних Срба, на пример, Задужбина Младена Угаљевића, основна школа која је носила његово име, а сада је у функцији основне школе али са именом Албанска лига, и кренути у борбу за повратак онима којима су припадала. Треба размишљати и о дигитализацији литературе и косметској културној баштини као историографији по могућности преводити на енглески језик и стављати на Интернет. Основати научну институцију која ће се бавити тим простором у различитим доменима. Не дозволити да се фалсификује и прекраја српска историја, јер у савременим албанским туристичким водичима Срби на том простору нису постојали. На пример, уместо манастира Светих Архангела, гробног места цара Душана помиње се византијска базилика из 11. века, и ништа друго. С друге стране, то земљиште и не припада Српској православној цркви, већ је археолошко налазиште, до 1999. године државе Србије, а од тада до сада такозване државе Косово. То је реалност, али и велики пропуст и грешка српске администрације. Након Мартовског погрома 2004. године, Призренци су се организовали у једно удружење. У Призрену данас нема више од 70 Срба, заједно са ученицима и професорима Богословије, као и са свештеним и монашким лицима. Без обзира на то што је тамо садашњи проценат Срба на нивоу статистичке грешке, друштво има за циљ да духовно обнови Призрен и Косово и Метохију. И у томе има успеха, учествује, иницирало обнову порушених, девестираних цркава и манастира, организује више пута годишње одлазак у Призрен и обилазак знаменитости по Косову и Метохији, а прославља и црквене празнике. Путници нису само бивши становници Призрена, њих има најмање, већ српски родољуби који желе да посете тај град и цркве и манастире. Акцент се посебно ставља на посетама српским енклавама како би се народ тамо охрабрио и осетио снажнијим. С друге стране, важно је

да грађани Србије имају свест да тамо негде живе њихов сународници и да то није туђа земља. Чудесна енергија влада тим простором. Приликом тих посета друштво организује културна дешавања, Спасовданске дане, промоције књига, предавања, културно-уметничке програме, затим, пригодне изложбе. Друштво има издавачку делатност, издаје дела која од заборава чувају стари Призрен, али и Косово и Метохију. Друштво организује међународни средњовековни музички фестивал Медимус, на коме учествују реномирани европски музичари и на коме присуствују, не само Срби, већ и припадници других народа, који туристички долазе у Призрен, али и Албанци. У амбијенту атријума Српске православне цркве, где се фестивал одржава, не само музичари већ и публика схвата да тај Призрен није само албански град. Од организатора чују причу о историји становништва у Призрену, у њиховој свести се слика о припадности тог дела света мења. То је мисија тог друштва, а могла би да постане идеја водиља српских интелектуалаца. Желим да подвучем и то да друштво нема проблема нити са албанским властима, нити са становницима Призрена, напротив, дела као што је некада делао Фонд Симе Андрејевића Игуманова. Живели су преци тог народа и под влашћу још већих сила, па су на том простору остали. Треба помоћи да опстану тамо где их има, а тамо где их нема духовно обнављати те градове и подсећати на српско постојање у њима. Ако се косовско-метохијски Гордијев чвор у овом тренутку неповољно по српске интересе пресече, српско питање у том делу Европе биће трајно решен на штету српског народа, који би се на тај начин одрекао колевке своје цивилизације. Уместо тога на нама је да наоружани вековном баштином и бескрајним стрпљењем кренемо тај чвор да распетљавамо. То смо дужни заветно, али и српском народу који данас на Косову и Метохији траје, јер и последњи Србин у неком засеоку јесте српски народ. Хвала.

Јован Делић:

- Хвала колегиници, др Александри Новаков, на бројним, веома релевантним информацијама пре свега, а онда и на сугестијама за очување тога што се зове културно наслеђе. А сада најављујем др Валентину Питулић професорку на Факултету у Косовској Митровици. Изволите, професорка Питулић.

Валентина Питулић:

- Поштовани председавајући, опростите, прво поштовани председнице Матице српске, поштовани председавајући, драге колеге, драго ми је да смо се данас окупили у Матици српској јер ово је први знак нашег саборовања које нам и те како недостаје посебно у временима када нам мач стоји изнад главе. "Погибе Сунце месеца јуна 15. дан" записао је неки поп Иван 1389. године после погибије кнеза Лазара, сина логотета Прибца, заповедника сувоземне српске војске. Каква ли је туга настала у земљи удовица када је кнегиња Милица чекала вест са попришта уз питање "Чија ли је војска задобила?" и после смо се питали, вековима питали чија ли је војска задобила? После косовске битке на зидинама разрушених манастира остали су записи, прочитаћу два од њих: "О, колика туга беше кад би убијен кнез" и други најкраћи: "Нема 'леба". 1836. године у америчком листу једна новинарка, Американка, после доласка са Балкана, записала је да је у народним умотворинама пронашла оно што није пронашла код других народа, а то је једно радосно осећање живота. Врло је важно што је она и тада запазила етичку димензију српских народних песама указујући на то да Европљани у овим песмама могу наћи највиши узор за етичке норме које су укудиране у усменом наслеђу и да на основу њих могу да усвоје, цитирам: "Једно друкчије мерило о исправном и неисправном".

Словенац Бенедикт Курипечић који је у функцији тумача у једном аустријском посланству, путовао у Цариград 1530. године и дао драгоцене податке о лирском певању Срба на Косову и Метохији оставио је податке о тешком животу Срба под турском влашћу, али и о њиховом гостопримству и жаљењу за пропалом царевином. Тек средином 19. века доласком руског конзула Ивана Степановића Јастребова у Призрен почео је рад на сакупљању народних умотворина. У врло тешким условима, ризикујући често и свој живот, помагао је Србима у тадашњој Турској, посебно у Призренском вилајету. Био је задивљен ризницом народног стваралаштва, обредима и обичајима и његов рад је веома значајан и с тога што се '70. и '80. година 19. века у ове крајеве под Турском није могло долазити са стране а поготово не из Србије ради истраживачких подухвата. Иван Степановић Јастребов објавиће књигу "Обичаји и песме Срба у Турској" која ће цитирам професора Бована: "Више него и једна пре и после ње подстаћи многе научнике, наше и стране, да се позабаве изучавањем народног блага из ових крајева". Развијена обредно-обичајна пракса била је врло важна у очувању идентитета Срба на Косову и Метохији јер су у њима сачувани древни обрасци колективног памћења. Њиховом реконструкцијом уочава се богатство симбола који су били и те како важни у очувању кодова древне културе. Песма, као део магијских радњи, била је отклон од свега што је могло да разбије заједницу а свако разбијање заједнице претило је губљењу идентитета. Обредна лирика сачувала је велику старину, а самим тим и језичку матрицу чији су кодови обезбеђивали очување вредности предачког знања. Синтагме попут "домаћин", "домаћица", "бог на кућу", "девојчице", "добро јутро, домаћине, овце ти се изјагњиле", "све јарићи виторози", "слава и част мале моме", "гркнула је грличица", "мома седи под ружицу, отуд иде сиви сокол", "свилно руво, свилно дарје", "ја сам теби ручан девер", "има мајка мушко чедо", "Иван има добри гости", "накити се мала Стана", "слава и част коледи" свечаним, узвишеним тоном славе живот. Ови стихови били су чувари идентитета а њихова мелодија и ритмичност у служби очувања богатства предачког знања. Да ли ћемо овога да се одрекнемо? У кризним временима колективно искуство има појачано значење. У колективној свести постоје извесни механизми одбране који преко древног знања успевају да одоле нарушавању већ усвојених кодова културе. У народним умотворинама са Косова и Метохије препознајемо симболе који су вековима чували идентитет српског народа, митске наслаге су драгоцен материјал у дешифровању древног мишљења чиме се отвара могућност друкчијег тумачења појава у језику народних умотворина, где се преко архетипске психологије долази до суштине националног бића. Савременим педагозима и психолозима, савременој породици у времену кризе друштва, идентитета, родитеља, наставника, дакле, кризе правог ауторитета неминовно се поставило питање како су Срби са Косова и Метохије успели да кроз време пренесу радост живљења и потребу да се остане на својој земљи? Бавећи се корпусом народних умотворина са ове територије уочавамо да је колектив, односно човеково несвесно стварало одбрамбене механизме сакривене у речима, а то је стална потреба за сабирањем око једног центра, око узора односно модела понашања. Оно што је било једини спас за српски живаљ то је успостављање реда, све ове обичаје пратила је озбиљност, радост и строго утврђена радња односно, понављањем, у времену данашњем дезорјентисаног времена, поштовање реда. На сакупљаној грађи можемо вршити реконструкцију читаве духовности овог народа, посебно његов религијски аспект, веома богате обреде и обичаје који говоре о очуваности религијског архетипа Иван Степановић Јастребов је дао овим редоследом: слава, преслава, свети Игњат, коледи, Бадње вече, Божић, Мали Божић и василица, Богојављење, Свети Јован, Бела недеља,

Велики пост, Лазарице, Велика недеља, Ускрс, Ђурђевдан, Јеремин дан, Бела среда, Додоле, Видовдан... Да ли хоћемо и овога да се одрекнемо? На Косову и Метохији налазимо на следеће облике усменог песничког стваралаштва, лирске народне песме, обредне, обичајне, посленичке, верске, љубавне, обредне, коледарске, калинарске, божићне, вушарске, водичарске, јовањске, ранилачке, лазаричке, ђурђевданске, великданске, јеремије и тако даље, само њихово читање била би права поезија. У периоду кризе као што је била криза после '99. године на сцену ступају духови древне културе, митологије, религије и обредне праксе. Како се промене у бићу народа догађају у зависности од спољашњих и унутрашњих фактора то постоји извесно прилагођавање у односу на дате околности. Народне умотворине биле су оријентири који су преко језика симбола на надасве несвесном плану чувале и лично и колективно несвесно. У тексту народних умотворина са Косова и Метохије инкорпорирани су симболи који указују на древну матрицу на којој су настајале а то је пре свега асоцијација на светлост и култ обожавања Сунца. Сунце више на заоду, да носимо беле цркве, што се бели тамо доле и тако даље. Зашто о овоме говорим? Зато што је обредно обичајна пракса имала и те како велику и лековиту и спасоносну функцију после страшног егзодуса Срба 1999. године а посебно лековита за оне који су остали да живе. После бомбардовања Савезне Републике Југославије 1999. године и доласка под знацима навода мировних снага на Косову и Метохији догодио се егзодус српског живља са којим је отишао и један читав језички корпус а са њим и богато усмено наслеђе. Они који су уз велико жртвовање, упорност и ризик остали на својим огњиштима били су у сталном страху од непознатог који су архетипски а не само наши лични садржаји. Једини начин да се очува дух и осећај наде био је оживљавање исконских вредности које су преживеле време. Како је народ остао углавном у сеоској средини појавила се потреба за оживљавањем обичајне праксе као облика психолошког уточишта у функцији регресивног враћања у рајско време. Традиционални облици предачког знања учинили су да оживе они моменти који су асоцијација на топлину огњишта, односно велике мајке која у свим древним културама има функцију искорак из историјског времена и улазак у ванвременску категорију. Показало се да су они облици колективног памћења који су на Косову и Метохији још увек живели део традиционалне културе имали и те како важну улогу у очувању српског бића. Показало се да је сабирање око остатака древне културе један од начина да се савлада историјски тренутак у коме колективу прети опасност али се показало да етнопсихологија и у савременом добу има своје механизме који чувају национално језгро од нестајања. Самим тим митолошки слојеви културе стално нам се говори да се ослободимо митологије, Косовски бој није мит, Косовски бој се у реалности догодио а народи који немају своје митове немају ни своју будућност. То је управо онај највиталнији слој несвесног који би требало сачувати од свих покушаја да се из колектива избришу архетипске наслаге времена односно ово су оријентири који би требало да нас подсети да нисмо митомански народ, да не би требало да се одрекнемо колективног памћења, да мит није измишљена прича у овом случају јер се и Косовски бој заиста догодио. Ово би требало да буду полазишта у одбрани онога што нимало случајно брисањем колективног памћења постаје мета преко којег се унижава човеково достојанство. Надам се да нисам одужила јер ћу само завршити оним чиме мислим да је веома важно да истакнемо јер смо се чини ми се и сабрали због тога шта нам ваља чинити. Ево шта нам ваља чинити. Није мало народа остало на Косову и Метохији. Рекли смо највећи наталитет је у околини Грачанице, доле се деца рађају, да ми је само сада да се нађете сви који сте у сали на једној слави, на једној свадби гледајући народ који преко те

традиционалне матрице покушава да пронађе још један од разлога да остане доле ви бисте се питали да ли овај народ живи у невољи или је овај народ у некој идеалној држави. Зашто говорим о овоме? Говорим о томе само из тог разлога зато што је доле у том српском живљу сачуван здрав ментални склоп, дакле сачувана је радост у немогућим условима. Чини ми се да би требало мало људима који су на важним институцијама пропутити мало пут до последњег села на Косову и Метохији, потребно је оздравити просвету, довести најбоље просветне раднике, најумније, посећивати Косово и Метохију што чешће, ако се нешто догађа у Матици српској нека се исто то понови у Грачаници, у Призрену и у Косовској Митровици. Нада није изгубљена жао ми је да овде нису представници власти овога пута и завршићу са једном, мислим да је једна од наших најлепших пословица коју сам забележила на територији Косова и Метохије, а то је: "Не учини све што ти западне".

Јован Делић:

- Хвала професорки Валентини Питурић која је заиста учинила пуно за оно времена колико ја знам, макар, њенога рада у Приштини и у Косовској Митровици, а сада најављујем магистра Живојина Ракочевића, који долази управо из те енклаве, ако је енклава, са високим прираштајем, ја тиме не желим његове заслуге да истичем, него га просто молим да узме реч.

Живојин Ракочевић:

- Уважени председниче Матице српске, поштовани председавајући, драги даме и господо, ми се сада налазимо у једном процесу и заправо окупљени смо око једног процеса који тражи од нас да учествујемо у једној неподношљивој брзини која нам је наметнута и изнутра и са стране. Та неподношљива брзина се лагано претвара у апсурд који би на крају требало да доведе до нечега што се већ у контурама назире као коначно решење Косова и Метохије. То је један врло, врло опасан процес у ком се истиче, према знаковима који долазе споља и изнутра, истиче се да ће једно од решења бити подела. Подела је најгоре од свих решења за Косово и Метохију. У пројекцији и брзини која је сада наметнута, њу је једноставно извести са, и кретала би се у три потеза. Први потез је извођење неког већег терористичког напада на југу у ком би страдало више људи, Срба, након чега би било оправдано да српске безбедносне снаге дођу до Ибра и трећи потез је отварање коридора за излазак 80.000 Срба јужно од Ибра. У тој пројекцији не треба рачунати да ће у највећој мери наше културно наслеђе преживети. Тиме би се уклонила мина из срца албанског ткива и албанске нације. Други сегмент могући поделе јесте да се убрза, да Срби јужно од Ибра убрзано меко исцуре. То је нешто што би, мислим на поделу, могло бити решење, јер и данас се овде осетио тај фаталистички дух брзине која нам је наметнута. То је једна ствар, друга ствар, ово што данас говорим и што сам записивао заправо је нека врста појмова, речника, термина који настоје да ову бруталну стварност објасне на личном нивоу и можда мало на општем нивоу без претераног залажења у вредносне оцене нашег односа према Косову. Много помињани мит овде данас је такође у функцији решења Косова и Метохије, његово значење се у јавној употреби померило према митоманији, према значењу митоманије и у једном контексту који, чини ми се, говори како мит исказује колективне представе наивне свести. Шта тај мит значи и како ми можемо можда поделити мит? Можда нам је лакше да поделимо мит у том, у једном од значења. Тај мит и та употреба, рецимо, такође код много помињаног Његоша данас и у оном чувеном есеју и уопште у писању о Његошу, рецимо Андрић

никада није поменуо мит, он говори о мисли и завету, никада ни једним словом, али нама је то лакше јер долази из наслеђа идеолошког, па смо у то идеолошко наслеђе могли увести и легенду о Његошу. Да са ова два, дакле, појма некако завршим сада бих просто поделио са вама један мали водич кроз гето. На Косову и Метохији се двадесет година већ формирао гето као животни облик организовања, као унутрашња потреба одржања и очувања, као рефлекс да се преживи и њему данас морамо прилазити као једној организованој и другачијој целини од нашег наслеђеног мишљења о Косову и Метохији. Ми морамо другачије лично урађати у његове структуре и, ако је могуће, развијати га. Тај гето који се до сада развијао овако како се развијао је заправо, се заправо налази на прекретници Ањево, а прекретница је Бриселски споразум. Хоће ли, гето опстати у оквирима Бриселског споразума? На његовом, на том путу су различите препреке. Прва је етнократија јер је на Косову и Метохији успостављена власт етноса албанског и овај концепт, једна од најболнијих тачка програмског овог начина владања, јесте да вас доведе у ситуацију да пристанете на туђу етичку слободу и пројекцију туђе етичке слободе. Ту улазе наравно бројне препреке од менталитетских посебности, начина понашања, историјског сећања, погледа на свет, једна од многих страна јесте то што су у етнократији сви сведоци, непријатни сведоци, онога што сам ја урадио другоме. Има један занимљив детаљ и он је симбол, може бити један од симбола - пре месец дана смо посетили храм Христа спаса у Приштини, то је она црква Спасоја Крунића, одлична, нападна безброј пута, безброј пута, и ми смо пришли, она је закључана, закључале су је косовске власти, ми смо пришли, ту смо нешто обилазили и онда у једном тренутку смо осетили да нас прати један косовски полицајац који нам је пришао и тражио личне карте. И неко му од нас каже: "Ви чувате ову цркву? То је одлично." Он ћути. Онда инсистирамо даље. "Ви чувате ову цркву?", он и даље ћути. Он заправо чува цркву да ми не уђемо у њу. То је једна од слика косовских реалности, али ево овде ће, знам било је и о реалности пуно и биће још. Друга ствар, у гету, јесте што ми живимо у оквиру симулакрум државности, а то значи да је Косово копија која никада није имала свој оригинал и она се налази у непрестаној потреби да проналази свој оригинал, а најлакше да може понекад пронаћи у драстичном односу према другима без обзира који су. Или унутар, чак и унутар свог, своје етнократије, унутар својих етничких принципа. Такође, данас је исто било пуно говора о идентитету. На Косову и Метохији је формиран убзрано, долази до формирања инстант идентитета, дакле, он подразумева да у неразвијеној средини имате неколико агресивних кампања које дају одличне резултате. Рецимо, кампања да су српске цркве и манастири на Косову и Метохији албански и да су их Срби преотели Албанцима, довела је до резултата да 80% испитаника међу косовским Албанцима данас сматра да су то албанске цркве. Знају они да то није тако, али јавно мишљење и мишљење које они заступају је постало легитимно на основу те кампање. Покушај, дакле, ту морамо знати да... Јесам претерао? Јесам? Брзо завршавам! Морамо знати, дакле да покушај стварања државне нације по америчком моделу на Косову јесте такође опасност, они су рецимо 1999. у нашој Универзитетској библиотеци планирали и имали концепт да отворе једно одељење косовологије, тако да, ево производња ислама, такође у функцији овог инстант идентитета, то је, рецимо, по југословенском моделу се производи ислам на Косову тако што Тачи ухапси 30 имама и они се додатно дошколују у том притвору, затвору, шта је већ. И он онда каже Американцима: "Ја им не могу ништа!", да би се пребацио на раван уцене и овде је било говора о уцени. Да не дужим, морам завршавати, дакле репресија ниског интензитета. Засути смо ових дана тим државним оптимизмом који говори о томе да нема убистава. Знате, то репресија ниског

интензитета је застрашујућа, она вам обесмишљава лични живот и доводи до ситуације да не можете да нађете никакав одговор, крупнији проблеми се некако и решавају... Тако да, ето, претерао сам, мислим да, никада у нашој историји, никада у нашој историји, можда нисмо имали овакву ситуацију, а она је садржана у једном питању. Да ли сте за ручак на столу или за Косово у Србији? Те две неспојиве ствари су нашле у једном питању. За чију трпезу ћемо сести, видећемо.

Валентина Питулић:

- Хвала, Живојину Ракочевићу, а сада позивамо професора др Александра Растовића. Изволите.

Александар Растовић:

- Поштовани председниче Матице српске, уважени часници Матице српске, поштовани академици, поштовано председништво, питање Косова и Метохије које представља срж, сада српског питања, није ново питање, и оно не постоји 10-30, 50 година уназад како се то у делу стране, али домаће научне јавности, покушава тенденциозно да представи. У свом акутном облику ово питање је отворено 100 година уназад и одликује га непрестано потезање територијалне припадности Косова и Метохије, сталног порицања права српског народа и српске државе у тој области, несигурност, претње, пљачкања, пребијања, прогони, рањавања, силовања и убиства српског народа, при чему је стравична спирала насиља интензивирана након завршетка Берлинског конгреса, а свој врхунац достигла почетком XX века. Као резултат те смишљене и планске акције, дошло је до насилне промене етничког састава становништва Косова и Метохије. Реци ћу још добро познат податак Јована Цвијића да је са територије Косовског вилајета, од Берлинског конгреса до Балканских ратова, исељено најмање 150.000 Срба. Посланик Велике Британије у Београду, Фредерик Сен Џон, забележио је 1891. да се из Косовског вилајета само током 1890. иселило око 10.000 Срба, док је Роналд Макдоналд, британски вице-конзул у Нишу исте 1890. известио Форин офис да се сваке године са простора вилајета исели приближно 200 српских породица. Постоје бројни и релевантни подаци стране провинције који говоре о томе да су све до 1912. године, Срби чинили скоро половину становништва Косова и Метохије, при чему до XVIII века Албанаца на Косову и Метохији није било у већим етничким целинама, нити су те области икада кроз историју чинили део било какве албанске државе, односно оне не представљају матичну територију Албанаца. Пишући 1906. о етничкој слици Косова и Метохије из старе Србије Хенри Брејсволд, британски новинар, закључује да је до пре 200 година тамо живела већина хришћана под влашћу муслиманске мањине, дотле почетком XX века, у тренутку када је он боравио на тим просторима, удео хришћанског живља укупно становништво било око 1/3 што је по њему било резултат миграција, насиља и насилне верске конверзије. Брејсволд подвлачи да је само у две велике сеобе крајем XVII и почетком XVIII века простор старе Србије напустило 130.000 Срба који су представљали, како каже, цитирам: "најбољи, најпатријорскији део српског становништва" завршен цитат. Веома су драгоцене британски подаци о непрестаној анархији насиља Албанаца над српским живљем на Косову и Метохији у старој Србији. Чувени британски археолог Артур Еванс је јула и августа 1883. посетио стару Србију и на основу својих импресија саставио потресно сведочанство о тешком положају тамошњих хришћана. Његов закључак је био да је у Косовском вилајету владала тиранија цитирам: "Мухамеданских терориста", при чему је навео драгоцен податак, да је само на подручју Пећке казе од

Берлинског конгреса до средине 1883. године убијено 150 Срба. Британски историчар Вилијам Милер, износи податак да су Албанци за 3 године од 1894. до 1897. починили најмање 204 злочина против српског становништва у Османском царству, док Едвард Греј, шеф Форин офиса, у Британском парламенту јавно признао, да је само током 1906. година забележено 180 случајева насилне смрти у Косовском вилајету. Када се ради о праву на Косову и Метохији, бројни угледни представници британске политичке интелектуалне елите у другом половини XIX и на почетку XX века говорили су и писали у прилог српске припадности тог подручја. Паулина Ирби, Њуар Мекензи које су посетиле Косово и Метохију 1863. забележили су да срце старе Србије чини Косово и Метохија са градовима Приштином, Новом Брдом, Гњиланом, Пећи, Призреном, Вучитрном и Манастиром Грачаницом, односно да је стара Србија која је до 1389. била најнапреднији и најлепши крај европске Србије, данас, изузевши суседне планине Албанске, најсиромашнији и најгоре управљани крај европске Турске. О српском праву на Косову и Метохији поред већ поменутог Хенри Брејсволда, ту тезу су заступали и каријерни дипломата Роберт Грејвз и угледни професор Харолд Темперленд. Уз све наведено. косовску проблематику нарочито оптерећује континуирана заинтересованост великих сила да тај прусни простор искористе за своје интересе, односно за онемогућавање остваривања српских националних државних интереса, али посредно и оброк ом са руским присуством на Балканском полуострву, посетићу, 1887. формира се Призренска лига, која у основи има дубоко панисламски карактер са снажном антисрпском и антихришћанском нотом. Лига је представљала пројекат Порте Аустроугарске, али Велике Британије са готово занемарљивим утицајем на њен настанак аутохтоног албанског националног ослободилачког покрета. што су убедљиво показала истраживања академика Милорада Кмечића, Михајла Војводића, Владимира Стојанчевића и Славенка Терзића. Албанци су. према томе. и кроз деловање лиге имали само да послуже као средство за очување Османског царства. али за обрачун Порте великих сила са Србима као и са Русијом, зарад неког "заустављања словенске хришћанске опасности". Стварањем Албанске државе, што је био крајњи циљ и Беча и Енглеза, требало је забити клин у целину српског националног бића, онемогућити природно повезивања Срба у Косовском вилајету и старој Србији, али и Црне Горе са Србијом и спречити остваривање било каквог снажнијег Руског и пансловенског утицаја, тако на тим просторима, тако на Балкану у целини. Наш маневарски просто данас је смањен али није нестао, напротив, разумни и умни људи увек нађу решење када се мисли да се ствар безнадежна. У нашем случају потребно је само следити савете мудрих људи који су оставили дубок печат у историји српског народа и државе. Један од таквих моралних и научних громада је био Стојан Новаковић који је деловао у сличним и тешким временима по Србију и српски народ у другој половини XIX и почетком XX века. Новаковић је непрестано уговарао тезу да се српски национални интереси успешно могу оствари бранити књигом, пером и културом. Пророчански звуче његове речи које написао у чланску "Уједињујмо се културом" коју је објавио у Дубровачком Срђу јануара 1908. године. Напомињујући да српски дух није пао, указао је да је преживео управо захваљујући, вери, књизи, језику и песми. Препоручивао је да се српство подигне културом, лепим језиком, уједињеном народном просветом. Цитирам: "Уједињујмо, уједињујмо срце онога на Тимоку, онога кад пружа на мору Јадранскоме, онога на Скадру на Бојани и онога на Морави и онога на Уни и онога на хладном Вардару. Културно српство може постати кад год ми хоћемо, она треба да изађе их духа из воље наше, до нас стоји да га из висине будућности спустимо на земљу наше опште домовине.

За њу нема никакве забране". Ова тешка времена у коме се Српски народ налази на Косову и Метохији, изискује да наше друштво сагледа средства која је, између осталог, Стојан Новаковић осмислио и спроводио међу Србима у старој Србији на Косову и Метохији крајем XIX и почетком XX века како би српски народ тамо преживео и опстао до неких бољих времена. Своје идеје у том погледу уградио у изради амбициозног плана активности садржаних у упутствима задржавања утицаја Србије у старе Србији и Мекедонији из 1885. године. Резултати интензивног културног, просветног, пропагандног и националног рада српске државе на простору Османског царства чији је идејни архитекта али и непосредни реализатор био управо Стојан Новаковић, био је импресиван. Између осталог Срби су се нашли на челу неколико митрополија. Основано и деловало 262 српске школе и 6 средњих школа од 3 на територији Косовског вилајета. Срби су имали своје листове, своје штампарије где су штампале српске књиге, књижаре, новине. Снажним, национално-просветним и културним радом који је покренуо Новаковић, Срби са Косова и Метохије, као и из целе старе Србије спремно су, и са неописивим националним полетом, дочекали 1912. годину када су ове области сјајним победама српске војске, после више векова турске власти, поново ушли у састав Србије. Према томе, ништа не треба да измишљамо, само следимо што су наши велики умни људи радили у прошлости.

Хвала вам.

Валентина Питулић:

- Захваљујемо се господину Растовићу а посебно што се ипак држимо времена, а сада позивам професора доктора Митру Рељић, са Филозофског факултета у Косовској Митровици.

Митра Рељић:

- Поштовани председниче Матице српске, поштоване колеге и колегинице, наравно и ја као и сви остали, казаћу само понешто из овог написаног, изоставићу примере, јер знам да неће бити простора, али ће зато бити уписано, за све моје тврдње и закључке постојаће илустрације у писаном облику текста. Судбина Срба и Горанаца на Косову и Метохији, неодвојива је од српског језика. Срби се данас налазе у нешто горем положају од онога у XIX веку и по Османском окупацијом. Горем утолико што се у оном времену посустајања Османске власти назива и нада у коначно ослобођење. Горем и стога што је оно време Срба на овом простору процентуално било знатније више. Данас, уместо наде у слободу, стрепе од најављиваног трајног решења. Тренутни статус и положај српског језика, нагори је од кад он овде постоји. Таквом његовом третману посебно доприноси чињеница да многи српски политичари, аналитичари и други, противно Уставу Републике Србије и сагласно Уставу такозваног Косова, Србе на Косову и Метохији поодавно виде као националну мањину. "То је реалност", речи ће, да али само статистичка, јер национална мањина нужно не подразумева бројчану мањину. Поготово то не могу бити Срби на Косову и Метохији. Да међународни и албански креатори Косовског закона о језику то негде нису имали на уму, они не би ни доделили српском језику, макар и формално, статус службеног на целој територији покрајине. Уколико би Срби и званично прихватили статус националне мањине, многи интимно већ јесу, онда би, са свешћу припадника мањине и мањинског језика у контексту Косовске збиље, али и историјског искуства, процес "интегрисања", поготово код Срба запослених у косовским институцијама, полицији, судству, политичким телима и другим

организацијама пратило и убрзано учење албанског језика, што у нормалним условима не би било никакав грех, и његово коришћење у свим доменима службене употребе, док би српски, постепено, заузимао место на супротној страни Фергусонове диглосијске осе и остајао више за приватну употребу, а код многих временом и одатле ишчезао. Овакав двосмислен став проистиче, како из свеукупне спољашње историје српског језика на тлу Косово и Метохије, тако и из ставова и понашања многих српских представника у албанским институцијама, укључујући и оне актуелне. У вези са решавањем косовско-метохијског проблема често се може чути вишеструко проблематична, како са етичке тако и индустријске тачке гледишта, тврдња да у свету нема правде, те да постоје само интереси. Превиђа се да су право и правда, као неодвојиве вредности, одвајкада предмет разматрања филозофских, филозофско-теолошких и других мислећих сфера, али и најбољих теоретичара правне науке пре више од 200 година једнако као и данас. Конструкција нема правде, постоји само интерес, уз истовремено позивање на правни систем запада као модел каквом ваља тежити у дискусију наших прагматика, представља језичку манипулацију, с јасним циљем да се изврши утицај на свест људи у смислу другачијих вредности принципа. С обзиром на израстајући број конзумената и интереса у наведену неистину почело се увелико веровати. Уз њу, као наручени, омиљени преко сваке мере, рабљени механизам реалности. До Бриселског договора о предаји матичних књига Аутономне Покрајине Косово и Метохија косовским властима, косовско-метохијски Срби су, као и сви други одмах по рођењу детета, по венчању или смрти члана породице од своје државе потраживали и добијали извод из матичне књиге рођених, венчаних, умрлих. Од 2013. године, уместо извода из матичне књиге рођених, добијају екстракт. Поменути "документ", у чијем заглављу стоји грб такозване државе и на три језика исписано њено име, осим наведене, садржи читав низ понижавајућих језичких, етничких бесмислица попут податка да га издаје Канцеларија за цивилно стање, а коју заступа Dushica Popovich, до рубрике "брачно стање" у којој се наводи да је тек рођени Ђ.Р. из Грачанице нежењен, те да је његово држављанство косовско. Том приликом је овде присутни колега Живојин Ракочевећ написао, цитирам: "Отац једне нежењене бебе добио је екстракт рођених и уз њега нови идентитет за свог сина и прво понижење које му је поклонио и које ће га пратити целог живота. Дочекала га је нова администрација, онако како Албанци замишљају добре Србе. Неки од њих већ годинама стартују у тој администрацији и немају никаквих проблема. Дочекала га је туђа етничка слобода и бахатост победника, у њу он мора да се уклопи јер цео свет, укључујући и Београд, говори да мора прихватити нову реалност. Нова реалност потребује нови српски језик, нову косовску науку, нови идентитет. Она мора да направи раскид између сина Ђ.Р. и његовог оца. Она ће ломити сваки отпор посебности и слободу без обзира на договоре, добру вољу и намеру", завршен цитат. Да би данас Србин из Звечана, на пример, добио екстракт рођених, мора се обратити албанској општини у јужном делу Косовске Митровице, где ће га дочекати захтев да приложи, између сијасет других потврда свог рођења и копија старих личних карата својих родитеља, па копије ђачких књижица из основне школе, оверене код албанског нотара и слично. Није тешко замислити шта би га тек чекало, по наговештаваном нам, трајном решењу односа између Срба и Албанаца. Дакле, ја даље нећу наводити на пример сијасет примера нове реалности, дакле реалности које су резултат бриселских разговора. Пример један само, летос ми је, на пример, Летопис Матице српске стигао из Кусца у Косовском Поморављу. Питала сам се шта ће Летопис у Кусцу и сазнала да се човек из тог краја нашао на административном прелазу, који наравно постаје све јачи гранични бедем, и препознао

примаоца поште, па онда зграбио да га не би ухапсили, те је преко мог колеге из Кусца послао Летопис. Или, на пример, податак, вероватно људима који не живе на Косову и Метохији добрим делом непознат, да ми такође од летос, од 01. маја, тој ћерки наводној која је дошла на свет прошле године у Бриселу плаћамо рачуне у еврима. Другим речима, ми смо изопштени из платног система Републике Србије, и тако даље и тако даље. Коначно, реалност је и да барем 150.000 Срба, душа, Срба, Горанаца, те појединаца који имају чешко, словеначко, ромско, руско и друго порекло не желе да буду изопштени из своје државе и постану поданици самопроглашене државне творевине. Ако је реалност да у Штимљу нема ниједног Србина и да се на питање би ли онде живео, од Србина из Београда очекује негативан одговор, то имлицира ништа друго већ да се Штимља ваља одрећи, то јест, да узроке такве реалности у Штимљу и васцелом Космету треба додатно наградити. Није ли подједнако реално и са становишта оправданости унутрашњег дијалога о Косову и Метохији сасвим легитимно Београђанину, Новосађанину, Нишлији, човеку из било ког места изван Космета поставити питање би ли пристао да му у заглављу било каквог документа уместо Република Србија пише Република Косово? Ако се одрекнемо вере и наде у правду и као политичко-вредносну оријентацију прихватимо, по Србе већ и увелико понижавајућу реалност, можемо очекивати само то да реалност српског народа и његовог језика на Косову и Метохији сваким даном бива још гора. Хвала.

Јован Делић:

- Хвала велико. Хвала, професорки Рељић. Колега Бранислав Ристивојевић је замолио да га изузмемо данас, просто заузет је у ово вријеме и морао је да оде. И молим пјесника Ђорђа Сладоја да узме ријеч.

Ђорђе Сладоје:

- Господине председниче Матице српске, уважени председавајући, драги пријатељи, ја ћу вам прочитати, јер ко ће то послуже?! прочитати текст под насловом "Светост и терет косовског завјета", уз малу језичку напомену да ријеч Косово овдје употребљавам онако како је употребљава народни пјевач, а не како је употребљавају у смислу државе Косово. Признајем, тешко ми је о овој теми да говорим без повишених емоција, али вас нећу оптерећивати лирским варијацијама о Косову и околи њега. Тих варијација има у мојим пјесмама кажу и превише. Хоћу, ипак, да вас подсетим на важну улогу поезије, обликовању националне и културно-историјске свијести у очувању косовског опредељења и косовског завјета. Ту прије свега мислим на епску поезију, нашу једину праву класику, на Његоша као трагичног јунака косовске мисли, па на Ракића, Попу, Бећковића, Нога и друге наше пјеснике који су свако по мјери сопственог дара узносили Косово у царство поезије. Драгоцен је и непроцењив допринос свете православне цркве која је у дугим вијековима ропства успела да очува кључне градивне елементе нашег идентитета, вјеру и наду, дух и душу народа и да Косово и Метохију учини светом земљом у дословном и симболичном смислу те ријечи. Не помињем ово да бих раширивао српски национализам и митоманију, како ће то одмах протумачити културно деконтаминирани Срби, већ стога што сам увјерен да је Косово још увјек извор живе драгоцене духовне енергије која може бити од велике помоћи при суочењу са овим крупним и сад већ огољеним питањем које морамо рјешавати у зауставном времену како би врховне судије рекле. То добро знају они који нам упорно понављају да заборавимо прошлост, не само зато што се у њој појављују у веома мрачним улогама, већ стога што

то у исти мах значи измицање кључног идентитетског ослоња без којег би се српски народ просуо у гомилу пометених индивидуа, јер у прошлости, односно у традицији и култури утврђене су оне вриједности које нас као заједницу и као појединце у битном одређују. И још нам кажу да прихватимо затечено стање и реалност на терену по оној народној - чије овце тога и планина, као да се једном чобанском пословицом може преко ноћи решити овај епохални проблем, јер шта да се ради, на пример, са оном планином на којој има више цркава него оваца? При том, није препоручљиво питати ко је и како је произвео затечено стање, али ми знамо и дужни смо да то кажемо и стално понављамо да је то стање произведено бруталном силом у интересу силних и мимо међународног права, уз цинично оправдање да је ријеч о хуманитарној акцији спасавања албанског становништва од прогона и погрома српске војске и полиције. Стање на терену, међутим, говори да је данас на Косову и Метохији 200.000 Срба мање, за колико је повећан број прогнаних Албанаца, то се не зна, јер се они нису дали ни Титу побројати. Стање на терену чине и бројне порушене куће, гробља, куће, цркве и манастири, брутално десакрализована света земља на којој је, упркос свему, остало стотинак хиљада Срба без елементарних људских права којима се тако нападно парадира. "Сила узме земљу и градове", каже један стих из народне пјесме "Женидба Душанова", коју би наши преговарачи са западом требало да носе као обавезни приручник. Али, ниједна сила није довијека и није први пут да се са силом суочавамо. Питање је, ипак, да ли је ово поколење Срба дорасло великим историјским искушењима? Колико је данашњим Србима уистину стало до Косова и Метохије, шта и колико могу да учине како би сачували своју основну земљу и темељ сопственог историјског, културног и духовног идентитета? Добро знамо како је српски народ бјесомучно сатиран током 20. вијека, слуђиван различитим идеолошким и политичким концепцијама, бомбардован, осуђиван, изолован, понижаван, кажњаван, па опет бомбардован и од противника и од савезника. Не треба занемарити нити тајити чињеницу да знатан дио политичке интелектуалне елите не доживљава Косово и Метохију као нешто своје или важно и да би овај проблем ријешили с неподношљивом лакоћом активирајући и наше, истина богато, вазалско и рајетинско искуство. Можемо ми и непрестано да се жалимо на очигледне неправде које нам свет чини, али у том и таквом свијету који уређује језуитско-оријентална политика морамо да живимо и преживимо и да сачувамо оно што нам, по божјој и по царској правди, припада. Али, то је много лакше рећи него урадити. Стање на терену показује да су Албанци на Косову и Метохији у огромној већини и да су уз помоћ моћних савезника већ прибавили многе атрибуте државности и да им недостаје још само потврда Србије о независности, о чему сањају и на чему раде још од оснивања Призренске лиге. На први поглед чини се да је маневарски простор драматично сужен, а могућности даљих уступака и компромиса са српске стране готово исцрпене. Па, иако смо у зони историјског сумрака, односно тамног вилајета, мислим да ни по коју цјену не смијемо признати независност самопроглашене државе Косово, са пуном свјешћу да ће то произвести и већ производи многе рђаве последице. Увјерили смо се, уосталом и искусили на својој кожи, шта су све у стању учинити моћни да би остварили своје, макар и бизарне, интересе. Свако друго решење које би водило међународном признању Косова имало би још теже, трагичније и готово незамисливе последице по Србију и српски народ. Довољно је само вирнути преко граница сусједних држава, некадашњих југословенских република, па се увјерити у то шта Србе чека у независном Косову. Али, да не бих звучао као јефтин пророк катастрофе, како каже пјесник Ђорђе Нешић, навешћу само један од невеселих црногорских примјера. Кажу да је својевремено српски био службени језик на турском

двору, али данас на црногорском двору није, и не само на двору, већ ни у књигама, уџбеницима, новинама, канцеларијама. Пред овом историјском инверзијом просто људско запире познање. Нису нам ипак за све увјек криви само други, али би нас лов на домаће кривце одвео предалеко. Мора се рећи да кривицу урушавања Косова и Метохије, неко више неко мање, сnose готово сва политичка руководства, почев од оних који су подржали Титову одлуку о забрани повратка на Косово и Метохију протераних српских колониста. Много већи проблем је међутим представљао савезни Устав по којем је Србија дуго постојала ван покрајина односно ван себе. Први озбиљнији покушај да се такво стање промјени као што знамо довео је најпре до жестоких политичких сукоба, потом и до грађанског рата из којег ће Срби изићи као једини и непоправљиви кривци, за шта ће бити сурово кажњени. Нема видљивијих изгледа да ће та казна ускоро истећи, баш као да смо, у најмању руку, ми измислили обичај убијања у рату, док су сви други узвраћали смоквама и наранџама. И сад смо ту где јесмо, од моћних и охолих притиснути и одсвуд стјешњени, али право на предају једноставно немамо. Можда ће звучати и сувише наивно кад кажем да би уставно-правни положај Косова и Метохије требало додатно потврдити, што Албанце неће обавезивати, али хоће нас и оне који ће после нас доћи, а обавезаће нас, прије свега, да на све начине омогућимо опстанак Срба на Косову и Метохији, у људски подношљивим условима, да додатно заштитимо културно-историјско наслеђе како не бисмо стално стрепили од сваке сједнице УНЕСКО-а, да чешће и гласније говоримо о судбинском значају Косова и Метохије за наш укупни опстанак, да користимо сваку и најмању повољност у међународним односима, да тражимо пријатеље који хоће и могу да помогну, и да пожале и да помогну. А ја се не бих олако одрекао ни божије помоћи. И да, разумије се, у међувремену јачамо Србију у сваком погледу, економском, демографском, технолошком, војном, културном и моралном, нарочито моралном. А да ли ће се Косово и Метохија затурити на нашем магловитом европском путу, то је у овом тренутку заиста тешко рећи, а не приличи ми да гатам. Што се будућих генерација тиче, оне ће вјерујем бити боље од нас, што и није тако тешко. Ми немамо право да у њихово име предајемо Косово и Метохију, јер нам већ сутра могу рећи да се нисмо морали толико жртвовати. По дубљој логици српске историје и судбине и њима ће припасти терет и светост косовског завјета, ако се у нама не угаси, а вјерујем да неће.

Валентина Питулић:

- Захваљујемо се песнику Ђорђу Сладоју на овом инспиративном и, надасве, на крају оптимистичком ипак излагању, а сада позивам професора др Драгана Станића, са Филозофског факултета у Новом Саду и председника Матице српске.

Драган Станић:

- Поштоване колеге, поштовано председништво, даме и господо, сви варирамо заправо исту тему и добро је да је тако, ако је видимо из различитих углова, а видимо је, онда то може бити врло корисно у сачињавању некаквих реалних планова о томе шта се може на терену практично урадити. И, заиста, овде мноштво сугестија изузетно корисних, хвала свим учесницима у име Матице српске. Покушаћу и ја трагом неких својих размишљања, неких искустава у вези са одласком на Косово и хвала мојим пријатељима са Косова што су ме позивали. Нисам никада пропуштао прилику да одем на Косово и да видим каква је ситуација тамо, али кад генерално промислимо ситуацију на Косову и Метохији и све оно што се намеће као неопходност некаквог одлучивања, мислим да је наравно много

лакше закључити шта не смемо да чинимо, него шта смемо, односно морамо или шта би требало да чинимо. Знамо шта не смемо, чини ми се, и то треба јасно именовати као некакве половине у овој некаквој мисаоној лепези. Не смемо свакако никако Космет, Косово и Метохију признати као самосталну државу. Они који саветују да се то учини заправо су, дао бих етичке квалификације, али боље да их избегнем, довољно је констатовати само ово, то су обично људи који имају врло изграђен однос према личној приватној својини. Ако би они донели одлуку када ми се неко усели у стан или заузме некакву њиву, да слободно халале све то и да кажу: "Изволите, користите ви тај стан, па ту сте шта сте, шта да радимо". Онда би они имали некакво право да говоре тако како говоре. Али обично то нису људи, они би се крваво борили за своју приватну имовину, а дотле док је то тако и дотле док је нормалног резона у нашем народу ми ћемо све чинити заправо да овакву ствар никада не учинимо. До признања, свакако, не сме да дође. С друге стране јасно је из реалполитичког амбијента шта опет не смемо да урадимо, шта морамо да избегнемо, а то је да избегнемо оштро сучељавање са НАТО пактом. Мени се чини да има много метафора за ту ситуацију, али ни једна није ни мало повољна и ни једна не говори нимало повољно, нити о Европи, нити о Сједињеним Америчким Државама. То што су урадили '99. је до краја оголило заправо један нови империјални модел понашања који се до тада прикривао различитим облицима реторике, али тад је постало очигледно, ваљда и сваком сумњичавцу који се није дао тако лако, да обави критику и европског дискурса који је сав пун приче о дијалогу, али заправо када је требало обавити тада одсудан један дијалог, када је требало рећи: "Па да, ево ова земља је изложена деловању терориста са једног дела територије њихове, ајде да помогнемо заиста да се то примири", разуме се да до такве помоћи није дошло. Ту су терористи најбуквалније искоришћени заправо да би се растурила читава једна земља која је иначе већ била планирана да се растури. С друге стране, када је то начињено све што је начињено и ту не треба имати никаквих илузија, то је, дакле, једна плански произведена криза, она је начињена онако како је начињена, знало се у шта се улази, знало се који ће исходи да буду, али мислим да је важно извући још један закључак, а то је да када је произведена криза на Косову и Метохији, када је заправо растурена СР Југославија и Србија, разуме се, доведена већ у овакву форму каква је, то заправо и није направљено по мом дубоком уверењу зато да би то било брзо решено и зато и из тог разлога треба показати можда воље да се иде ка некаквом решавању проблема, али се не треба уопште надати да то може да буде брзо решено, нити је то наш интерес. Зашто мислим да то није замишљено да буде брзо решено? Напросто, један од услова пуне интеграције Сједињених Америчких Држава и Европе и један од услова да Европа не поведе довољно рачуна о сопственим интересима јесте да она непрестано крвари на ободима, и ту у том простору који може деловати неком чудно сада када овако то кажем, ту треба правити некакав простор за наш могући дијалог и са Европом и са целокупним западом. Ту треба правити разлику између, рецимо, војних, политичких и цивилних структура и када ми хоћемо да развијамо дијалог, а морамо га развити са читавим светом, укључујући и Европу и Сједињене Америчке Државе, у тај простор морамо врло пажљиво и нежно да улазимо да знамо тачно шта гађамо, где можемо да постигнемо некакав резултат, где не можемо никакав резултат да постигнемо. Мислим да једна стратегија у том погледу је јако лековита и јако би било добро да ту просто, да промислимо ваљано шта нам ту чинити. Дакле, прва ствар несумњиво опредељење за дијалог, не само овакав, овакав дијалог је потребан нама да бисмо ми добили некакав консензус у почетку макар међу мислећим људима, међу интелектуалцима а онда у једном ширем простору где би се

неутралисали практично сви они који по задацима раде да наше друштво уопште не зна заправо куда тачно да крене. Таквих људи има на задацима, такви људи имају своје послове, то су врло курентне ствари, то се добро плаћа и неко и рече већ данас заправо да свака врста патриотског промишљања свега овога је у нашем времену, заправо, једна ствар далеко од било каквог економског интереса по правилу. Али тај дијалог није потребан само због нас да би нас учврстио и да би смо коначно могли да правимо добре изборе људи који ће заступати оно што је некакав реалан национални интерес. Морамо дефинисати тај национални интерес, ма колико то било и магловито, али да некако дефинишемо тај простор да бисмо онда знали куда нам ваља кренути и шта нам ваља чинити. Тај простор дијалога је потребан и због дакле и међународних оквира јер то ваља искористити, неко је већ рекао, тај дијалог треба водити у свим правцима у којим се може водити и у вези са УНЕСКО-м врло добро смо видели колико се постигло и код такозваних малих држава колико онда да не говоримо о Русији, је л' да не говорим и о Кини, Индији то су све сада чињенице изузетно крупне у једној новој ситуацији која више није она ситуација од '99. године, није ни из '89. године није ни из 2008. када се самопрогласило Косово, данас ми имамо једно потпуно међународно другу ситуацију и то је разлог више да прво не морамо да журимо, не морамо да доносимо никаква решења јер, напосто, више није униполарни свет, ситуација око Украјине и ситуација око Сирије је јасно показала да ми данас имамо бар биполарну политичку међународну, војну и сваку другу стварност. У перспективи како се ствар буде још развијала даље имаћемо мултиполарну, видећемо већ коликом брзином ће Кина напредовати у економском смислу, већ су јасне пројекције где она избија на прво место, али то ће се рефлектовати на врло различите начине где ће Европа просто бити принуђена на један већи степен, по некаквој мојој песничкој визији још од пре 25 година, тада сам у овој згради то рекао први пут, ми живимо у условима једног трећег светског рата, а тај трећи светски рат не сме никад бити именован јасно као трећи светски рат и због тога сви ми морамо да размишљамо са ратном логиком, а истовремено да мирнодопским поступцима те ефекте ратне ситуације остављамо некако по страни и да о рату практично не говоримо и ја од тада заиста готово да никад нисам ни изговорио то што сам тада написао, али кад год сам проверавао те закључке од пре 25 година, ја сам налазио да су ти закључци врло функционални, и мислим да ми сада полако улазимо када више немамо онај рат који се води из једног центра који је толико доминантан да ће освојити практично читав свет и да полаже право да он расподељује сва национална добра широм света. Сећамо се јако добро Медлин Олбрајт која је рекла да је то страшна чињеница да Русија има толико природних богатстава у једној држави, да је то нешто што мора на неки начин да буде решено. Сада долазимо у ситуацију када то неће бити решавано на такав начин и када ће остати много, много више простора за једну паметну акцију, коју би једна мала држава као што је наша могла да заснује и да у доброј координацији са великим силама ове друге врсте некако се изборимо за сопствени опстанак. Дакле, зато нам је потребан дијалог и зато мислим да има наде за нас. Не знам да ли има још који минут? Још пола минута. Само две ствари ћу рећи. Јако је важно, чини ми се, оно што ћемо ми на плану наше српске заједнице урадити у вези са Косовом. Ја ћу само пример два села навести и трећи закључак. Једно је Велика Хоча. Захваљујући Валентини Питулић, имао сам задовољство недавно да будем на овом скупу посвећеном Јастребову и тамо сам видео једну ствар, заправо, коју напосто морамо изменити и то добром организацијом може лако да се измени - да долазе редовно екскурзије у Велику Хочу, редовно, питао сам тамо председника, он каже дође једна или две месечно. Када би ту у том селу било петнаест

до двадесет, људи би осетили у својим новчаницима и у свом начину живота да је то добитак. Друго, производња вина која постоји овде од сигурно 13. века, можда и раније, дакле, је нешто што је један специфичан, специфична вредност, томе би наши енолози могли да помогну да се, па ту само да се очува практично та производња, да се очувају некакви стандарди и да се онда организује да људи могу да своје производе изнесу на тржиште. Трећа ствар, не морамо када одемо, не морамо ми спавати у неким градовима где ће хотелијери албански да узимају корист, можемо саградити у Великој Хочи, рецимо, један хотел где би онда то наши привредници осетили на свој начин. Дакле, оваквим стварима се може много тога урадити да просто побољшамо живот људи који су тамо јер ти људи су гарант да се нешто може урадити озбиљније. Што се тиче повратка, само ћу једну реченицу рећи, не образлажући заправо саму идеју, али ствар је у овоме: ако хоћемо да се наше становништво врати, морамо обезбедити некакве оквире и економске и породичне и социјалне и културне, образовне и тако даље. Хајде да кренемо од чињенице да су велики простори земље ти који се могу обезбедити у власништву са српском тапијом црквене имовине. Хајде да кренемо од идеје да ми имамо јако богато искуство задругарства у српској култури, хајде да кренемо од идеје да су израелски кибуци јако добро показали како се то може у једној готово ратној атмосфери све, није готово, него ратној атмосфери, све организовати, хајде да ту урадимо да се такве задруге, рецимо, конституишу на свим местима где постоји земља која тапијом може да се брани и да онда ту организујемо да се, да дође оно становништво које ће моћи да се снађе у таквом једном амбијенту. Мислим да је много поступака који могу у будућности да буду урађени и да то буде од користи за нашу српску причу на Косову и Метохији и зато сам убеђен да је то прича не само прошлости која нас темељно одређује него и будућности, ту ћемо се проверити јесмо ли народ који је спреман на искушења и способан да их савлада или нисмо. Оппростите.

Валентина Питулић:

- Захваљујемо се професору доктору Драгану Станићу, посебно на овим врло важним предлозима који нису нереални, а у циљу опстанка Срба у јужној српској Покрајини. А сада реч има професор доктор, није професор него доктор, извињавам се, Драган Хамовић.

Драган Хамовић:

- Мој прилог овом дугом и садржајном и саглашавајућем разговору биће у садејству песничког и угла историчара књижевности, а и утемељен на недавној посети Метохији, а пре него што почнем рекао бих једну вест која би могла да нас обвесели, ево јавни сервис јавља да премијер Гвинеје Бисао демантује да је та држава признала Косово и Метохију, односно лажну државу Косово, што ће рећи да ће се још таквих демантија налазити. Овај мој запис носи наслов "Објашњење Призрена" и у самом наслову је алузија на један чувени свима познати програмски текст од пре скоро сто година "Објашњење Суматре", одакле и почињем цитатом: "Осетих сву нашу немоћ, сву своју тугу, Призрен прошапта са извесном афектацијом". Као што је Црњанском реч "Суматра" доспела до унутарњег слуха да озвучи неку присну даљину, тако се реч "Призрен" обрео у слуху песника што ово сведочи више као звучно чарење него као жежена културна асоцијација. Кроз ту реч више је призирао него што је знао и видео, тада још није био доспео да крочи на обалу Бистрице и провери тачност наслућеног описа с почетка своје песме "Призрен не гледање". "Варош и за подграђе вишегради повише,

на часак се одигну затим хитро приземе, немам речник помичан да све тачно опише, наносима изнутра утврђени Призрен". Када сам недавно у дискретној вечерњој групи путника из Београда прелазео Душанов мост на путу ка задужбини Симе Игуманова, ка Богословији изнова васкрслој', указао се успон који сам однекуд призирао и лирски описао, видик одозго омеђен каменом тврдином каљаје. Капија богословије дели невелико, али узвисито варошко острво српског говора и вере. То спасоносно копно од агаријанског бесовања метежне 1999. године, сада је и више од тога јер у њој обитава неколико десетина будућих свештеника, дечака који тамо превремено зру. Онамо смо, као не случајни долазници, затекли крепку ведрину пред којом смо се морали застидети. Онамо иза капије брујни пчелињи ред одржавају пробрани монаси Дечанци, ослонци стрпљивог владике, обновитеља те утихле образовно сакралне тачке, млади умни наставници, већином дошли овде с јаких грчких богословских катедара, којима се прикључила пчела радилица именов Валентина Питулић, наш одлучни покретач на овај пут, она што добро познаје овдашње песме праистаре и претешке, а када их запева откида их из себе. Исто тако је опкољена и Богородица Љевишка с друге стране Бистрице, стешњена међу недостојним здањима, још понегде гараво од оне паљевине а опет безмерно у себи самој слободна, као и богословија иза своје капије тако је и Љевишка унутар наслојених зидова дочувала онај невидљиви Призрен у Призрену. Призрен што се на тренутке одиже од тла и оставља за собом Призрен приземни. Одиже се често далеко од унутарњих очију које то могу препознати. Сутрадан Михољдан у Великој Хочи, осунчан, владика служи испред каменог храма Светог Стефана и онамо у Хочи спергнуто је присутно и одсутно у чврст савез. Велика је Хоча, поиграјмо се мало речима, израсла временом у једно велико "хоћу", у друго име опстанка и постојаности. Оно што беше стара Србија сада се сажело у најсведенијем племенитом облику у томе великом селу. Множина храмова и домаћинских здања, целих и осталих у траговима, благословени виногради уоколо. Неутихло обиље старог живота и гроздови дечице овдашње и пристигле са разних страна, данас окупљене на топли Михољдан, у чврстом савезу присутних и одсутних. Оно што је изгубљено или протраћено по ширини, згусло се по дубини у делатној отпорној снази, у празничном атару Велике Хоче, међу певајућим зидовима Патријаршије, Дечана, Љевишке, Призренске богословије али и других мање чувених скрајнутих места. Виноградари, сељаци, монаси, ученици и њихови наставници што ту настављају да живе опкољени као Суматра су далеки од нас што живот проводимо у привидној слободи, растерећени тврдокорног завета који они тамо проводе с подразумевањем. Не боре се за голи живот, јер је голи живот свуда пре него тамо, према Винаверовим речима а поводом јунака прозе, ево и помињемо Григорија Божовића, приповедног сведока старе Србије, они живе за нешто вечније које надмаша хоризонт појединачних тесних живота. Разумео је Винавер, бистри син пољских јевреја, косовску енигму до све човечанске сржи али пустимо велике речи оне су већ речене, ми који нисмо тамо имамо право само на стид и на деловање из стида проистекло, стид од тих унутарњих оклопника који јесу жива тапија нашег косовског трајања, мимо зиданих тапија што су толико пута гореле, пустошене и наново обнављане. Као некада ту близу Свети Петар Коришки који је упорно одолевао бесовском мноштву што га је опкољавао. Од исте су благородне лозе Петар и наши данашњи метохијски пустињаци и као да сцене чудесног Теодосијевог житија коришког подвижника опомињу на недавне призоре бесних навала на истом подручју. Окупивши се у гомили, на светог нападоше и стадоше га вући по оштром камењу раздираху тело његово и напунили бејаху сву долину и по стенама под оружјем хођаху са шлемовима у облику глава дивљих

вепрова и с ликом медведа и осалих дивљих звери на глави. Шта ћеш сад лудаче, опамети се бар и послушај нас, устани и иди да мачем заклан зло не будеш. Пређашњи житијски опис убилачког мноштва што надире оживљава бесовите 1999. године. Битка за Кошаре била је страшна али је према речима ђенерала Павковића битка на Паштрику ту надомак Призрена и Коришке пустиње у ратним документима забележена као најтежа. Поред живог меса ОВК или војске Албаније генерал Кларк потеже чак америчку стратешку авијацију, бомбардере Б-52 и Б-1 који су цитирам: "тукли наше јединице из стратосфере претварајући у месечево тло делове планина. Међутим само једно сведочи српски ђенерал сада опкољен тамничком сивином у туђини успели су да пробију фронт наше одбране на Горожупском правцу и направе продор од 200 до 400 метара на територију Србије. Јунаци 549. бригаде већ следећег дана су вратили положаје. У одбрани Кошара и Паштрика верујемо понад наших савремених јунака бесно тучених из паклене стратосфере отпорну силу беху доливали с више висине и давни коришки борац Петар као и седи старијих заточника неупитног безнадног отпора из Подрине и Велике Хоче. Они које је Григорије Божовић описао у својим причама. Маниташевићи су, пише Божовић, и презиме добили што Арнаути нису њихово јунаштво и њихову средњовековну борбеност могли друкчије објаснити, али међу свима њима најотменије јунаштво било је у породици Мијаиловића. Гинули су као за спомен, и за арнаутску песму. Још је уверљивије и за наше прилике прикладније старосрбијански Андрић дочарао неизмишљене ликове савременика чији животи допадоше у најцрње раздобље с почетка 20. века кад су умножена безакоња гасила последњу наду у српско одржање, као с почетка Божовићеве приче оклопник без страха и мане, јер време бијаше страшно, младотурци беху одлучно наумили да нас излече од косовске бољке. У таквим околностима над истрајне старосрбијанце надвија се испит крајњег безнађа, какав је на врхунцу аскетског подвига полагао Петар Коришки, испит објављен гасом главног међу бесовима. И толико страдајући без ума, трпећи своје изнураваш живљење. Како бисмо те боље од овог ми повредили или проклели. Али пораз настаје када на пораз сами пристанемо, иначе пораза нема. На таквој ивици налазе се Божовићеви јунаци из раздобља Ракићевог узулата у Приштини. Чича Мојсије Златановић зубима држи своје парче земље да дочека Србију. Поп Стоша из Девича, духовно ослабљен, моли светог Јоаникија да га не држи више у искушењу и да му покаже шта хоће од народа овог жалоснога и бежи не снујући да ће догодине српски војници декламовати Ракића на освећеном Газиместану. Потурчени Горанац Суљ капетан упорно одлаже сунећење сина, све зазивајући освит српске слободе. Рђава бесконачност ропског таворења коју нам као заслужену и коначну реалност подмећу безаконици с осмехом и речима меким, бесови преобучени у моћне пријатеље који налажу излечење од косовске бољке и данас је испит за нашу заједничку свест од девет кора и за прилагодљиву савест свакога појединачно. Ја зауставих коња и окренух га да би уназад још једном погледао низ Косово, приповеда Божовић у причи Чудни подвижник. Мрзим га. Изједна га као рајетине навидим јер ме је родило робом, а опет ми га никад доста није. Гледам низ поље, посматрам сву ову његову лепоту али векови проговарају и очи ми се мреже. Они који непосредно слушају проговор векова на кључним местима старог српског памћења својим животима тај испит узорно полагају за све нас удаљене замајене. И завршавам, онај умни Швајцарац, зналац тајних колективних дубина дао нам је одавно одговор без помисли на српски случај имајући на уму општи случај европског човека. Цитирам: "Онај ко је изгубио историјске симболе и не може се задовољити са заменом, тај се природно данас налази у тешком положају, пред њим зјапи ништа од којег се човек са страхом покреће. Да ствари буду

још горе вакум се испуњава апсурдним политичким и социјалним идејама, које се све скупа одликују духовном празнином". Тако Јунг начелно. А шта чинимо ми којима Призрен постаје далек као Суматра, који помислимо да је заборав решење и да су чињенице тренутка вечита истина. Снажити у себи савез присутног и одсутног, победоносни склоп наспрам удара видљивих и невидљивих. Претрпети до краја, кажем у себи и плахом и живчаном. Све остало је препуштање бесовима и понављам то да себи самоме зазвучим убедљивије. Хвала вам.

Јован Делић:

- Хвала песнику, есејисти и вишем научном саветнику др Драгану Хамовићу, а сада најављујем филозофа професора др Богољуба Шијаковића, са Православног богословског факултета. Професоре Шијаковићу, изволите.

Богољуб Шијаковић:

- Поштоване колеге, да ово није тема почео бих са неком nelaгодом да смо уморни, али пошто је ово тема не можемо никад и не смео никад бити уморни. Косовски завјет и Видовданска етика су атмосфера нашег предања као услова идентитета, стога смо сви потенцијално у стању да интуитивно знамо све битно о Косову. То није препрека него чак услов да и рационално објаснимо проблем. У овом историјском тренутку Косово и Метохија представља за српски народ и српску државу један јединствен и веома сложен проблем. Јединствен, значи да је за нас то уникатан и монолитан проблем, па нам због тога често изгледа нерешив. Сложен, то значи да се састоји од великог броја важних, посебних питања од којих свако има мноштво специјалних момената. Па, дакле, да би се позабавили тако сложеним проблемом, треба га детаљно, структурално разложити и онда рјешавати оно што је у датим околностима могуће. Нама предстоји и једно појмовно прецизирање структуралних момената овог комплексног проблема и то у стручној и политичкој јавности и овај разговор и дискусија је свакако допринос томе. Да ли ми знамо, и то треба прецизно у јавности истицати, шта је то територијални интегритет и суверенитет државе Србије? Да ли ми знамо шта је то заправо идентитет? О томе нам говори филозофија и логика, о томе је и Кафка писао, Метаморфозу, и хоћемо ли се и ми једног дана пробудити, па ће нам главни проблем бити што смо постали бубе изврнуте на леђа. Идентитет је историјски, културни, вјерски и он представља елементарну самосвијест, без ког не само да нисмо то што јесмо, него уопште нисмо. То је важно црквено питање пред нама. Недавно се нуди модел Свете Горе, што мислим да није паметно излазити тако у јавност, пре свега мислим да није паметно да министар спољних послова говори о Косову и Метохији. О томе треба да говори министар унутрашњих послова. Јер то је оно прво питање територијалног интегритета и суверенитета државе. Ако већ говоримо о разним моделима онда би требало да их добро познајемо. Шта је са црквеном јурисдикцијом онда на Косову и Метохији? Јер, знамо да је црквена јурисдикција Свете Горе у Васељенској патријаршији. Шта је са држављанством монаха? Јер, знамо да су монаси на Светој Гори држављани Грчке, и тако даље, и тако даље. Пред нама је један војно и безбједносно веома сложен и важан проблем. О многим аспектима тог проблема не може се јавно ни говорити, али морамо бити свјесни тога - ако дамо свој прилог стварању велике Албаније, онда смо ми једну популацију нама непријатељску, нажалост, сву са Балкана довели на границе наше државе. То је економско питање, питање имовине, ресурса, инвестиција, трговине, комуникација, чија је имовина тамо, ако живимо у свету који поштује приватну својину. Ко је инвестирао на том простору,

чији су ресурси, шта се догађа са ресурсима литијума рецимо и тако даље? Зашто отплаћујемо кредите Косова и Метохије? Тамо је популација са којом треба истовремено трговати, нешто продати. Хрватска је за годину дана након проглашења самосталности Косова увећала шеснаест седамнаест пута трговински промет са Косовом и Метохијом. Дакле, то је једно финансијско питање. То је једно правно питање. Правна питања не могу да постоје без моралних питања, јер правно није само техничка ствар, па се ту отварају и морална питања, не само ова везана за наше предање него начелна морална питања. То је питање историјске одговорности и то историјске одговорности пред прошлошћу и за будућност. Морамо бити свјесни тога да посједујемо трансгенерацијску одговорност. Није на нама да одлучимо о нечему о чему се одлучује стотинама година и још ће се одлучивати. Откуд та набеђеност да сад ми ћемо нешто одлучити овако или онако, да не кажем колико је дегутантно да неко живот деце као рекламу ставља нама пред очи. Па, да ли су нечија деца досад гинула или су то самородна бића? И то су нечија деца. Је ли то глупост што је неко икад погинуо за част и отаџбину? То су питања која се постављају пред нама. Желео бих да сад изложим једно појмовно прецизирање око нечега што је актуелно и важно за ову нашу тему. Референцијални оквир нашег разговора и промишљања на тему Косова и Метохије садржи као момент притиска становиште евроатланских структура моћи да је чланство Србије у Европској унији, а то је званично спољнополитички приоритет Србије, условљено, како се каже, правно обавезујућим документом између Србије и приштинске администрације албанских сепаратиста. Документом који је резултат, како се каже, процеса нормализације и који претпоставља, како се каже, пуну нормализацију односа између Србије и алабанског Косова. При том се истиче да се од Србије не тражи да у правно обавезујућем споразуму изрази формално признање независности албанског Косова. О чему се заправо овде ради? То је то што морамо на темељу интуитивног учешћа у предању бити у стању да рационално разложимо и разумемо ствари. Изрази "правно обавезујући документ" и "пуна нормализација односа" не само да значе управо признање независности привремено окупиране територије - признање се од Србије и тражи јер је то њена окупирана територија - него ови изрази прикривају да је овде у питању уцена, уколико је за Србију из виталних разлога приоритет чланство у Европској Унији, онда тај витални приоритет Србија неће моћи да реализује уколико не призна независност окупираног дела своје територије. Србија о томе треба да одлучи наводно слободно и самостално, а у питању је заправо уцена и то "кредибилна", јер долази након насилне војне промене правног поретка и фактичког стања. Ову учену предузимају земље које су аутори Резолуције Савета безбедности 1244, којом су потврђена начела суверенитета и територијалног интегритета СР Југославије, тј. Републике Србије, и то након што је Србија војно онемогућена да као држава врши ефективну контролу над територијом и становништвом на привремено окупираном делу своје територије. Гарант суверенитета и територијалног интегритета Србије на Косову и Метохији су Резолуцијом 1244 постале Уједињене нације, али су главни актери новог стања ту гаранцију обеснажили. Већ тада је неко згодно формулисао да су велике силе закуцале последње ексере у сандук Уједињених ација. Дакле, ради се о насиљу као супротности праву, па се у том смислу не ради просто о поразу Србије, него о поразу права. Онда је консеквентно да моћ која суспендује право наставља са уценама, да би легализовала последице насиља. Зато треба истаћи да све што се догађа на Косову и Метохији догађа се у ванредним околностима стране окупације, а страна окупација се по дефиницији мора третирати као привремена, без обзира на дужину трајања. Управо овакво стање свари, присуство страних трупа које су окупирале

територију Косова и Метохије, има за последицу немогућност да извршна власт Републике Србије спроводи Устав и закон на тој територији. Сада се од Србије тражи да штету, као последицу права јачег, призна као свој интерес. Сви други који су признали, "Косово", признали су заправо своју политику и своје интересе, па, дакле, сами себе, те стога то и није право признање. То је, заправо, накнадно признање већ извршене намере да се Србији отме део територије. Насилно успостављено стање није валидно све док онај над којим је почињено насиље не да свој пристанак. Управо због тога је у нормативном смислу најважније признање оно од стране Србије, а за Србију би то било признање сопственог пораза, и то много већег од оног који се стварно догодио, чији би саучесник постала сама Србија. Тада би пораз права добио легитимацију на чијој полеђини би био пораз Србије. Постоји право и дужност одбране и свако и као појединац и као личност и као народ и као држава има непорециво право и дужност одбране. Наравно, Срби на Косову и Метохији треба уз нашу помоћ да изграде легитимну форму, да легализују сличне које су имали албански сепаратисти, који су своје интересе реализовали уз страну помоћ, па то треба у погодном тренутку да учинимо и ми. За то су потребни спремност, упорност и стрпљење, управо оне особине које мора да има онај који брани живот свој и својих ближњих, слободу и достојанство и част, што све идеали за чију реализацију није потребан никакав додатни легитимитет. Иначе, нама као народу предстоји борба за слободу и уједињење, не само на Косову и Метохији. Уколико није реално да можемо сада изаћи на бојно поље, онда нипошто не треба да напуштамо нормативно поље, поље права и морала, поље идеала и вредности, тј. поље оног светог. Када у наслову нашег разговора кажемо Косово и Метохија јуче, данас, сутра, онда ово јуче, данас, сутра значи за нас интегритет историјског времена. Управо у том историјском интегрисаном времену ми у Видовданској етици и Косовском завјету налазимо вредносне оријентације и тачке ослонца. Видовданска жртва сведочи један тотални радикални реализам који нас суочава са бруталном конкретизацијом историје. Тај догађај узвишеног жртвовања и учешћа у светом и присуства светог, од тада обележава нашу историју. Српски народ је због тога, иако мали по броју, велики по свом карактеру. Његово историјско искуство је страдање, а страдање му даје епистемички услов да разуме своју историју и да савлада своју страдалну и болну историју, што савремено насиље као модернизација варварства и нови апсолутизам хоће да нам отме. Идентитет је заправо интегритет, а интегритет је способност општег самоодржања и самопотврђивања. Важан услов тог идентитета је памћење. И онда отуд Косовски завет за нас има тако важан смисао. Нама се намеће и потура и производи потреба за ослобађањем од историје, што је заправо пражњење идентитета. Косовски мит, Косовски завет омогућава нам да драматичне и неподношљиве историјске догађаје трансформишемо у смисао, а тај смисао онда постаје делатан за оријентацију у нашој историји. У свим државама, не само код нас, и у свим народима постоји нормативна сфера која те народе чини тиме што јесу. Вредности које важе у једној заједници не може да произведе ниједна држава и ниједна идеологија, већ те вредности происходе из моралног и религиозног предања тог народа и отуд те вредности имају снагу важења. Када говоримо о идентитету, о значају Косова и Видовдана за наш идентитет, ми дакле говоримо о категорији светог, а категорија светог је неопходна да би се структурисало, оријентисало и организовало друштво. То је пука теорија Русоова да на почетку постоји неки друштвени уговор. На почетку као принцип, као фундамент сваке заједнице од пријатељства па до народа и државе је категорија светог. Дакле, да закључим из те категорије светог, изводимо вриједносни систем као нормативне претпоставке наше заједнице и онда би одрицање од Косова било одрицање

од нормативне сфере, па би то онда било расуло и распад наше целокупне заједнице. Потребни су нам упорност, стрпљење и одлучност, не треба журити треба се спремати за неки будући повољан тренутак, а већ данас је он повољнији него прије 20-так година. Ако су недавно, прошле године у Енглеској за реч године прогласили реч "post truth", пост истина, и ако нам говоре да живимо у пост фактичком стању, онда ми треба да, пригрливши Видовданску етику и нормативну сферу, кажемо да су за нас речи године "Косово", "Видовдан", "истина" и "правда".

Јован Делић:

- Хвала Богољубу Шиљаковићу на изузетном излагању и добио је од нас који минут награде, не много, али сваки је златом заслужио. У сваком случају, то је доказ да можемо имати концентрацију до краја и доказ да ова тема итекако изоштрава и обавезује, а сада молим професора Срђана Шљукића да узме реч.

Срђан Шљукић:

- Захваљујем се председавајућем. Браћо и сестре, даме и господо, ја би желео пре свега да се захвалим Матици српској, на позиву на овај скуп јер ми представља изузетну част да данас на овом месту могу да говорим о овој теми. У свом излагању имам намеру да се осврнем на два питања која сматрам битним а које су тесно повезани. Реч јо Косову као о Српској светој земљи и Косову као изворишту митова конститутивних за српских индетитета. Тврдња да се аргумент Свете земље, не може употребљавати у савременим тобоже искључиво рационалним разговорима о Косову, јесте у основи важна, и срачуната је да се Српској страни избије из руку један од главних начина да искаже и брани своју позицију. Давно су у социологији и другим друштвеним наукама препознати простори од нарочито културног значаја. То су територије на којима су се одигравале важни историјски догађаји, попут за будућност пресудних битака, као места на којима су сахрањени мученици а које представља извориште кључних индетитетских митова за одређену друштвену групу. Етничку групу, нације и тако даље. До свог максимума интезитет културног значаја одређеног простора тј. територије, долази путем сакрализације прецизније кроз његово претварање у Свету земљу. На просторима који се сматрају светим: свето, земаљско и небеско, људско и божанско. Свето се може сматрати читава територија која заузима нека нација, која се онда назива отаџбина или домовином или пак одређени њени делови. Постоји варијанта такозване обећане земље као што су у овом случају Јевреја и као што је то у случају Северне Америке која је такође обећана земља. У стари јако би тешко било наћи нације које територије сматра својом постојбином земљом отаца на одређени начин не посећује. Дајући јој тако највише место у хијархији вредности. Тако су за Швајцарце од нарочите важности Алпи, који се сматра одбрамбеним замком и местом рођења швајцарске независности. За Јермене то је света планина Арарат. За Кореју, северну и јужну то је планина Пектусан, за Румуне то су Карпати. Оваква територија није пуки физички простор већ сасвим особен простор у културном смислу његов се значај се не може једноставно пренети на друго место нити је она дељива. Другим речима тај простор је јединствен и са њим нема трговине. Сукоби око територија је посебан културни значај имају извесне особености, који их издвајају у односу на друге територијалне сукобе. Већина аутора који се бавило овим питањем констатује да су правилу таквих сукоби интезивнији, дуготрајнији и тежи за решавање. У случајевима таквих сукоба када се нека територија сматра светом постоји спремност да се она брани до последњег инча и педља, метра како год хоћете и по сваку цену. Један

од аутора који пише о овој проблему јер Рон Хаснер, са Универзитета Беркли из Сједињених Америчких Држава. Ја ћу овде поменути неколико аутора и намерно наглашававам одакле су: Нема сумње да је Косово за Србе управо та Света земља. Дакле, своју Свету земљу имају бројне нације у свету и ми нисмо никакав изузетак. Због чега онда ми тај аргумент не би користили. Постоји само једно објашњење. Зашто то што не желе наши непријатељи. Такође већ дуго слушамо савете "и упозорења" да треба да се решимо својих митова да их заборавимо да се како се то каже демитологизујемо и да тобоже да будемо рационални када је у питању Косово. Овакви, назови савети, почивају на претпоставци да су митови некакве фантазије, маштовите приче које немају везе са друштвеном реалношћу, као и да они припадају искључиво прошлости и да им нема места у садашњости. Ништа даље од истине. Ови ставови немају никакво упориште у друштвеној науци већ само у такозваном тобожњем здравом разуму који не види даље од носа. Велики ауторитет у антропологији Британски антрополог корејског порекла Малиновски Бронислав каже да се мит прича да би се задовољили религијски и морални захтеви, да би се учврстили постојећи друштвени односи, да би се испунили практични захтеви. Мит врши једну неопходну функцију. Он изражава, појачава, ознакоњава веровање. Он чува и намеће морал. Мит је, према Малиновском, нужни састојак сваке људске цивилизације. То није нека јалова прича, већ вредна активна сила. Као опис исконске стварности, мит пружа ретроспективни узор моралне вредности друштвеног поретка. Функција коју мит врши је функција *sui generis*, коју он решавајући традицију истичући њену важност врши како би се обезбедио континуитет културе. Мит се стална обнавља. Он бива изнова произвођен зашто што врши функцију неопходних сваком друштву и свакој култури, како историјским тако и савременим. И више од тога. Ниједан национални покрет, ниједан трајан етички индентитет не може да се појави без фундамента који се састоји од заједничких значења, тј. смисла идеала. Најважнији део тог фундамента чине митови међу којима су најзначајнији митови о пореклу. Они чине целину има их неколико. То је мит о временском пореклу, то питање кад смо настали. Мит о месту и сеоби, питање одакле смо дошли. Мит о прецима, ко је наш заједнички предак и оснивач. Мит о такозваном херојском и златном добу тј, како смо се ослободили и постали славни. Мит о паду, како смо пропали и коначно Мит о регенерацији, како да обновимо златно доба. За оне којима је Косовски мит познат, јасно је да он одговара на сва ова питања и бар на већину. Највећи ауторитет по питању националних митова данас је свакако британски научник Ентони Смит. Једно од питања које он поставља јесте, зашто неке етничке групе и нације преживљавају а друге нестају. Који су то фактори који одржавају нације и етничке групе у животу и онемогућавају да они пропадну. Његов одговор је следећи: Дуготрајан опстанак једног народа, зависи пре свега од активне култивације, осећања колективне посебности и мисије, тј. стварања и култивације мита о изабраности. О етничкој изабраности о изабраном народу. Тај мит је од кључног значаја за опстанак ових колективитета. Само оне заједнице које су успеле да формулишу развију таква веровања биле су у стању да обезбеде свој дуготрајан опстанак. У историји има јако много таквих примера, а ови митови оперишу и савремене нације. Српски однос према Косову, заправо на одређени начин спаја мит о Светој земљи, и мит о изабраном народу. Када се из овог угла погледа на захтев за демитологизацијом такозваном, онда видимо да је он у ствари захтев да се противник у одређеном сукобу одрекне сопствених митова а тиме и сопственог индентитета и тиме практично у друштвеном смислу да тако кажемо разоружа како би се лакше савладао. Пошто друштво без митова не може да функционише, не постоји никакав митски вакум, уз ту такозвану демитологизацију

одмах се нуде и други, подобни митови да би се та празнина попунила. Заменски мит који нам се већ дуго ниже, јесте мит о моралном изабраности запада. Тај мит говори о праву запада да свуда у свету интервенише руковођен такозваном моралном обавезом и хуманитарним радом. Чак и својом мисијом да свим народима донесе слободу и демократију. Тај мит је настао уз религијско утемељење а данас углавном узима секуларне форме. Он представља главни културни ресурс запада у многим сукобима рачунајући и овај око Косова и Метохији. Сада можемо да закључимо да прича о неопходности демитологизације заправо део само сукоба или пак наставак сукоба. У оба случаја у сфери културе са намером да се разоре културни ресурси противника. Дакле, став о Косову, као српској светој земљи и као изворишту митова конститутивних за српски идентитет, јесте савршено савремен и легитиман став. Захтеви за његово одбацивање јесу заправо захтеви за културним разоружањем, идентитетским самоубиством и капитулацијом српске стране. Косовски мит, или ако хоћемо завет, јесте наш кључни културни ресурс и без њега би био угрожен сам опстанак српске нације. Хвала вам на пажњи.

Јован Делић:

- Хвала професору Шљукићу. Ако смем да приметим, чини ми се да нам је једно овакво саопштење недостајало из простог разлога да мало дисциплинујемо терминологију и изволите завршите.

Валентина Питулић:

- И на крају, да дамо реч професору др Урошу Шуваковићу, са Филозофског факултета у Косовској Митровици. Изволите, колега.

Урош Шуваковић:

- Поштовани председниче Матице српске, поштовано председништво, поштоване колегинице и колеге... Да је Косово и Метохија српско постоји безброј докумената, правних, културолошких, социолошко-политиколошких, историјских, књижевно-језичких, демографских, црквених, идентитетских у најширем смислу те речи. То је речено и данас овде у Матици, то је речено и током претходних сесија дијалога, који се води на позив председника републике у покушају изналажења решења за ситуацију у којој се данас као држава и нација налазимо. И само иницирање таквог дијалога је за похвалу, пошто показује високу свест о томе да проблем Косова није дневно-политичко и странчарско питање већ општеномодно, државно и национално питање српског народа и свих грађана Србије. Наравно, када кажем да је Космет српски, не мислим само у националном погледу, мада извесно је да мислим и у том смислу, већ мислим и у државно-правном погледу, што је потврдила и Резолуција 1244 Савета безбедности Уједињених нација. Ово не умањује чињеница да на том подручју многобројнију националну заједницу чине косовски Албанци, а што је резултат политике геноцида и етничког чишћења Срба са тог подручја, које траје дуже од века и по, па се на тој чињеници не може темељити никакво њихово право да ту на подручју Србије створе другу албанску државу у Европи. Наш задатак је, дакле, као интелектуалаца да издискутујемо сва могућа решења користећи се првенствено научном аргументацијом и водећи рачуна о друштвеној одговорности коју носимо за наше предлоге. Та решења треба да постигну и да обезбеде два циља. Прво, да сачувају Космет у саставу Србије са пуним суверенитетом и територијалним интегритетом и друго да омогуће

евроинтеграције Србије као целине од Хоргоша до Драгаша. Указујући на ове циљеве нисам случајно утврдио овај редослед који сам изложио. Први приоритет државне политике Србије мора да буде да сачува Србију. Не може се говорити како су евроинтеграције наш највећи приоритет. У смислу рангирања оне су далеко иза очувања суверенитета и територијалног интегритета Србије. Наравно, одмах овде одговарам онима који би рекли: "Па, где ти је суверенитет и интегритет на Космету?" Одговарам онима који би рекли да га тамо у реалности нема, већ да се спроводе прописи Привремених институција из Приштине, што је углавном истина, и одговарам противпитањем - Ако је тачно да га нема, зашто да наша власт потписује правно обавезујући документ? Ви сте, господо који то тражите, ма како себе називали, ваљда обезбедили такозвану независност Космета и без сагласности Србије. Због чега тражите сада наш накнадни пристанак и зашто толики притисци на власт у Србији да потпише нешто што се еуфемистички назива правно обавезујућим документом о нормализацији?

5. Мој став је да Србија не сме да прихвати таква условљавања својих евроинтеграција иако мора да буде спремна на бескрупулозан притисак који ће можда укључити и понављање такозваног украјинског сценарија. Али, паметан човек се учи од других. Оно што може да се прихвати јесте да Србија, као и друге државе које су ушле у Европску унију, уже у овај савез држава, под једнаким условима као и оне у својим међународно признатим границама.

6. С друге стране поставља се питање хоће ли уопште Европска Унија опстати до 2025. Како је кренуло са Брегзитом, па са Каталонијом, па захтеви који се чују са севера Италије, рецимо Венето и Ломбардија, из Фландрије и тако даље. Нисам сигуран да бих се баш кладио у то. Други мој став, а повезан са претходним јесте да на Балкану неће бити одрживог мира, док се на међународној конференцији под окриљем Уједињених Нација не утврде границе бивше Југославије. Мир да би био одржив мора да буде и праведан, а где је ту правда када се могу мењати искључиво границе Србије, како ко то пожели, али се не могу мењати границе Босне и Херцеговине, Хрватске, Аутономне покрајине Косово и Метохија, да не говорим о променама граница СССР-а. Чехословачке и СФРЈ, када је учињен преседан са несагледивим последицама по мир, стабилност и међународно правни поредак. Покушај даљег парчања Србије је заправо само наставка процеса рспарчавања Југославије. Као што видите, две чланице Европске уније, Словенија и Хрватска споре се око граница, при чему Хрватска потпуно антицивизацијски одбија да прихвати пресуду Европског суда, а ми треба да прихватимо оно што се Црна Гора и привремене институције из Приштине договоре о границама Србије и Црне Горе, или Македоније и Србије, свеједно. Дакле, мислим да је гарант одрживог мирног решења на Балкану сазивање конференције о границама између бивших југословенских република, под окриљем организације Уједињених нација, где би био примењен принцип права народа на самоопредељење, за које се својевремено залагао Вудро Вилсон после Првог светског рата, јер ако мутикултурализам као принцип не може да остане у развијеној Немачкој, а канцеларка Меркел је декларисала да не може, како неко мисли да може да опстане у неразвијеној Босни или на Космету? Дакле, не разговори о признавању Космета и некаквом правно обавезујућем документу између Србије и Привремених институција из Приштине, већ разговори о уређивању односа укључујући и границе међу бившим југословенским републикама, уз учешће свих пет сталних чланица Савета безбедности организације Уједињених нација. Постизањем једног таквог мултилатералног споразума нешто би се постигло, а у сваком случају би се обезбедио мир који би имао шансу да буде трајан и тај споразум би био правно

обавезујући уз гаранцију организације Уједињених нација. То би, у мом мишљењу, које ћу наравно елаборирати када будем писао рад за овај зборник који је најављен, била једина прихватљива ствар за Србију и овакво решење би представљало такозвану црвену линију коју Србија не би смела да пређе. Пошто сам последњи говорник, ја злоупотребљавам право да се захвалим Матици српској на гостопримству, на томе што нам је пружила прилику да изложимо своје ставове у вези са овим веома значајним питањем, суштинским питањем за опстанак наше државе и нације, и истовремено да вас поздравим вероватно оним поздравом који нам је свима драг: Догодине у Призрену! Хвала лепо!

Јован Делић:

- Сада бих констатовао следеће, прво да смо имали пре подне дванаест реферата, саопштења, да смо имали после подне тринаест саопштења, укупно двадесет пет и да је постојао око круцијалних ствари изузетно висок степен сагласности, што ме изузетно радује, иако, признајем, нисам претерано изненађен, али с обзиром да знам какви смо ми Срби, није да нисам задовољан, према томе то је згодно. Очекујем сада да би требало, према ономе што овде пише развијемо дискусију и завршне речи, ја бих сад ту замолио господина председника Матице српске да пређе овде и да заједно то приведемо крају и да наравно видимо у ком ћемо правцу и како дискусију. Ја колико знам, то је пет минута, је л' тако? Или нема дискусије?

Драган Станић:

- Да видимо да ли има расположења, али само пре него што отворимо дискусију да се договоримо око овога, зборник би смо радо врло брзо објавили и било би потребно да стигну радови до краја године или евентуално да искористимо новогодишње празнике, свако од нас, па тако после Божића. Дакле овако, по Божићу, молим вас... Дакле, Ковачевић је врло убедљив ... Ја сам превише толерантан, али знам шта значе слободни дани, људи тешко могу да дођу до времена, а чини ми се да је реално да у те дане око Божића, Нова година, Божић па Српска нова година, да се онда доврше текстови, ево да кажемо онда рецимо негде 14-15. јануар, а онда по том нам следи један врло брз посао припреме зборника, бојим се да нећемо имати могућности да сви обавите неку додатну још, није ни неопходно с обзиром да ћете послати претпостављам сви на електронској верзији, тако да ћемо онда гледати да то заиста брзо објавимо јер господин Селаковић ми је рекао да је март месец некако тренутак до када ће се прикупљати мишљења, јако је важно да све ваша мишљења буду у пуном облику, у писменој форми, да то могу да искористе ако хоће да користе. Још само једна техничка информација после овог разговора следи нам вечера, идемо на заслужени одмор, то је близу ... Јавио се господин Владимир Давидовић. Господин Владимир Давидовић се јавио за реч и мислим и професор доктор Зоран Аврамовић и не знам да ли још неко. Ево, господине Давидовићу, изволите.

Владимир Давидовић:

- Добро вече и хвала свима што смо у прилици да у овом броју чујемо исход нашег данашњег рада, ја морам да вам кажем ја сам овде у име организатора у име Радне групе за пружање помоћи дијалогу о Косову, ја сам координатор за, овај, како да кажем, једну од група коју ми колоквијално зовемо "интелектуални део", то су универзитети, научни институти, националне институције каква је и Матица српска. Морам да вам кажем да

сам јако задовољан оним што сам данас чуо и желим да вам захвалим на овако репрезентативном броју говорника који су без обзира што су многи аспекти који су данас поменути познати, спадају заиста у живо ткиво српског националног бића, свеједно лепо их је чути, направио је председавајући малопре алузију знајући какав смо ми свет, добро је чути поново, ја на жалост припадам једном релативно малобројном корпусу који нема често прилику да ужива у друштву истомишљеника онако како сам то данас заиста уживао, ја на жалост учествујем често и у преговорима са онима које ми зовемо из разлога обавезујуће одговорности државне функције, пријатељима ја лично имам друкчије мишљење о томе, осећам се усамљеним у томе и када овако чујем додатке интелектуалне муниције за нашу не баш препуну торбу аргумената, јер често певамо глумим ушима заиста осећам задовољство због тога што ће овај зборник о коме смо сада говорили представљати једну звезду на сјајном небу које Матица српска осветљава као национална институција је најстарија коју наш народ има и у којој ће се наћи описане све ове идеје и све ове оцене, све ове констатације које смо ми данас чули а које представљају необориви тезаурус аргумената без обзира на политичке прилике и околности у којима ћемо ми и сада и у будуће морати да делујемо. Неке од сумњи, неке од бојазни које су овде изречене разумем са искреним људским разумевањем, пуно је људи збуњено нечим што ми зовемо политичка коректност. Знате када сам ја ишао у школу то је било доста одавно ми смо учили да се придеви граде од именица па сам се питао како је постао бошњачки језик, која је то именица која би била Бошња, а онда ми је објашњење понудио председник једне суседне државе настале из крила бивше Југославије који је рекао да је у питању политички језик. Мени је та дилема онда престала да буде дилема и више нисмо у сфери науке и више нисмо у сфери материјализма ми смо у сфери политике, у сфери политике политички аргументи су само један у низ аспеката о којима ми разговарамо. Данас неопетерећени такозваном политичком коректношћу интелектуалци, писци, књижевници, научници су изговорили оне речи које би сваки честити грађанин ове земље желео да чује из перспективе научне истине, из перспективе материјалне истине, из перспективе интелектуалног поштења. То су разлози због којих сам се на кају јавио да вам захвалим на вашем свеколиком поштењу, на коректности, на могућности да у форми излагања пред Матицом српском под кровом Матице српске заиста покажемо да ми имамо интелектуалне али и сваке друге снаге да овај процес решавања овог политичког тренутка, ако хоћете ове политичке реалности, можемо да сагледамо само као тренутак политичке реалности а тренутак у светској историји не значи пуно, ми смо сведоци да је била и политичка реалност да је Албанија била под кинеским утицајем, па је политичка реалност била да је била и под руским утицајем па је сад и под америчким утицајем. Често користим синтагму, дакле, и у Првом светском рату, па је издржала и у Другом светском рату Фирер је рекао за Србију то је свршена ствар. И један и други су трајали по четири године. Према томе и сви они који говоре о томе да је наша реалност свршена ствар морају да рачунају да вољно или невољно цитирају и Хитлера. Дакле можда не знају за то, али је то тако. Нама политичка коректност то не дозвољава да кажемо, не дозвољава нам одговорност функција које вршимо али овај корпус интелектуални, уметнички нема апсолутно никакву препреку да ствари назива правим именом и због тог поштења са којим сте ви данас говорили ја желим да вам у име наше Радне групе за подстицај овог дијалога захвалим и да захвалим наравно Матици српској и на гостопримству и да захвалим Матици српској што наставља традиције испод овог печата који говори да смо ми овде веома дуго у истом или сличном положају знате историја се не понавља али се понављају модели људског понашања,

дакле јачи тлачи и то знамо ми смо успели да превазиђемо ону ситуацију када смо били најслабији наша линија је лагано узлазна. Последње шта ћу вам рећи мало је познато. После једног оваквог скупа у Српској академији наука и уметности колега је данас поменуо терор ниског интезитета одосно он је то назвао мало мекше, једну научну анализу је урадила професор Филозофског факултета у Београду Ружа Ћук, жена је демограф и бавећи се демографским истраживањем регистровала је на Косову 680 метода притиска на Србе на Косову због којих се људи исељавају и то је био један мали бочни ефекат, та књига је направљена, презентована је '86. године у Српској академији наука и уметности и на тој презентацији, на једном научном скупу где се презентира један научни зборник са резултатима научног пројекта који никад нико оспорио није устао је академик Иван Максимовић и рекао: "Господо, овакав научни резултат захтева да се Академија огласи", тако је дошло до чувеног озлоглашеног Меморандума Српске академије наука и уметности. Прва верзија тог Меморандума је била апсолутно научни текст са свом могућом научном апаратуром, а онда је као методолошка одредница комисије за његову израду донета одлука да се ослободи научног апарата да нема фусноте него да то буде обраћање, Меморандум, обраћање Централном комитету Југославије, значи то су партијски другови из Академије говорили партијским друговима у Централном комитету, зато је ослобођен онога што је тад закључено да ће оптерећивати текст и припремано у форми у којој је припремано. Све ово говорим да покажем да смо ми након 30 година мука на истом задатку са истим дилемама, са истим проблемима и са могуће сличним притисцима. Где је битна разлика? Држава се овога пута не ограђује од својих интелектуалаца, не врши притисак на њих да се одрекну својих научних уверења него напротив подстиче тај дијалог и очекује да чује заиста поштено и заиста без претходних како би рекао усмерења ето да је то најблажа реч коју могу да смислим, дакле не остварујемо ми неки политички циљ тиме што смо имали програм који остварујемо, него заиста желимо да чујемо шта се у овом тренутку у интелектуалном ал не само интелектуалном него и у привредном и свим другим слојевима који ће бити поприште овог дијалога мисли о томе на који начин и како треба решавати Косово. Из тог каталога је идеја, а резултат целе ове расправе ће бити само каталог, ништа више. Они који су по Уставу обавезни да воде политику ће узети из тог каталога оно што им у том тренутку буде могуће да узму и оно што ће им одговарати онако како их Устав на то и овлашћује и обавезује. Још једном, најсрдачније и најтоплије захваљујем Матици српској дозволите само једну личну обсервацију први пут се као нови члан Матице под овим кровом обраћам члановима Матице и због тога сам посебно поносан што је то на ову тему. Хвала вам.

Зоран Аврамовић:

- Ја одустајем јер после оваквих речи, овако мисли српски народ и сваки Србин и поготово ово што је данас изговорено, тако да је сувишно било шта.

Драган Станић:

- Хвала вам лепо, ако је то знак да онда закључујемо скуп. Остаје нам заиста само да се захвалимо свим вама који сте и учествовали и који сте дали драгоцене прилоге, очекујемо текстове, ту ће бити још јасније речено оно што сте рекли, а хвала и онима који су нас пратили преко интернета, преко телевизије и на разне друге начине. Хвала и медијима који су нас наравно пратили. (неразумљиво) Да, да, да, имејл ће... већ вам се колегиница

јављала, па на тај исти имејл можете послати, она ће сакупити радове. Хвала вам идемо сад на вечеру.

- Крај снимка -